

onderzoek cultuurdeelname

LETTY
ranshuysen

socioloog

Postbus 25324 • 3001 HH Rotterdam
telefoon & fax 010 - 4361548

DORDRECHT ONDER STROOM

EVALUATIE
DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE
CULTUURSTAD 1995

Letty Ranshuysen

VOORWOORD

Het Zuidhollandse Cultuurstedenproject is een initiatief van de provincie Zuid-Holland. Bij dit meerjarige project zijn diverse provinciale en gemeentelijke partijen betrokken. Om deze participanten te informeren over de resultaten binnen dit project en te ondersteunen bij de ontwikkeling van het beleid ten aanzien van de volgende Zuidhollandse Cultuursteden, heeft de provincie opdracht gegeven tot onderzoek naar de effecten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Dordrecht is - na Gouda in 1994 - de tweede Zuidhollandse Cultuurstad. In 1996 is Delft aan de beurt en daarna volgt Leiden. De ontwikkelingen in de volgende Cultuursteden zullen door middel van vervolgonderzoek worden gevolgd. Het onderzoek in Dordrecht is grotendeels gefinancierd door de provincie, daarnaast hebben de Gemeente Dordrecht en de Stichting Zuidhollandse Cultuursteden een financiële bijdrage geleverd.

Het onderzoek is uitgevoerd door Bureau Letty Ranshuysen Onderzoek Cultuurdeelname. Er is samengewerkt met het Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht (SGB). Het SGB coördineerde de publieksenquêtes en het telefonische bevolkingsonderzoek en voerde de analyse van de daarmee verzamelde data uit. Louis Zeeman heeft de grafische bewerking van de gegevens over het aanbod en bereik van de Cultuurstadactiviteiten uitgevoerd.

De onderzoeker is bijgestaan door een begeleidingscommissie bestaande uit: Gerard Schoofs (beleidsmedewerker Kunsten provincie Zuid-Holland), Lucia Claus (adjunct-directeur Schouwburg Kunstmin), Marco Westland (hoofd Afdeling Recreatie en Toerisme gemeente Dordrecht), Roel Lincklaen Arriëns (beleidsmedewerker Toerisme provincie Zuid-Holland) en Jan van der Weerd (onderzoeker SGB gemeente Dordrecht). Jan van der Weerd was tevens eindverantwoordelijk voor de werkzaamheden die het SGB binnen dit onderzoek heeft uitgevoerd. Hij heeft door zijn inzet en gedetailleerde commentaar in verschillende fasen van het onderzoek een belangrijke bijdrage geleverd. Het manuscript is in de eindfase becommentarieerd door Henk van Capelleveen (hoofd Festivalbureau).

De bevolkings- en publieksgegevens konden worden verzameld door de medewerking van personen die thuis werden gebeld of bij een bezoek aan een Cultuurstadevenement werden benaderd. Daarnaast hebben diverse organisaties, die betrokken waren bij de uitvoering van het Cultuurstadprogramma, geholpen bij het verzamelen van gegevens over het bereik van de Cultuurstadactiviteiten. Door op basis van deze gegevens de mogelijkheden en begrenzingen van het Cultuurstadproject in Dordrecht te tonen, is getracht recht te doen aan deze medewerking. Het inzicht in ontwikkelingskansen dat hierdoor ontstaat, kan voeding geven aan een provinciaal en gemeentelijk cultuurbeleid dat tegemoet komt aan de culturele behoeften van de uiteenlopende bevolkings- en publieksgroepen en organisaties die met dit onderzoek zijn geraadpleegd.

Letty Ranshuysen

SAMENVATTING

De resultaten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 ten aanzien van de vier centrale doelstellingen van het Zuidhollandse Cultuurstedenproject laten zich als volgt samenvatten.

Doelstelling: Het realiseren van een kwalitatief hoogstaand en veelzijdig programma.

Het artistieke gehalte van het aanbod is niet geanalyseerd omdat daar geen eenduidige criteria voor zijn. Wel is met bevolkings- en publieksonderzoeken nagegaan hoe het programma door het (potentiële) publiek is beoordeeld. Deze beoordeling is - voor zo ver men met het programma bekend was - overwegend positief. De aansluiting op de onder de bevolking levende interesses blijkt het zwakste punt: een derde deel van de ondervraagde bevolking zag geen aansluiting op eigen interesses. De gevarieerdheid van het aanbod komt als sterkste punt naar voren. In het programma zijn alle vooraf gestelde criteria terug te vinden. Hierdoor is een zeer pluriform aanbod gerealiseerd.

Doelstelling: Bevordering van cultuurdeelname.

Er zijn minstens 55.500 bezoekers bereikt met het receptieve Cultuurstadaanbod. Aan productieve en reflectieve activiteiten - die veelal een intensievere confrontatie inhouden dan een éénmalig bezoek - hebben ongeveer 10.000 mensen deelgenomen. De helft van deze deelnemers is bereikt met educatieve projecten voor het onderwijs. Hierdoor zijn er relatief veel kinderen en jongeren bereikt. Met buitenschoolse productieve en reflectieve activiteiten zijn ook relatief veel kinderen en jongeren bereikt. Bovendien nam hier ook een redelijke vertegenwoordiging van 55-plussers aan deel.

De drie onderzochte evenementen trokken relatief weinig bewoners uit de omliggende regio van Dordrecht. Wel zijn er zeer uiteenlopende publieken bereikt. Met het multiculturele parkfestival en met enkele wijkprojecten zijn allochtonen bereikt. De specifieke doelgroepen allochtonen, senioren en met name jongeren zijn dus bereikt.

Doelstelling: Versterking van het imago van Zuid-Holland en de Cultuurstad.

De bekendheid met Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 kan niet concurreren met de bekendheid van andere beeldbepalende Dordtse evenementen, omdat die reeds een traditie hebben opgebouwd en veelal een veel laagdrempeliger karakter hebben. De regionale pers heeft veel en vaak positieve aandacht besteed aan Cultuurstad, de aandacht in de landelijke pers was incidenteel. In deze berichtgeving was weinig aandacht voor het meerjarige Cultuurstedenproject in Zuid-Holland. Door de lokatie-keuze bij enkele projecten zijn de mogelijkheden die Dordrecht biedt voor culturele evenementen in het Cultuurstadjaar herhaaldelijk naar voren gebracht.

Doelstelling: Verbetering van de regionale culturele infrastructuur.

Bij bijna een derde van de projecten is samengewerkt tussen lokale en provinciale kunst- en cultuurinstellingen. Dit gebeurde vooral binnen de sectoren amateurkunst en kunsteducatie. Daarnaast is er een samenwerking rond cultuur met de regio-gemeenten op gang gekomen. Er is samengewerkt met kunst- en cultuurinstellingen, externe specialisten, wijkbeheer, individuele buurtbewoners, allochtonenorganisaties en lokale (amateur)kunstenaars: met name binnen het beeldend kunsttraject. Alleen binnen dit traject is incidenteel samengewerkt met de sector toerisme en recreatie. Door deze samenwerkingsverbanden zijn er netwerken ontstaan en/of uitgebreid. Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 heeft in ieder geval geleid tot een festivalbeleid voor het Wantijpark, de verdere ontwikkeling van wijkkunstprojecten en de oprichting van een lokale jeugdtheaterschool.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD

SAMENVATTING

INLEIDING	1
Onderzoeksopzet	1
Eerdere rapportages	2
Indeling van dit verslag	2
hoofdstuk 1: DE LOKALE INFRASTRUCTUUR	3
Bestedingen aan kunst en cultuur	3
Accenten in het lokale cultuurbeleid	3
Accenten in het lokale aanbod	4
Bevolkingssamenstelling	4
Bekendheid met het Dordtse kunst- en cultuuraanbod	4
Oordelen over het kunst- en cultuuraanbod	5
hoofdstuk 2: DE ORGANISATIE VAN HET CULTUURSTADPROJECT	6
Het concept	6
Opstartperikelen	6
Reorganisatie bij de Dienst Kunsten	7
Onduidelijkheden	7
Het Festivalteam	8
hoofdstuk 3: HET PROGRAMMA	10
Toetsing aan de criteria	10
Beoordeling van het Cultuurstadaanbod	13
Oordelen over de drie onderzochte evenementen	14
hoofdstuk 4: DE PROMOTIE	16
Interne communicatie	16
Externe communicatie	16
Coördinatie van externe communicatie	17
Landelijke publiciteit	17
Lokale en regionale publiciteit	18
Effectiviteit van de gehanteerde publiciteitsmiddelen	19
Specifieke pr-acties	20
hoofdstuk 5: HET PUBLIEKSBEREIK	21
De omvang van het bereikte publiek	21
Verdeling van het bereik over kunstdisciplines	23
Het bereik van jongeren en senioren	25
Drie publieksgroepen nader bekeken	26
hoofdstuk 6: IMAGO-EFFECTEN	29
Het aantrekken van niet-Dordtenaren	29
Het imago van Dordrecht	29
Effecten van het Cultuurstadproject	29
Kanttekeningen bij imago-effecten	30

hoofdstuk 7: AFSTEMMING EN SAMENWERKING	31
Gerealiseerde samenwerkingsverbanden	31
Multidisciplinaire samenwerking binnen het beeldend kunsttraject	31
Interdisciplinaire samenwerking binnen het beeldend kunsttraject	33
Samenwerking rond binnenschoolse kunsteducatie	33
Kunsteducatie voor het voortgezet onderwijs	34
Kunsteducatie voor het basisonderwijs	34
hoofdstuk 8: CONCLUSIES	35
De lokale infrastructuur	35
De organisatie	35
Het programma	35
Promotie	36
Het publieksbereik	36
Bekendheid met en oordelen over het Cultuurstadprogramma	36
Imago-effecten	36
Afstemming en samenwerking	37
hoofdstuk 9: AANBEVELINGEN	38
Prioriteiten bij de doelstellingen	38
Diepte-investering	38
Uitvoering	38
Interne communicatie	39
Externe communicatie	39
Doorverwijzing	40
GERAADPLEEGDE BELEIDSSTUKKEN EN LITERATUUR	41
bijlage 1: INFORMATIE OVER BEVOLKINGS- EN PUBLIEKSONDERZOEKEN	43
bijlage 2: OVERZICHT GERAADPLEEGDE SLEUTELFIGUREN	44
bijlage 3: SAMENVATTING EERSTE TUSSENTIJDSE RAPPORTAGE	45
bijlage 4: SAMENVATTING TWEEDE TUSSENTIJDSE RAPPORTAGE	48
bijlage 5: PROJECTBESCHRIJVINGEN	52

INLEIDING

Dordrecht stond in 1995 onder stroom. In het kader van het meerjarige Zuidhollandse Cultuurstedenproject kreeg deze stad voor dat jaar extra financiële steun van de provincie om de belangstelling voor kunst en cultuur onder de lokale en regionale bevolking te stimuleren en de culturele infrastructuur te verbeteren. Onder het motto 'stad onder stroom' is een scala aan culturele activiteiten georganiseerd. Dordrecht is, na Gouda, de tweede Zuidhollandse Cultuurstad. In opdracht van de provincie Zuid-Holland is een onderzoek uitgevoerd om na te gaan in hoeverre de met het Cultuurstedenproject beoogde doelstellingen in deze Zuidhollandse Cultuurstad zijn bereikt. Deze doelstellingen zijn samengevoegd in vier centrale doelen:

1. Het realiseren van een kwalitatief hoogstaand en veelzijdig programma.
2. Bevordering van cultuurdeelname.
3. Versterking van het imago van Zuid-Holland en de Cultuurstad.
4. Verbetering van de regionale culturele infrastructuur.

Onderzoeksopzet

Het evaluatie-onderzoek had een explorerend karakter omdat het ontbrak aan heldere toetsingscriteria om bovenstaande doelen te evalueren. Aan de hand van diverse kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeken is getracht zoveel mogelijk informatie te vergaren over de resultaten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995.

Het kwantitatieve traject omvat publieksonderzoeken bij drie grote en zeer uiteenlopende Cultuurstadevenementen. Te weten het multiculturele parkfestival 'Kleurrijk in Vrijheid', de theatervoorstelling 'Lulu' van Hollandia en de beeldend kunsttentoonstelling 'De Salon'. Deze onderzoeken geven een beeld van de sociaal-demografische samenstelling van drie cultuurstadpublieken. De publieksonderzoeken geven ook informatie over: de bekendheid met en de waardering voor het reguliere kunst- en culturaanbod en het programma van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 en de effectiviteit van de gehanteerde PR-middelen.

Daarnaast is er een bevolkingsonderzoek uitgevoerd. Hiermee is nagegaan in hoeverre de bewoners van de regio, het overige deel van de provincie Zuid-Holland en Noord West Brabant bekend waren met Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 en zo ja, welk oordeel ze hierover hadden. De kwantitatieve onderzoeken zijn uitgevoerd in samenwerking met het Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht (SGB). Dit bureau coördineerde het veldwerk en voerde de data-analyse uit¹.

Om na te gaan welke accenten zijn gelegd binnen het programma van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 vond er een registratie van aanbodgegevens plaats waarin kenmerken als betreffende kunstdiscipline, type activiteit en beoogde doelgroepen per activiteit zijn bijgehouden. Om een overzicht van het bereik te kunnen schetsen, vond daarnaast een uitgebreide registratie van bezoek- en deelnamecijfers plaats. Hierin is ook de leeftijd van de deelnemers van productieve en reflectieve activiteiten bijgehouden.

Het kwalitatieve traject bestond uit documentanalyse en interviews met sleutelfiguren². Hiermee werd informatie vergaard over de culturele infrastructuur van Dordrecht en de organisatie van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Waar mogelijk is de organisatie van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 vergeleken met de organisatie van Gouda Zuidhollandse Cultuurstad 1994.

¹ Voor informatie over de omvang van de steekproeven binnen de kwantitatieve onderzoeken zie Bijlage 1.

² Voor een overzicht van geraadpleegde sleutelfiguren zie Bijlage 2.

Eerdere rapportages

De uitkomsten van het evaluatie-onderzoek zijn weergegeven in drie rapportages. Het eerste rapport bevat een secundaire analyse van door het SGB verzamelde gegevens over de culturele activiteiten van de bevolking van Dordrecht en de regio, waaruit aandachtspunten en aanbevelingen voor te ontwikkelen marketingstrategieën zijn gedestilleerd (zie samenvatting in Bijlage 3).

Het tweede rapport gaat in op invalshoeken voor de concrete invulling van een beleid gericht op de cultuurdeelname van een belangrijke doelgroep van het cultuurstedenproject: de allochtone bevolking. Hierin zijn aanbevelingen gedaan voor de verdere ontwikkeling van een beleid ter bevordering van de cultuurdeelname van allochtonen (zie samenvatting in Bijlage 4).

Dit derde rapport is de eindrapportage. Hierin is verslag gedaan ten behoeve van de ontwikkeling van het provinciale beleid ten aanzien van de volgende Zuidhollandse Cultuursteden en het cultuurbeleid in Dordrecht.

Indeling van dit verslag

Hoofdstuk 1 geeft een korte beschrijving van de culturele infrastructuur van Dordrecht, het reguliere kunst- en cultuuraanbod en de bekendheid met en waardering voor dit aanbod, zoals dit uit de publieksonderzoeken naar voren komt.

Hoofdstuk 2 behandelt de organisatie van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Hierin worden de formele organisatiestructuur en enkele problemen rond de voorbereiding en uitvoering behandeld.

Hoofdstuk 3 gaat in op het programma van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Dit programma wordt getoetst aan de criteria die uit de doelstellingen van het cultuurstedenproject voortkomen. Daarna wordt het aanbod geëvalueerd op basis van oordelen

uit de publieksonderzoeken en het bevolkingsonderzoek.

Hoofdstuk 4 behandelt de promotie van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Zowel de interne als de externe communicatie komen hierbij aan de orde. Aan de hand van de publieksonderzoeken wordt daarna de effectiviteit van de gehanteerde pr-middelen geëvalueerd.

Hoofdstuk 5 gaat in op de omvang van het bereikte publiek, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen receptieve, produktieve en reflectieve deelname en aandacht is voor de verdeling van het bereik over de diverse kunstdisciplines. Vervolgens wordt nagegaan in hoeverre jongeren en senioren zijn vertegenwoordigd onder de produktieve en reflectieve deelnemers en binnen drie publieken van kleine tentoonstellingen. Tot slot worden de publieken van drie grote Cultuurstadevenementen met elkaar vergeleken.

Hoofdstuk 6 gaat in op imago-effecten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995.

Hoofdstuk 7 behandelt de samenwerkingsvormen die binnen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 zijn ontwikkeld.

Hoofdstuk 8 vat de belangrijkste conclusies uit het onderzoek samen.

Hoofdstuk 9 vertaalt de onderzoeksbevindingen in een aantal concrete aanbevelingen.

Degenen die zich de inhoud van dit rapport snel eigen willen maken, zouden kunnen beginnen met de samenvatting voor in het rapport en de hoofdstukken 8 en 9 (Conclusies en Aanbevelingen).

Om een beeld te geven van wat het programma van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 inhield, zijn de Cultuurstadactiviteiten beschreven in Bijlage 5.

hoofdstuk 1: DE LOKALE INFRASTRUCTUUR

Dordrecht heeft een rijke kunsttraditie en mede als gevolg daarvan een groot aantal voorzieningen op het gebied van kunst- en cultuur. Zo zijn er vier bibliotheken, een stedelijk archief en de Stichting Perspectief organiseert literaire activiteiten.

Naast het Dordrechts Museum (waar zowel oude als moderne kunst te bezichtigen is) en het cultuur-historische Museum Mr. Simon van Gijn zijn er zeven kleine specialis-tische musea. Het belangrijkste podium in Dordrecht is Schouwburg Kunstmin.

Daarnaast kunnen podiumkunsten worden bezocht in het Jazzpodium DJS, het Poppen-theater Damiët van Dalsum en in de Grote Kerk.

Op het gebied van kunstzinnige en muzikale vorming is er een divers cursusaanbod. De Toonkunstmuziekschool biedt een scala aan activiteiten rond muziek en de Stichting Culturele Educatie (SCE) ontwikkelt kunstzinnige activiteiten voor zowel het onderwijs als voor sociaal-culturele instellingen en particulieren. Bovendien zijn er nog drie multi-funcionele accommodaties waar podiumkunstvoorstellingen en kunstzinnige activitei-ten worden georganiseerd: cultureel centrum 't Hof, cultureel centrum Sterrenberg en jongerensociëteit Bibelot. Films worden aangeboden in het filmhuis en in de plaatselijke bioscoop. Daarnaast worden activiteiten georganiseerd door (amateur) kunstvereni-gingen, cafés, scholen, levensbeschouwelijke instellingen, zalencomplexen, kerken, bejaardenhuizen, sociëteiten en galleries.

Bestedingen aan kunst en cultuur

Het kunst- en cultuurbudget voor 1995 bedroeg *f* 13.467.000,-. Dit bedrag is als volgt verdeeld: Dordrechts Museum (17%), Museum Mr. Simon van Gijn (10%), Centrum voor Beeldende Kunst (10%), beeldende kunst en stads- en wijkverfraaiing (5%), Gemeente Archief (12%), Schouwburg Kunstmin (16%), Filmhuis Cinode (1%), muziekscholen en culturele vorming (16%), amateurkunst (2%), Belcanto (3%), stadsgeschiedenis (3%), overige culturele activiteiten en overige posten (6%).

Uit een vergelijkend onderzoek (Julien en Rozema, 1988) blijkt dat het financieel draagvlak voor kunst en cultuur in Dordrecht in 1988 niet afweek van gemeenten met een gelijke omvang. Dordrecht gaf met *f* 119,- per hoofd van de bevolking het gemid-delde bedrag uit. Ter vergelijking: in Leiden was dit bedrag *f* 129,- en in Delft *f* 107,-. Het huidige kunstbudget per hoofd van de bevolking bedraagt *f* 118,- en wijkt dus nauwelijks af van dat in 1988. De uitgave aan de sector beeldende kunst per hoofd van de bevolking was in de periode 1988-1990 *f* 10,59. Ter vergelijking: Leiden gaf in die periode *f* 5,39 uit aan beeldende kunst, Gouda *f* 8,58 en Delft *f* 10,31. De gemeente Dordrecht investeert dus relatief veel in beeldende kunst. Het is echter steeds gebruike-lijker dat kunstbudgetten worden aangevuld met geld van sponsors. Dordrecht lijkt door haar relatieve onbekendheid (nog) weinig investeerders aan te trekken. In de periode 1988-1990 werd *f* 13.500,- (.003 % van het beeldend kunstbudget) geïnvesteerd in beeldende kunst door niet-overheidsinstanties. Dat is minder dan de in Gouda in deze periode vergaarde sponsorbijdragen van *f* 30.000,- (.02% van het budget) en veel minder dan de sponsorbijdragen voor beeldende kunst in Delft van *f* 222.000,- (.08% van het budget). (CRZH, 1991)

Accenten in het lokale cultuurbeleid

Om iets aan de relatieve onbekendheid van Dordrecht te doen, is een toeristisch beleid in gang gezet waarmee wordt geprobeerd de stad regionaal, nationaal en internationaal te profileren. Het project 'Dordrecht Vernieuwt' is de meest integrale uiting van dit streven. Met dit project worden stedenbouwkundige, verkeerstechnische en organisa-torische maatregelen ontwikkeld. Op cultureel gebied zijn de restauratie van Schouw-burg Kunstmin en de nieuwe behuizing van het Centrum van Beeldende Kunst (CBK) belangrijke mijlpalen. Daarnaast wordt voortdurend gewerkt aan de restauratie van het monumentenbestand. Men heeft zich voor de opgave gesteld om de komende jaren het gehele culturele aanbod voor het voetlicht te brengen. Dit gebeurt onder andere door de

in 1995 gereedgekomen cultuur-historische wandelroute 'Rondje Dordt'. Daarnaast is er een evenementenbeleid ontwikkeld. De achterliggende doelstellingen van dit beleid zijn: ambassadeurs maken van de eigen bewoners, de regio betrekken bij de stad en het landelijk inkleuren van Dordrecht. Met bovenregionale evenementen als Dordt in Stoom, Dordt Monumenteel en het Belcanto Festival worden duizenden bezoekers aangetrokken. Kleinschaliger evenementen als de Dordtse Jazzdagen, het Rainbow Music Festival, het Internationaal Micro Poppenfestival, het Stripfestival, de Zomerkermis en het Havenfestival, hebben tot doel om actie en gezelligheid in de stad te brengen.

Accenten in het lokale aanbod

Opvallend is het omvangrijke beeldend kunstcircuit, wat onder andere zichtbaar is in de hoge galeriedichtheid. Naast het CBK zijn er elf toonaangevende galeries. Daarnaast zijn er negen kunsthandelaren, zes kunstzinnige winkels en dertig antiek- en curiosazaken. Er wonen 137 beeldend kunstenaars in Dordrecht, dat is één kunstenaar op 832 inwoners. Ter vergelijking: in Gouda zijn drie toonaangevende galeries en wonen 60 kunstenaars, dat is één kunstenaar op 1167 inwoners.

In Dordrecht zijn geen professionele podiumkunstgezelschappen gevestigd, maar er zijn wel amateurgezelschappen. Er zijn twintig koren, vijftien toneelverenigingen en zeventien muziekverenigingen, waaronder harmonie- en fanfarekorpsen, accordeonverenigingen en orkesten. Daarnaast zijn er zo'n twintig popbands actief. Wanneer we dit met Gouda vergelijken - dat vijftien koren, tien toneelverenigingen en vijf muziekverenigingen telt - kunnen we concluderen dat ook het amateurkunstcircuit in Dordrecht relatief omvangrijk is. Bij de genoemde activiteiten op gebied van beeldende kunst en amateurkunst gaat het grotendeels om ongesubsidieerde initiatieven.

Bevolkingssamenstelling

Het verzorgingsgebied van Dordrecht bestaat uit de regio Drechtsteden. Dit wordt naast Dordrecht gevormd door de gemeenten: Alblasterdam, Graafstroom, 's-Graven-deel, Heerjansdam, Hendrik-Ido-Ambacht, Nieuw Lekkerland, Papendrecht, Sliedrecht en Zwijndrecht. In dit gebied wonen 276.179 mensen. Zoals zoveel steden heeft Dordrecht te maken met een toenemende ontgroening en vergrijzing en een toename van allochtonen. Bovendien zijn er weinig hogere opleidingen in deze stad, waardoor er weinig 'nieuw bloed' binnenstroomt en een deel van de jongeren wegtrekt. Er wonen relatief veel lager en hoger opgeleiden in Dordrecht, dus relatief weinig mensen afkomstig uit de middenklasse. Deze bevolkingssamenstelling heeft consequenties voor het cultureel potentieel en daarmee voor de inhoud van het kunst- en cultuuraanbod. De kans is groot dat de culturele elite verstart door een gebrek aan instroom, waardoor de kloof toeneemt tussen het aanbod dat door deze elite wordt gerealiseerd en de vraag hiernaar. Zolang er echter naast het reguliere, gesubsidieerde aanbod ook een uitgebreid non-regulier circuit actief is - zoals momenteel het geval in Dordrecht is - zijn er nog voldoende mogelijkheden voor de bevolking om te participeren in vormen van kunst en cultuur die aansluiten op hun referentiekader.

Bekendheid met het Dordtse kunst- en cultuuraanbod

Een belangrijke voorwaarde voor cultuurdeelname is dat men voldoende op de hoogte is van het aanbod. Begin 1995 is door de Stichting Perspectief gepoogd een cultureel magazine uit te geven in Dordrecht. Dit blad '078 De Cultuurkrant' is echter - ondanks dat het een prijs in Amerika voor haar vormgeving kreeg - niet verder gekomen dan het eerste nummer. Dit zou een gevolg zijn van organisatorische problemen en een gebrek aan draagvlak en commerciële mogelijkheden (CMN-Culturele Marketing Nieuwsbrief, 1995). Sinds september 1995 bevat de VVV-maandagenda een Kunsten Katern. Uit onderzoek onder de publieken van drie cultuurstadevenementen blijkt dat van de bezoekers die afkomstig zijn uit de Drechtsteden 12% niet geïnformeerd is over het Dordtse kunst- en cultuuraanbod (zie Tabel 1a). Bij de categorie 'anders' werd veelal aangegeven dat men slechts gedeeltelijk op de hoogte is. Gezien het feit dat het hier

om mensen gaat die reeds hun weg hebben gevonden naar een cultureel evenement en degenen die thuis bleven niet zijn ondervraagd, lijkt de informatieverstrekking over het kunst- en cultuuraanbod in Dordrecht niet optimaal. Van de bezoekers uit de Drechtsteden geeft 11% aan niet voldoende geïnteresseerd te zijn in het Dordtse aanbod om zich hierover te willen informeren.

Weet u wat er allemaal te doen is in Dordrecht op het gebied van kunst en cultuur?	bezoekers afkomstig uit de Drechtsteden	
	N	%
nee, dat weet ik niet	66	12%
nee, geen interesse in	56	11%
ja	358	68%
anders	29	6%
geen antwoord	18	3%
TOTAAL	527	100%

bron: publieksonderzoek Parkfestival, Lulu en Salon
totale onderzoeksgroep = 735, waarvan 527 (72%) in de regio Drechtsteden wonen

De bekendheid met het aanbod verschilt tussen de drie publieksgroepen. Het Parkfestivalpubliek telt de meeste mensen die niet op de hoogte zijn (15% versus 4% en 7% bij de andere twee publieken). Met name de allochtone bezoekers zijn slecht op de hoogte.

Oordelen over het kunst- en cultuuraanbod

Binnen de onderzochte publieken mist 41% van de groep die bekend is met het reguliere aanbod hier iets in. In Tabel 1b is aangegeven hoe vaak de diverse vormen van kunst en cultuur worden gemist. Het gaat vooral om popmuziek, gevolgd door film, klassieke muziek, wereldmuziek en modern toneel. Oude monumenten mist men het minst. Deze oordelen stemmen overeen met uitkomsten uit het bevolkingsonderzoek, waaruit blijkt dat men het minst tevreden is over 'uitgaansmogelijkheden' (voor jongeren en in het algemeen) en het meest tevreden over 'de bezienswaardigheden in de binnenstad' en 'mogelijkheden voor stadswandelingen'.

RO		N	%	RO		N	%
1	popmuziek	40	19%	7	festivals in open lucht	12	6%
2	film	28	14%	7	traditioneel toneel	12	6%
3	wereldmuziek	24	12%	8	moderne kunst	11	5%
3	klassieke muziek	24	12%	8	literatuur	10	5%
4	modern toneel	24	12%	8	klassiek ballet	10	5%
5	moderne architectuur	19	9%	8	modern ballet	10	5%
5	multicultureel aanbod	18	9%	9	oude kunst	8	4%
6	cabaret en musical	15	7%	10	fotografie	7	3%
6	opera en operette	15	7%	10	folkloristische dans	6	3%
				11	oude monumenten	4	2%

bron: publieksonderzoek Parkfestival, Lulu en Salon (N=206)

De drie publieken verschillen in de mate waarin ze iets missen in het aanbod. 52% van de Parkbezoekers die bekend zijn met het aanbod, mist hier iets in versus 43% van de Lulubezoekers en 27% van de Salonbezoekers. Het Parkpubliek, dat de meest representatieve vertegenwoordiging van de bevolking is (zie Hoofdstuk 5), blijkt dus de grootste behoefte te hebben aan een ander aanbod. Daarnaast blijkt uit verdere analyse van deze gegevens dat theaterliefhebbers ontevredener zijn over het reguliere aanbod in Dordrecht dan liefhebbers van beeldende kunst.

hoofdstuk 2: DE ORGANISATIE VAN HET CULTUURSTADPROJECT

In een convenant tussen de provincie Zuid-Holland en de gemeente Dordrecht zijn de doelstellingen, financiële randvoorwaarden en organisatiestructuur van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 vastgelegd. De voorbereiding, uitvoering en bewaking van het project liggen in handen van de Stichting Zuidhollandse Cultuursteden. Deze stichting beheert de financiën, sluit overeenkomsten af met provincie- en gemeentebestuur over subsidiebedragen en voorwaarden, sluit contracten af met sponsors en legt achteraf verantwoording af aan de opdrachtgevers. In de voorbereiding van een cultuurstadjaar worden een coördinatieteam (C-team) en een team voor het Festivalbureau samengesteld. Het C-team is belast met de ontwikkeling en de coördinatie van een concept-programma, het maken van een communicatie- en sponsorplan en een begroting inclusief dekkingsplan. Daarnaast toetst het C-team het programma-aanbod op inhoudelijke kwaliteitscriteria.

In februari 1994 - ongeveer één jaar voordat de cultuurstadactiviteiten van start zouden gaan - kwam het C-team van Dordrecht voor het eerst bij elkaar. In dit team namen naast een vertegenwoordiger van de Culturele Raad Zuid-Holland (CRZH), het hoofd van het Festivalbureau en de overige medewerkers van dit bureau, enkele lokale deskundigen zitting: onder andere het hoofd van de Dienst Kunsten, het hoofd van de afdeling Recreatie en Toerisme, de directeur van het CBK en de adjunct-directeur van Schouwburg Kunstmin. De Stichting legde de door het C-team voorbereide plannen voor aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland en aan het gemeentebestuur van Dordrecht. Na goedkeuring van het programma kon het Festivalbureau het project uit gaan voeren.

Het concept

In de eerste Zuidhollandse Cultuurstad, Gouda, hadden de organisatoren lokale kunstenaars en kunstinstituten gevraagd om suggesties voor de invulling van het Cultuurstadprogramma. Veel hiervan werd echter niet overgenomen omdat het niet paste binnen de opzet van Gouda Cultuurstad. Dit kwam de samenwerking met het lokale culturele circuit niet ten goede; men ervaaarde het Cultuurstadproject als gevolg van deze afwijzingen als 'betuttelend' en 'van bovenaf opgelegd'. In Dordrecht wilden de organisatoren dit onbedoelde effect voorkomen door het lokale circuit op basis van een overkoepelend en vooraf vastgelegd concept te stimuleren tot medewerking. Beoogd werd dat aanvragen voor Cultuurstadsubsidie, in overleg met het C-team, werden ontwikkeld op basis van de invalshoeken die het concept bood. Hiermee hoopte men niet alleen een negatieve sfeer bij de start tegen te gaan, men wilde ook bewerkstelligen dat het centrale thema goed binnen het programma uit de verf kwam.

Dit centrale thema was 'stad onder stroom', wat verwijst naar spanning, water en stromingen in kunst en samenleving. Het bood drie invalshoeken:

Stad van stromen: aandacht voor culturele stromingen die tot op de dag van vandaag bepalend zijn voor de opbouw en aard van de Dordtse bevolking, maar ook voor de verschillende kunstvormen, disciplines en instellingen.

Stad tussen stromen: nadruk op de ligging van Dordrecht, een eiland temidden van grote rivieren, tussen de noordelijke (Hollandse) en de zuidelijke (Vlaamse) cultuur.

Stad onder stroom: verwijst naar energie, prikkelen, onder hoogspanning staan (figuurlijk), maar ook naar elektriciteit (letterlijk) wat weer aansluit op het gebruik van de voormalige energiecentrale als belangrijke festivallocatie.

Opstartperikelen

Het concept kon niet voorkomen dat er onduidelijkheden en irritaties ontstonden over de verdeling van de cultuurstadgelden. Het concept werd in december 1993 vastgesteld en de maanden daarna verder ontwikkeld. In september 1993 had de Dienst Kunsten de eigen instellingen gevraagd voorstellen voor het Cultuurstadjaar te ontwik-

kelen. Deze voorstellen sloten niet aan op het concept - dat immers toen nog niet bekend was - waardoor ze veelal niet gehonoreerd werden. Daarnaast ontstonden er problemen doordat een groot deel van het door de gemeente gereserveerde geld voor het Cultuurstadjaar was toegezegd aan het Belcanto Festival. Dit evenement was niet binnen het concept te plaatsen. Het Belcanto Festival maakte hierdoor voornamelijk op papier onderdeel uit van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995.

Door de subsidie aan het Belcanto Festival bleef er weinig gemeentelijk geld over voor Cultuurstadactiviteiten. Dit probleem werd opgelost door extra geld van de gemeentelijke diensten (f 576.000,-) en een sponsorbijdrage van Eneco (f 212,765,-). Naast de bijdrage van f 550.000,- van de provincie Zuid-Holland en de overige sponsorbijdragen van in totaal f 490.562,- (waaronder f 300.000 van de provinciale sponsor EZH en f 60.000 van het Anjerfonds), droegen diverse regiogemeenten tezamen f 65.200,- bij en stelde de Dienst Kunsten nog eens f 60.000,- beschikbaar. Deze hoge sponsorbijdragen tonen aan dat Dordrecht meer geld van derden voor kunst en cultuur kan aantrekken, dan voorheen was gelukt. Het groots opgezette plan - waar reeds veel overheidsgeld in was gestoken - en de naadloze aansluiting van het concept op het produkt van de twee hoofdsponsors, zullen hier positief aan hebben bijgedragen. Een deel van dit budget was nog niet bekend tijdens de onderhandelingen over het convenant. Hierdoor kon men niet terug vallen op afspraken over de besteding van deze middelen en ontstonden er meningsverschillen tussen het C-team en de provinciebestuurders.

Een laatste factor die spanningen veroorzaakte, was het gegeven dat het C-team besloot dat het cultuurstadgeld niet 'bestaand aanbod' diende te ondersteunen, maar 'vernieuwing in het aanbod' moest voortbrengen. Zowel de provinciale als de lokale culturele instellingen probeerden echter ook bestaande projecten binnen het Cultuurstadprogramma onder te brengen. De provinciale projecten brachten hun budgetten mee, terwijl de lokale activiteiten om extra financiële ondersteuning vroegen. Hierdoor werden de reeds ontwikkelde provinciale projecten gemakkelijker in het cultuurstadprogramma opgenomen dan bestaande lokale projecten.

Reorganisatie bij de Dienst Kunsten

Het beleid van de Dienst Kunsten is gericht op het vergroten van de cultuurparticipatie, het verlevendigen van het culturele klimaat door stimulering, ondersteuning van en samenwerking met het particulier initiatief en het ontwikkelen van meer systematische aandacht voor jeugd en kunsteducatie. Alhoewel deze uitgangspunten aansluiten op de doelstellingen van het cultuurstedenproject is deze instelling na de voorbereidingsfase nauwelijks betrokken geweest bij het Cultuurstadproject. De Dienst Kunsten zat midden in een reorganisatie, waarbij het van een verkokerde, aanbodgerichte projectorganisatie moest veranderen in een meer vraaggerichte lijnorganisatie. De beoogde cultuuromslag vergde veel aandacht en inspanning van alle betrokkenen, waardoor ze sterk naar binnen waren gericht. Terwijl de organisatie van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 juist een sterk naar buiten gerichte houding vroeg. Volgens de directeur van de Dienst Kunsten lieten deze processen zich niet combineren: de uitroeping tot Zuidhollandse Cultuurstad kwam een jaar te vroeg. De Dienst Kunsten concentreerde zich op de interne reorganisatie en trok zich na de voorbereidingsfase terug uit het C-team. Omdat deze instelling een belangrijke intermediair is, was deze ontwikkeling niet bevorderlijk voor de samenwerking met de lokale kunstinstellingen.

Onduidelijkheden

In Gouda waren de taken en verantwoordelijkheden binnen het Cultuurstadproject onduidelijk verdeeld. De Stichting Zuidhollandse Cultuursteden functioneerde nog niet en er was geen convenant afgesloten. Alhoewel dit in het geval van Dordrecht wél het geval was, waren hier toch ook veel onduidelijkheden. Zo wist men lange tijd niet hoe het Festivalbureau bemand zou worden, hoe de evenementen over het jaar verdeeld

moesten worden en aan welke criteria de projecten moesten voldoen. Deze onzekerheden bemoeilijkten de ontwikkeling van het cultuurstadprogramma.

Het programma dijde in de loop van 1995 steeds meer uit. Dit was het gevolg van de extra financiële middelen die beschikbaar kwamen, de inpassing van provinciale projecten en de late ontwikkeling van een apart plan voor beeldend kunstprojecten. De voortdurende uitbreiding van het programma compliceerde de sturing en uitvoering van het project. In interviews met betrokken organisatoren wordt in dit verband gesproken over 'een wild paard' en 'een sneeuwbal-effect'.

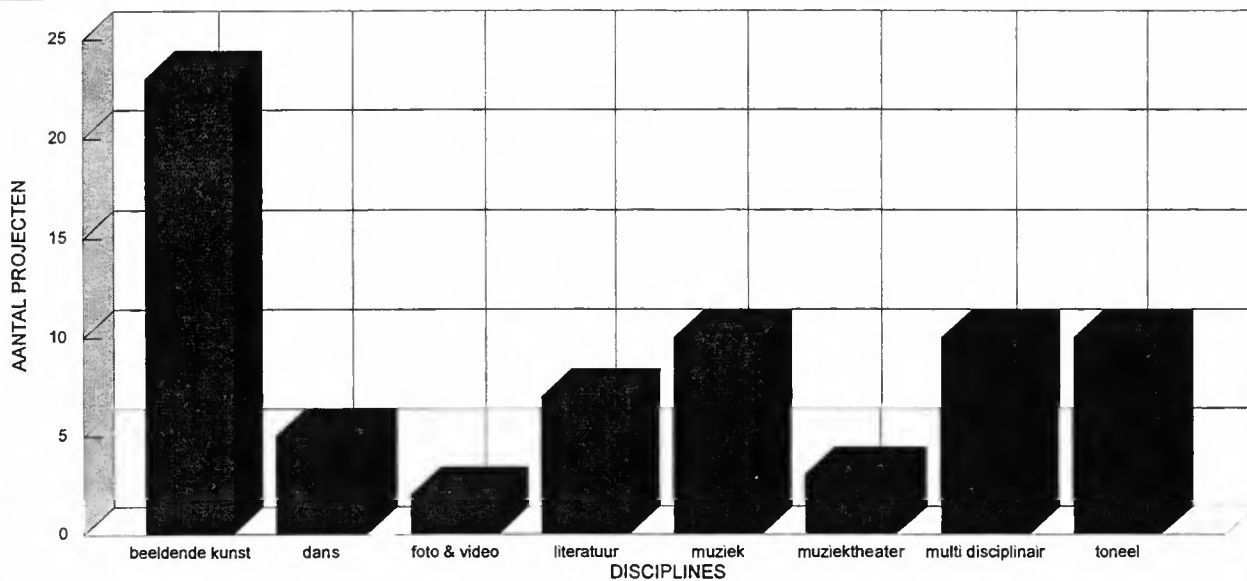
Het Festivalteam

Het Festivalteam bestond uit een hoofd van het Festivalbureau, die was gedetacheerd vanuit de Afdeling Voorlichting van de gemeente Dordrecht en 20 uur per week vrijgesteld was voor het Festivalbureau. Hij was belast met de coördinatie van de uitvoering van alle goedgekeurde projecten, de bewaking en voortgang van de hierbij behorende deelbudgetten en de zorg voor de uitvoering van het communicatie en sponsorplan. Daarnaast fungeerde hij als dagelijks aanspreekpunt: dit is moeilijk realiseerbaar bij een halftime-aanstelling. Deze functionaris werd geassisteerd door een secretariële medewerker voor 20 uur, die ook afkomstig was van de Afdeling Voorlichting. Door de reorganisatie binnen de gemeentelijke kunst- en cultuurinstellingen, kon het in Dordrecht aanwezige kader zich nauwelijks vrijmaken voor de organisatie van Cultuurstadactiviteiten. Hierdoor moesten er mensen van buiten de stad worden aangetrokken om de projecten inhoudelijk uit te werken en te coördineren. Eén van hen had een vaste aanstelling voor 16 uur per week en droeg de eindverantwoordelijkheid voor een aantal grote projecten en controleerde de artistieke kwaliteit van het programma. Daarnaast was er een publiciteitsmedewerker die vanaf maart 1995 voor 20 uur in dienst was en een stagiaire. Een medewerker van de CRZH was 12 uur per week beschikbaar voor ondersteuning in de uitvoering en als aanspreekpunt van de Stichting Zuidhollandse Cultuursteden.

Voor een aantal projecten zijn projectleiders aangesteld voor de duur van het betreffende project. Deze projectleiders waren, met uitzondering van de projectleider van het multiculturele parkfeest en de slotavond, geen van allen afkomstig uit het lokale circuit. Een beeldend kunstenaar uit Amsterdam was verantwoordelijk voor alle beeldend kunstprojecten. Samen met een assistent hield hij kantoor in het CBK. Het C-team werd in april 1995 getransformeerd tot een produktieteam dat één keer in de twee weken bij elkaar kwam. De beeldend kunstprojecten en een groot deel van de kleine projecten werd zelfstandig door projectleiders en/of externe instellingen uitgevoerd. Alhoewel het Festivalbureau in Dordrecht wat betreft arbeidskracht beter was ingevuld dan in Gouda, kampte men in Dordrecht als gevolg van de voortdurende uitbreiding van het programma toch met capaciteitsproblemen.

1

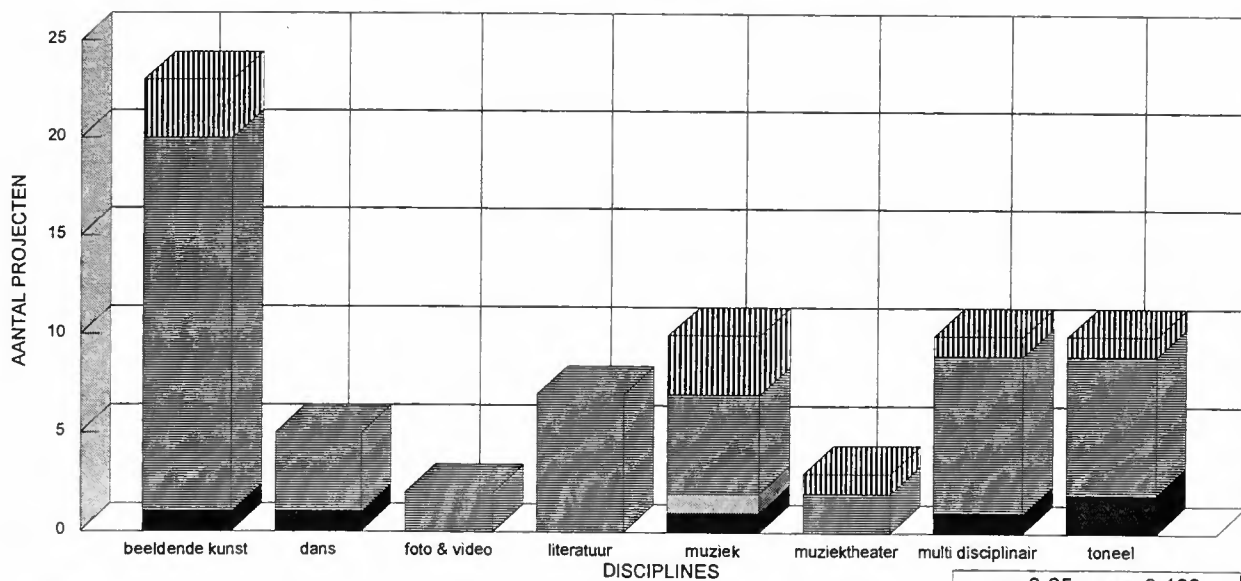
DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
AANBOD VERDEELD OVER DISCIPLINES

LETTY RANSHUYSEN - ONDERZOEK CULTUURDEELNAME
LOUIS ZEEHAN - COMPUTER EN SOFTWARE

2

DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
AANBOD VERDEELD OVER DISCIPLINES EN LEEFTIJD DOELGROEP

LETTY RANSHUYSEN - ONDERZOEK CULTUURDEELNAME
LOUIS ZEEHAN - COMPUTER EN SOFTWARE

■ 0-25 ▨ 0-100
▩ 55+ ▤ 12-25

hoofdstuk 3: HET PROGRAMMA

In het vorige hoofdstuk is geconstateerd dat het programma van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 in de loop van het jaar aanzienlijk is uitgebreid. De 12 aanvankelijk geplande projecten groeiden uit tot meer dan 60 programma-onderdelen. In Bijlage 5 zijn alle activiteiten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 beschreven. Omdat enkele projecten meerdere activiteiten inhielden, zijn er uiteindelijk 70 activiteiten geteld. Grafiek 1 geeft de verdeling van deze activiteiten over kunstdisciplines. Vervolgens tonen de grafieken hoe het aanbod per discipline is verdeeld over diverse doelgroepen, verdeeld over: leeftijd (Grafiek 2), geografische herkomst (Grafiek 3) en mate van ingewijldheid met de betreffende kunstdiscipline (Grafiek 4). Bij de interpretatie van deze grafieken dient goed voor ogen gehouden te worden dat het hier gaat om het aantal activiteiten die in principe bestemd waren voor de aangegeven doelgroepen. In hoeverre deze doelgroepen werkelijk zijn bereikt en wat de omvang van dit bereik was, komt in het volgende hoofdstuk aan de orde. Grafiek 5 toont de verdeling over kunstdisciplines en type project, Grafiek 6 toont de verdeling van het aanbod over kunstdisciplines en kalendermaanden.

Toetsing aan de criteria

De uitbreiding van projecten maakte het programma moeilijk beheersbaar. We zullen hieronder nagaan in hoeverre het uiteindelijke programma toch heeft voldaan aan de criteria van het Zuidhollandse Cultuurstedenproject en het Dordtse C-team³.

1. Alle kunstdisciplines moeten aan bod komen

Grafiek 1 toont dat beeldend kunst-activiteiten domineerden. Daarna kwamen toneel en muziek het meest aan bod. Muziektheater en activiteiten op het gebied van foto, film en video kwamen het minst voor.

2. Er moet integratie van verschillende kunstvormen tot stand worden gebracht

Multidisciplinaire activiteiten kwamen even vaak voor als toneel- en muziekprojecten.

3. Er dient specifieke aandacht te zijn voor jongeren, senioren en allochtonen

Grafiek 2 toont dat 13% van het aanbod bestemd was voor jongeren van 12 tot 25 jaar. Circa 9% van het aanbod was bestemd voor jongeren en kinderen en slechts één activiteit was speciaal bedoeld voor senioren. De overige activiteiten (circa 75% van het aanbod) waren niet voor een speciale leeftijdsgroep bestemd. De leeftijdgebonden activiteiten waren evenredig over de verschillende disciplines verdeeld. Alleen op het gebied van literatuur en foto/video zijn geen leeftijdgebonden activiteiten gerealiseerd. Bij 10% van het aanbod zijn allochtonen expliciet als doelgroep benoemd. Daarnaast bestond 10% van de projecten uit binnenschoolse kunsteducatie. Hiermee zijn veel allochtone scholieren bereikt.

4. Het aanbod moet een bovenlokaal bereik hebben en ook toeristen aantrekken

Grafiek 3 toont dat circa 60% van het aanbod gericht was op Dordrecht en de omliggende regio, met 20% van het aanbod was een provinciaal bereik beoogd, met 13% werd een nationaal bereik beoogd en 6% was gericht op een specifieke wijk.

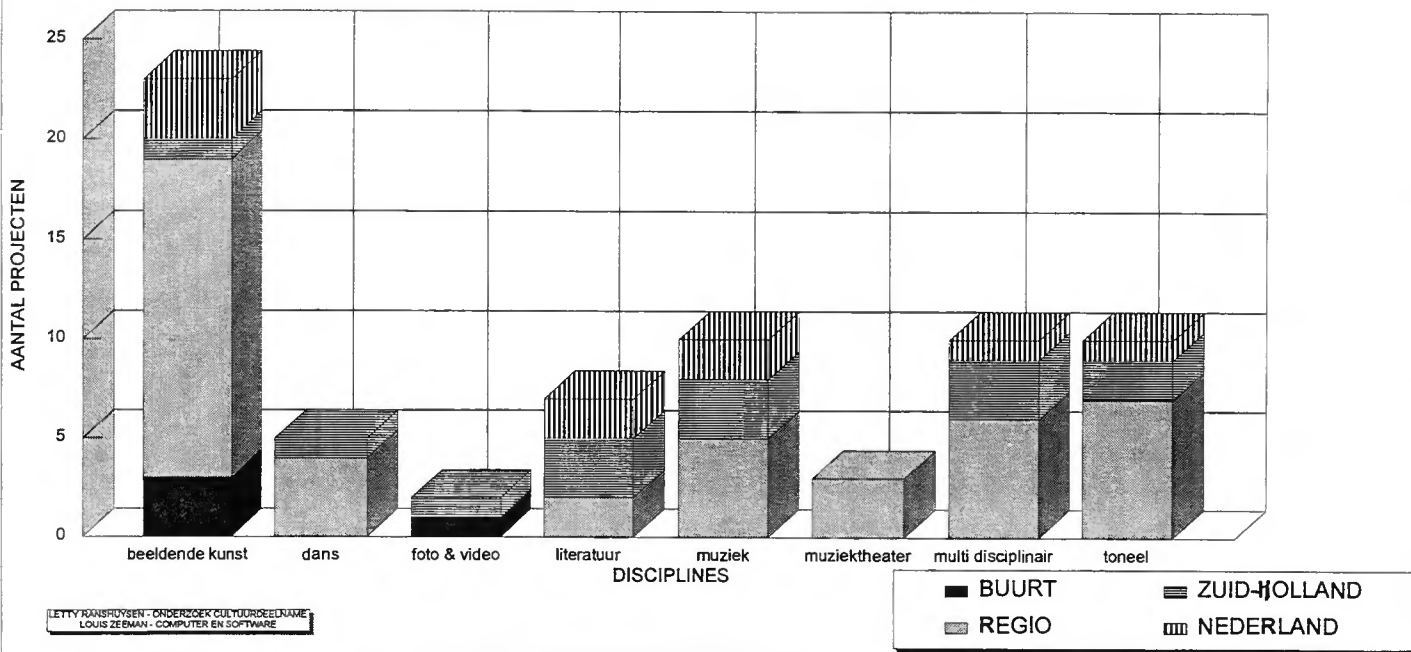
5. Er dient een breed publiek te worden aangetrokken

Circa 70% van het aanbod was bestemd voor een breed publiek (zie Grafiek 4). Daarnaast was 14% bedoeld voor een smaller publiek, namelijk mensen met enige kennis over of specifieke interesse in de betreffende kunstdiscipline. 16% was bestemd voor specialisten, dat wil zeggen mensen die actief zijn binnen de betreffende discipline als (amateur)kunstenaar of organisator.

³ Deze criteria zijn afkomstig uit beleidstukken en interviews met organisatoren.

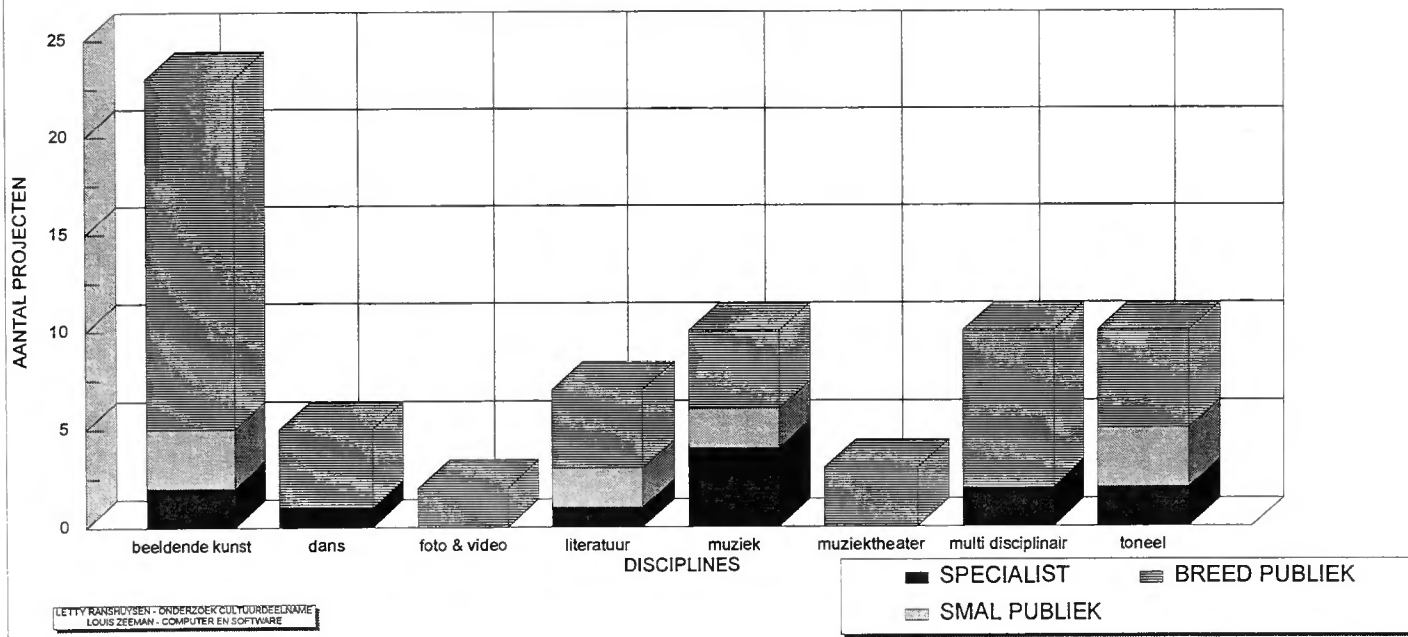
3

DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
 AANBOD VERDEELD OVER DISCIPLINES EN GEOGRAFISCHE HERKOMST

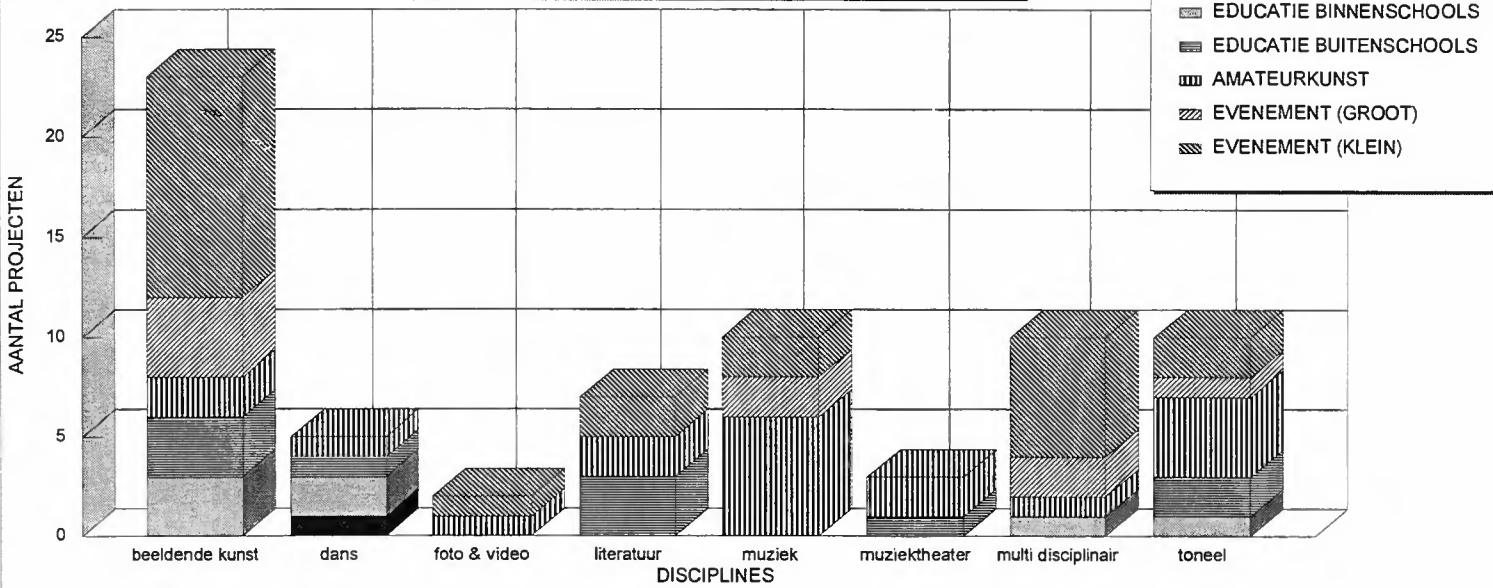
4

DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
 AANBOD VERDEELD OVER DISCIPLINES EN ERVARING DOELGROEP

5

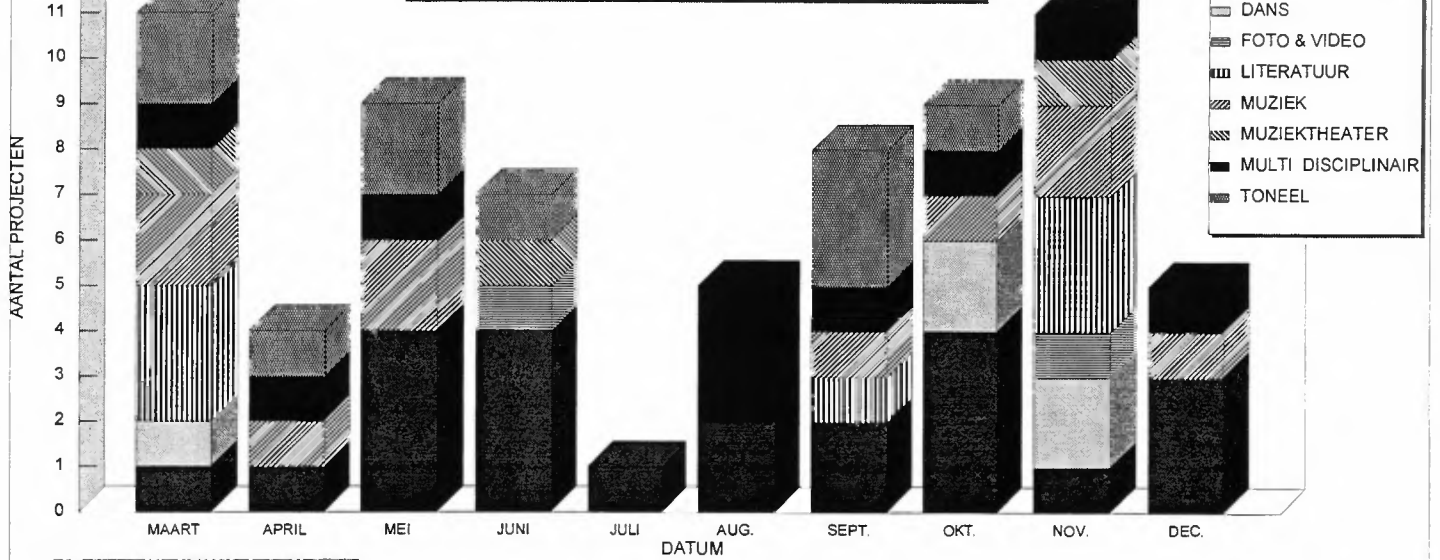
DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
AANBOD VERDEELD OVER DISCIPLINES EN TYPE PROJECT

LETTY RANSHUYSEN - ONDERZOEK CULTUURDEELNAME
LOUIS ZEEMAN - COMPUTER EN SOFTWARE

6

DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
AANBOD VERDEELD OVER DISCIPLINES EN OVER DE TIJD

LETTY RANSHUYSEN - ONDERZOEK CULTUURDEELNAME
LOUIS ZEEMAN - COMPUTER EN SOFTWARE

6. Er moet aandacht zijn voor educatie, amateurkunst en evenementen

Grafiek 5 toont hoe het aanbod is verdeeld over educatie (onderverdeeld in binnenschoolse en buitenschoolse cultuureducatie), amateurkunst (waarbij zowel presentaties van amateurkunst als activiteiten die gericht zijn op amateuristische kunstbeoefening zijn meegeteld) en evenementen (projecten waarbij professionele kunstproducten centraal staan). Dit laatste is onderverdeeld in grote evenementen (uitvoeringen of tentoonstellingen die over een periode van meerdere weken werden aangeboden of evenementen waarmee in één keer een omvangrijk publiek is bereikt) en kleine evenementen (meer kleinschalige exposities en uitvoeringen). Educatie en amateurkunst kregen ongeveer even veel aandacht in het programma: beide typen projecten maken tezamen de helft van het aanbod uit. Er waren ongeveer evenveel binnenschoolse als buitenschoolse projecten.

Eén derde deel van het aanbod bestond uit kleine evenementen. De grote evenementen beslaan 13% van het aanbod.

7. Het aanbod moet een vernieuwend karakter hebben

Het is moeilijk aan te geven in hoeverre een activiteit vernieuwend was. Wel was ruim de helft van de activiteiten speciaal voor Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 ontwikkeld. De overige activiteiten betreffen bestaande projecten van provinciale instellingen (met name van de CRZH) die in Dordrecht zijn geconcentreerd. Deze projecten vormden een belangrijke aanvulling omdat ze vooral op amateurkunst waren gericht. De rest betreft kleinschalige bestaande initiatieven van lokale instellingen die met cultuurstadgeld werden ondersteund.

8. Een zo groot mogelijke spreiding over het jaar met als hoogtepunt een festivalmaand

Grafiek 6 toont de verdeling van de activiteiten over het jaar. Te zien is dat er een relatief groot aanbod was bij de aanvang in maart. Daarnaast springen de maanden mei, oktober en november er uit. Er komt geen festivalmaand als hoogtepunt naar voren. Alhoewel dit wel als doelstelling in het convenant was vastgelegd, is daar uiteindelijk niet voor gekozen. Om een festivalmaand te realiseren had het definitieve programma eerder vastgesteld moeten worden dan in Dordrecht het geval was.

9. De activiteiten dienen te passen binnen het overkoepelende thema

Binnen 65 projecten (ruim 90% van het aanbod) is verband gelegd met het thema 'stad onder stroom'.

Beoordeling van het Cultuurstadaanbod

Uit de bovenstaande analyse van het aanbod blijkt dat vrijwel alle gestelde criteria zijn terug te vinden in het programma en dat er binnen vrijwel elke discipline aandacht was voor deze criteria. Hierdoor is een omvangrijk en pluriform aanbod gerealiseerd. Het artistieke gehalte van het aanbod is niet geanalyseerd omdat daar geen eenduidige criteria voor zijn. Wel is in de bevolkings- en publieksenquêtes gevraagd naar de mening van de (potentiële) participant. In de bevolkingsenquête zijn in totaal 638 mensen ondervraagd, daarvan wist 24% (154 respondenten) dat Dordrecht in 1995 Zuidhollandse Cultuurstad was. Alleen deze mensen is naar hun oordeel gevraagd, dit is in Tabel 2a weergegeven. In de publieksenquêtes is aan diegenen die bekend waren met het fenomeen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 naar hun mening over het programma gevraagd. Er zijn 735 bezoekers van drie Cultuurstadevenementen ondervraagd, daarvan wist 65% (483 personen) dat Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad was. Hun beoordelingen staan in Tabel 2b.

Uit de tabellen 2a en 2b blijkt dat het Cultuurstadprogramma door degenen die daar een oordeel over konden uitspreken vooral als 'niet saai' is ervaren. Daarna is men het meest positief over de variatie in het programma. De ondervraagde bevolking (Tabel 2a) is het minst enthousiast over de aansluiting op eigen interesses (40% positief, 33% negatief). De ondervraagde publieken (Tabel 2b) zijn het minst positief over het vernieu-

wende karakter van het aanbod (42% positief, 16% negatief). Deze percentages zijn gerelateerd aan het aantal respondenten dat een uitspraak over het betreffende item kon doen, dit aantal is aangegeven in de kolom RF (= referentiegroep).

Het blijkt dat mensen met lager beroepsonderwijs en middelbaar voortgezet onderwijs het programma significant vaker 'vernieuwend' vinden dan de hoger opgeleiden en dat mannen het aanbod significant vaker als 'saai' beoordelen dan vrouwen.

Veel respondenten konden voorgelegde items niet beoordelen omdat ze - hoewel ze wisten dat Dordrecht Cultuurstad was - te weinig op de hoogte waren van de inhoud van het programma. Dit is aangegeven in de laatste kolom: bij het bevolkingsonderzoek varieert dit per item van 50 tot 63%, bij de publieksonderzoeken varieert dit van 21 tot 28%. Dit houdt in dat circa 11% van de totale ondervraagde bevolkingsgroep en circa 50% van alle ondervraagde evenementbezoekers voldoende op de hoogte was van het Cultuurstadprogramma om daar oordelen over uit te kunnen spreken.

Tabel 2a: oordelen over Cultuurstadaanbod uit bevolkingsonderzoek									
	nee		neutraal		ja		RF	weet niet	
UITSPRAKEN	N	%	N	%	N	%	100%	N	%
gevarieerd	0	0%	13	19%	55	81%	68	86	56%
biedt veel nieuws	9	16%	13	23%	35	61%	57	97	63%
sluit aan op mijn interesse	26	33%	21	27%	30	40%	77	77	50%
saai	58	88%	4	6%	4	6%	66	88	57%

bron: bevolkingsonderzoek (N=154)

Tabel 2b: oordelen over Cultuurstadaanbod uit publieksonderzoeken									
	nee		neutraal		ja		RF	weet niet	
UITSPRAKEN	N	%	N	%	N	%	100%	N	%
gevarieerd	19	5%	93	26%	249	69%	359	122	25%
biedt veel nieuws	60	16%	144	42%	144	42%	346	135	28%
sluit aan op mijn interesse	24	6%	131	35%	225	59%	378	103	21%
saai	280	78%	57	15%	26	7%	361	120	25%

bron: publieksonderzoek Parkfestival, Lulu en Salon (N=483)

Oordelen over de drie onderzochte evenementen

De oordelen van de drie onderzochte publieken over de door hun bezochte evenementen zijn in Tabel 3 weergegeven. Aan de bezoekers van het Parkfestival is gevraagd of men positief, neutraal of negatief over het betreffende item oordeelde. Tabel 3 toont dat dit publiek uiterst positief over de sfeer van dit evenement is: maar liefst 95% van het publiek typeert de sfeer als 'goed'. Het aanbod op de podia werd iets minder positief beoordeeld, maar toch nog ruim driekwart (78%) van de ondervraagden vond de optredens 'leuk'. Over de aansluiting van het programma van het Parkfestival op de eigen interesses was men het minst positief: bij 65% was dit het geval. Aan het publiek van Lulu en De Salon is gevraagd naar een rapportcijfer over een aantal items. Tabel 3 toont de gemiddelden daarvan: deze liggen tussen de 7.2 en 8.2. Ter vergelijking: de populaire Zomerfeesten Nijmegen 1992 kregen een gemiddelde van 7.9 en de in het bevolkingsonderzoek gegeven rapportcijfers over diverse aspecten van Dordrecht lagen tussen de 6.4 en 7.7.

Als sterkste punt komt bij Lulu de sfeer in de oude energiecentrale naar voren (gemiddeld 7.9). Het Salonpubliek die dezelfde lokatie bezoekt, is daar iets minder uitgesproken positief over (gemiddeld 7.5). Kennelijk komt deze ambiance als decor bij een

theatervoorstelling nog beter tot zijn recht dan bij een tentoonstelling. Vijftien respondenten gaven in de ruimte voor slotopmerkingen expliciet aan dat de oude centrale een perfecte ambiance was voor een theatervoorstelling. Acht anderen klaagden echter over de slechte verstaanbaarheid door de nagalm. Een tweede sterk punt van Lulu was de kwaliteit van de voorstelling (gemiddeld 7.7). Het Salonpubliek was het meest positief over de prijsstelling (gemiddeld 8.2): die was dan ook gratis. Hierover werd onder andere opgemerkt dat een gratis toegang als eerste kennismaking prima is, maar dat ze in de toekomst best entree willen betalen. Vier bezoekers gaven expliciet aan dat ze graag bereid waren entree te betalen. Het publiek van Lulu blijkt ook positief over de prijsstelling (gemiddeld 7.5): de toegangsprijs was f 35,- inclusief een maaltijd in de pauze. Bij De Salon komt de diversiteit van het geëxposeerde werk ook als sterk punt naar voren (gemiddeld 7.5). Bij Lulu werd het thema van de voorstelling het minst positief beoordeeld en bij De Salon de opzet van de tentoonstelling, maar ook deze items scoorden gemiddeld boven de 7.

ITEMS	park			Lulu	Salon
	-	=	+	gemiddeld	gemiddeld
de sfeer	1%	4%	95%	7.9	7.5
aanbod op de podia	4%	12%	78%		
aansluiting op eigen interesses	12%	19%	65%		
kwaliteit van de voorstelling				7.7	
thema van de voorstelling				7.2	
de opzet van de expositie					7.3
diversiteit van geëxposeerde werk					7.6
bereikbaarheid oude energiecentrale				7.3	7.5
toegangsprijs				7.5	8.2

bron: publieksonderzoeken: Parkfestival (N=278) Lulu (N=253) De Salon (N=204)

De bereikbaarheid van de oude centrale kreeg van het Lulupubliek - dat de centrale 's avonds bezocht - een iets lager cijfer dan van het Salonpubliek. Drie Lulubezoekers klaagden erover dat de voorstelling te laat was afgelopen om een aansluiting te kunnen vinden met het openbaar vervoer. Zowel binnen het Lulupubliek als binnen het Salonpubliek werd incidenteel geklaagd over parkeerproblemen en over de onvindbaarheid van de centrale.

Uit de spontane opmerkingen in de enquête blijkt dat de drie onderzochte evenementen veel - soms tegenstrijdige - reacties hebben opgeroepen, maar de geestdriftige bijval had de boventoon. Een bezoeker van het Parkfestival noemde dit "een fantastisch sociaal evenement". Naar aanleiding van een bezoek aan Lulu schreef iemand: "Ik heb niet zoveel verstand van modern toneel, maar ik vond de voorstelling buitengewoon boeiend, ook de entourage in de oude centrale en het eten in de pauze beviel me goed. Ik heb een heerlijke avond gehad!" Met name op De Salon werd zeer enthousiast gereageerd in de spontane opmerkingen aan het eind van de enquête, bijvoorbeeld: "Het is een gevarieerde tentoonstelling in een schitterend gebouw", "De Salon had iets sprankelends", "De Salon is fantastisch en moet blijven", "Verfrissende impuls voor de relatief saaie stad Dordrecht" en "Een prachtige expositie, nooit geweten dat Dordtse kunstenaars zoveel te bieden hebben".

In de enquêtes werd ook spontaan aangegeven wat men van het Cultuurstadprogramma vond, dit varieerde van negatieve evaluaties als "Het Cultuurstadprogramma is te veel gericht op het aantrekken van toeristen, in plaats van op de eigen bevolking" tot zeer positieve reacties als "Graag elk jaar zo'n programmering", "Alle jaren zouden zo horen te zijn qua aanbod, verscheidenheid en originaliteit" en "Ga zo door! Dordrecht wordt dan echt een mooie stad!".

hoofdstuk 4: DE PROMOTIE

Uit evaluaties van Gouda Cultuurstad 1994 blijkt dat het daar ontbroken heeft aan een helder public relations-beleid. Op basis van deze ervaringen is in het voor Dordrecht ontwikkelde publiciteits- en communicatieplan geconstateerd dat het van groot belang is "dat degenen die bij de manifestatie Cultuurstad zijn betrokken, goed worden geïnformeerd" en "dat een centrale sturing nodig is om het Cultuurstadfestival een duidelijk gezicht te geven". Men was zich er van bewust dat het verzorgen van de publiciteit over een pluriform en langlopend programma dat wordt georganiseerd door zeer uiteenlopende instanties, naast aandacht voor externe communicatie ook de nodige zorg voor interne communicatie vereist.

Interne communicatie

Communicatie met participerende organisaties en personen is van belang voor de beeldvorming over het Cultuurstadproject binnen het lokale culturele circuit. Functionarissen en organisaties die bij Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 betrokken waren, werden structureel geïnformeerd over het Cultuurstadprogramma door mailings, bestaande uit aankondigingen en projectbeschrijvingen met eventueel de mogelijkheid om vrijkaartjes te reserveren. Het mailingbestand van 130 adressen besloeg het gemeentelijke en provinciale beleidscircuit en de sponsors. Een belangrijke groep is hierbij over het hoofd gezien, namelijk: de kunstinstellingen en sociaal-culturele organisaties die als intermediair met potentiële publieksgroepen kunnen fungeren.

Wellicht was de informatieverstrekking aan interne doelgroepen te gefragmenteerd. In Hoofdstuk 2 kwam aan de orde dat onduidelijkheden rond de verdeling van het Cultuurstadgeld tot spanning binnen het culturele circuit hebben geleid. Deze agitatie kwam behalve uit uitspraken van geïnterviewde betrokkenen ook naar voren in de berichtgeving in de regionale pers. Zo werd gesteld dat door de voorkeur voor vernieuwende aanbod "geen recht werd gedaan aan de rijkdom van activiteiten in Dordrecht" (De Dordtenaar, 31-12-1994), werd het programma als "een produkt van ambtelijke inteelt" gekwalificeerd (De Dordtenaar, 3-1-1995) en sprak men over "hoogspanning in het culturele circuit" (De Dordtenaar 31-12-94). Het verdelen van subsidiegeld leidt altijd tot spanningen en irritaties. Daarom is het van belang dat er aandacht wordt besteed aan de communicatie met lokale belanghebbenden over de doelstellingen en de opzet van het Cultuurstadproject. Een meer overstijgende berichtgeving over het totale Cultuurstadprogramma om te voorkomen dat Dordrecht op deze onbedoelde wijze 'onder stroom' werd gezet, lijkt te weinig uit de verf gekomen.

Externe communicatie

Een aandachtspunt bij de externe communicatie was de consistentie in de berichtgeving. Alle activiteiten moesten als onderdeel van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 herkenbaar zijn. In Gouda bleek al hoe belangrijk een overkoepelend thema en een aansprekende slogan zijn. Daar werd geconstateerd dat "het langdurig zoeken naar de identiteit van Cultuurstad en naar het gewenste imago, èn het gebrek aan zeggingskracht van naam en slogan" waarschijnlijk mede oorzaak waren van de kritische benadering door publiek en pers (gemeente Gouda, 1995). Het thema 'stad onder stroom' is verwerkt in het door de Dordtse vormgeefster Anne Nies Keur ontworpen logo, waarvan bij de publiciteit consequent gebruik is gemaakt.

Voor het bereiken van niet-regionaal publiek is de plaatselijke VVV een belangrijke intermediair. Het leek de organisatoren dan ook gewenst dat de Dordtse VVV als informatiebalie voor de Cultuurstadactiviteiten zou functioneren. Het is echter niet gelukt om een samenwerking op gang te krijgen. De VVV-balie verwees mensen die naar het Cultuurstadaanbod informeerden naar de evenementenkalender en de VVV-maandagenda. Hierin werden de Cultuurstadactiviteiten tussen het overige aanbod aangekondigd.

Naast specifieke informatie per project, zijn er twee bijlagen bij de Stadskrant uitgebracht die de bevolking informeerden over Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Verder zijn er twee festivalkranten verspreid in Dordrecht en de regio als bijlagen van huis-aan-huisbladen en via openbare ruimten. In deze festivalkranten werd niet uitsluitend over het Cultuurstadaanbod bericht, maar ook over andere grote Dordtse evenementen. Daarnaast was er een uitgebreide dagagenda over culturele en recreatieve activiteiten in de regio opgenomen. Hiermee werd een totaal overzicht geboden en een versterking van de uitstraling van de stad beoogd, maar het zicht op het Cultuurstadprogramma raakte enigszins ondergesneeuwd.

De berichtgeving over Cultuurstad kwam december 1994 op gang naar aanleiding van de feestelijke afsluiting van Cultuurstad Gouda, waarbij de titel Zuidhollandse Cultuurstad officieel werd overgedragen. Omdat de Cultuurstadactiviteiten in Dordrecht begin maart van start gingen, zou het nog enige tijd duren voordat de Dordtenaren hier lucht van kregen. Tot die tijd stonden er in de regionale pers en een enkele landelijke krant slechts een paar kleine, neutrale aankondigingen.

Coördinatie van externe communicatie

Voor de stroomlijning van de externe communicatie is een heldere verdeling van promotionele taken van groot belang. Voor de publiciteit werden er per project afspraken gemaakt met de uitvoerende organisaties. Dit kwam er veelal op neer dat de publiciteitsmedewerker van het Festivalbureau de publiciteit via de regionale pers verzorgde, terwijl de betrokken plaatselijke en provinciale organisaties aanvullende berichten de deur uit deden via hun eigen mailingbestanden. De provinciale organisaties (CRZH en Popunie) hadden voldoende know-how, tijd en middelen om de publiciteit te verzorgen, maar voor enkele van de kleine lokale organisaties bleek dit lastiger. Waar mogelijk werden deze organisaties door het Festivalbureau ondersteund bij zaken als het schrijven van persberichten, het ontwikkelen van promotiemateriaal (affiches, folders, flyers) en het zoeken naar instanties via welke de doelgroep geïnformeerd kon worden. De coördinatie van de publiciteitsvoering was niet altijd optimaal. Hierdoor was het publiciteitsmateriaal soms te laat klaar, had dit materiaal af en toe een te lage kwaliteit en werd het niet altijd voldoende verspreid onder de beoogde doelgroepen.

Landelijke publiciteit

In de landelijke media was ruime aandacht voor de theatervoorstellingen Reservoir en Lulu. Incidentele aandacht was er voor: de literaire Debutantenprijs, enkele wijkprojecten en het grote beeldend kunstproject Natuur de Stad in (zie projectbeschrijvingen [5], [24], [28], [42], [49] en [29] in Bijlage 5). Daarnaast werden de rockmusical Turkwaas en twee beeldend kunstprojecten geselecteerd in de culturele agenda's van de Volkskrant en NRC-Handelsblad. De mate van nationale aandacht correspondeert in grote lijnen met de beoogde landelijke uitstraling: we hebben in het vorige hoofdstuk geconstateerd dat met het grootste deel van het aanbod geen nationaal bereik werd nagestreefd. De meeste projecten hadden door het beperkte geografische bereik te weinig nieuwswaarde voor de landelijke media. Desalniettemin haalden een aantal kleinschalige projecten de landelijke media vanwege hun bijzondere karakter.

Bij de berichtgeving over de diverse Cultuurstadprojecten in de landelijke media kwam niet of nauwelijks ter sprake dat deze activiteiten onderdeel uitmaakten van het meerjarige Cultuurstedenproject in Zuid-Holland. De provincie heeft zich niet landelijk geprofileerd met dit project.

Lokale en regionale publiciteit

De lokale en regionale media (De Dordtenaar, huis-en-huisbladen, de TROM-radio en radio Rijnmond) besteedden veel aandacht aan het Cultuurstadprogramma. Hierbij kwam niet alleen het professionele aanbod aan de orde, maar ook de presentaties van amateurkunstenaars. Doorgaans is hiervoor veel minder belangstelling dan voor de

professionele kunsten. Volgens het hoofd amateurkunst van de CRZH ontstond er door het meelopen van de door de CRZH georganiseerde amateurkunstactiviteiten in het Cultuurstadprogramma relatief veel aandacht voor dit "moeilijk te verkopen produkt". Voorbeelden van de aandacht in de lokale en regionale pers voor amateurkunstprojecten zijn te vinden bij de projectbeschrijvingen [50], [51] en [52] in Bijlage 5.

Deze berichtgeving was over het geheel genomen positief. In een enkel geval was er kritiek. De kritiek bij de aanvang van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 is reeds ter sprake gekomen. Aan het einde van het jaar zorgde het plaatselijke blad De Basuyn ("Cultuurstad '95 flopt in Dordrecht") en een, later gerectificeerde, uitspraak van een vertegenwoordiger van één van de hoofdsponsors in de Merwesteijn ("de hele manifestatie veel te elitair en te gericht op een kleine groep") voor negatieve pers.

Opvallend is dat wanneer het Cultuurstadprogramma als geheel ter sprake kwam, de teneur soms zeer negatief was, terwijl de afzonderlijke onderdelen doorgaans enthousiast zijn besproken. Het was vaak niet duidelijk dat de bejubelde activiteit onderdeel uitmaakte van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. De kans is groot dat hierdoor bij de inwoners van de Drechtsteden het beeld blijft hangen dat het Cultuurstadproject een 'incrowd -gebeuren' was, terwijl het grootste deel van het programma voor een breed publiek bestemd was en er ruime aandacht was voor kunsteducatie en amateurkunst.

Bekendheid met Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995

Uit het bevolkingsonderzoek blijkt dat 24% van de ondervraagde bevolking op de hoogte was van Cultuurstad. Iets minder dan de helft hiervan gaf aan de leus van het Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 te kennen. Daarvan noemde de helft (5%) de juiste leus.

Van de ondervraagde bevolking was 11% (enigszins) op de hoogte van het programma. In Tabel 4 is aangegeven hoe dit is verdeeld over geografische herkomst. Ruim de helft van de Dordtenaren wist van Cultuurstad en ruim een kwart van hen kende het programma enigszins. Bij de bewoners van de overige Drechtsteden nemen deze percentages af: respectievelijk 31% en 14%. Van degenen die buiten de Drechtsteden wonen, weten de Hollanders vaker dat Dordrecht Cultuurstad was (16%) dan de Brabanders (6%).

	Dordrecht		overige Drechtsteden		overig Zuid-Holland		West Noord Brabant		TOTAAL	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
TOTAAL	114	100%	159	100%	251	100%	114	100%	638	100%
bekend met Cultuurstad	59	52%	49	31%	39	16%	7	6%	154	24%
niet bekend	53	46%	101	63%	197	79%	103	90%	454	71%
geen antwoord	2	2%	9	6%	15	6%	4	4%	30	5%
bekend met programma	32	28%	23	14%	8	3%	4	4%	67	11%
niet bekend	82	72%	136	86%	243	97%	110	96%	571	89%
meent onderdelen bezocht te hebben	19	17%	28	18%	7	3%	0		54	8%
noemt daarbij juiste onderdelen op	6	5%	6	4%	5	2%	0		17	3%

bron: bevolkingsonderzoek Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 (N=638)

Tabel 4 toont dat circa 8% van de ondervraagde bevolking meent één of meerdere Cultuurstadactiviteiten te hebben bezocht: het grootste deel van deze respondenten is afkomstig uit de Drechtsteden. Bij doorvragen bleek echter dat de bezochte activiteit vaak geen onderdeel uitmaakte van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Uiteindelijk heeft slechts 3% van de ondervraagden een Cultuurstadactiviteit bezocht.

Op basis van het bevolkingsonderzoek kunnen we concluderen dat circa 40% van de inwoners van de Drechtsteden tegen het einde van 1995 bekend was met het Cultuurstadproject. Uit eerder bevolkingsonderzoek (Van der Weerd, 1994b) blijkt dat andere Dordtse evenementen bekender zijn. Hieruit komen bekendheidpercentages naar voren van 97% (Dordt in Stoom), 85% (Dordt Monumenteel) en 63% (Dag van Mens en Dier). Het gaat hierbij echter om evenementen die reeds een traditie hebben opgebouwd en een andere (niet of slechts gedeeltelijk culturele) inhoud hebben. Culturele evenementen zijn minder populair en vangen dus minder snel de aandacht. Zo blijkt uit onderzoek naar de bekendheid van Rotterdamse festivals onder een steekproef van cultureel geïnteresseerden (WEMAR, 1994), dat zelfs binnen deze geselecteerde bevolkingsgroep de laagdrempelige Wereldhavendagen (met een bekendheidpercentage van 85%) veel beter bekend zijn dan de culturele museumparkmanifestaties (bekendheidpercentage 58%).

Niet alleen de culturele inhoud van het programma, maar ook de pluriformiteit ervan en de spreiding over een lange periode, bemoeilijken de herkenbaarheid. Dit blijkt ook uit het in Hoofdstuk 3 ter sprake gebrachte gegeven dat 35% van de bezoekers van de drie onderzochte Cultuurstadevenementen niet op de hoogte was van het fenomeen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 en dat slechts de helft van deze publieken enigszins op de hoogte was van het programma. De bekendheid neemt overigens wel in de tijd toe: 55% van de bezoekers van het Parkfestival in mei wist van Cultuurstad (de helft daarvan door de informatie op het Parkfestival), van de bezoekers van Lulu in september was 66% op de hoogte en bij de slotmanifestatie, De Salon, 78%.

Effectiviteit van de gehanteerde publiciteitsmiddelen

Tabel 5 geeft de effectiviteit van de diverse media aan, zoals gemeten met het bevolkingsonderzoek en de publieksonderzoeken. We zien dat voor de bekendheid van Cultuurstad onder de bevolking De Dordtenaar het belangrijkste medium was: dit is door 9% van de onderzochte bevolking als informatiebron genoemd. Uit vervolganalyse blijkt dat dit medium significant vaker is genoemd door de Dordtenaren (26%) dan door inwoners van de overige Drechtsteden (15%) en degenen die buiten de Drechtsteden wonen (1%).

INFORMATIEKANALEN	bevolking		park		Lulu		Salon	
	N	%	N	%	N	%	N	%
vrienden, kennissen of familie	23	4%	162	45%	83	33%	107	52%
De Dordtenaar	59	9%	19	7%	20	8%	56	28%
huis-aan-huisbladen	45	7%	85	31%	52	21%	131	64%
landelijk dagblad	15	2%	6	2%	56	22%	16	8%
de VVV-maandagenda	0	0%	0	0%	11	4%	7	3%
losse folders/ flyers			10	4%	35	14%	2	1%
regionale radio	3	1%	0	0%	1	1%	6	3%
regionale televisie	3	1%	1	1%	0	0%	4	2%
affiches / driehoeksborden	9	1%	61	22%	26	11%	13	6%
specifieke doelgroepgerichte bladen			3	1%	56	22%	0	0%
thuisgestuurde informatie	1	0%	4	1%	45	18%	18	7%
via een vereniging	1	0%	15	5%	12	5%	34	17%
anders	20	3%	21	8%	37	17%	10	5%

bron: bevolkingsonderzoek (N=638) en publieksonderzoeken (N=735)

Men kon meerdere informatiekkanalen naast elkaar noemen, dus het totaal is geen 100%

De Dordtenaar was ook een belangrijke informatiebron voor het publiek van de Salon: 28% van dit publiek noemde dit medium. Door beide andere publieksgroepen is De Dordtenaar veel minder vaak als informatiebron aangegeven (circa 8%). Huis-aan-huisbladen zijn voornamelijk door inwoners van de Drechtsteden genoemd. Bij uitsplitsing naar geografische herkomst blijkt dit door 24% van de Dordtenaren te zijn genoemd. Huis-aan-huis bladen waren ook effectief in het genereren van bezoek aan Cultuurstadevenementen, met name bij De Salon (64%).

Informatie van anderen speelt een kleine rol bij de bekendheid (genoemd door 4% van de ondervraagde bevolking), maar is voor het aantrekken van publiek van groot belang (gemiddeld door 48% van de publieken genoemd). De Salon- en Parkbezoekers geven significant vaker aan dat ze op aanbeveling van vrienden en kennissen zijn gekomen dan de Lulubezoekers. Binnen het Parkpubliek wordt dit met name genoemd door de Turkse en Marokkaanse bezoekers: respectievelijk door 70% en 59%.

Affiches en driehoeksborden waren relatief belangrijk voor een bezoek aan het Parkfestival (door 22% van het Parkpubliek genoemd versus circa 8% bij de andere twee publieken). De regionale omroep en de VVV-maandagenda zijn weinig genoemd.

Specifieke pr-acties

Voor bezoek aan Lulu blijkt een mix van uiteenlopende media effectief. De landelijke pers, losse folders, berichtgeving in specifieke media (Magazijn, abonnementsbrochures van theaters en Toneel Theatraal) en thuisgestuurde informatie (via het adressenbestand van de uitvoerende theatergroep Hollandia) hebben ieder een bijdrage geleverd. Bij de Salon blijkt informatieverspreiding via relevante verenigingen en galeries relatief succesvol. De mailing bij Lulu en het inschakelen van intermediairs bij De Salon zijn relatief kleine acties. Met de andere informatiekanalen worden immers veel grotere aantallen mensen bereikt. Toch hebben deze acties ieder bijna één vijfde deel van het publiek bereikt. Daarnaast blijkt uit kassaregistratiegegevens dat één kwart van de kaartjes voor Lulu verkocht is via intermediairs: het Instituut voor theaterwetenschappen kocht 66 kaartjes, het Theaterfestival 170, Kiwani's serviceclub 150 en gemeentelijke diensten 200.

Voor Lulu is ook geadverteerd via het RET Tours uit & thuis arrangement in een Rotterdamse huis-aan-huisblad. Hierdoor werden 47 bezoekers (2% van het publiek) aangetrokken. Voor de theatervoorstelling Reservoir leverde verkoop via RET Tours 130 bezoekers op (6% van het publiek). Er is kennelijk een publiekspotentiëel in Rotterdam voor Dordtse evenementen dat met een dergelijke actie kan worden aangeboord. Uit gesprekken met de RET-bezoekers bleek dat het hier veelal om mensen ging die niet gewend waren aan dit type voorstellingen. Omdat ze vertrouwd waren met de RET-uitstapjes waren ze dit keer ook meegegaan. Hoewel ze zich in het begin van de avond onwennig hadden gevoeld, vonden ze achteraf dat ze een bijzonder en interessant avontuur hadden beleefd. Uit de enquête onder het publiek van de wat minder toegankelijke voorstelling Lulu, blijken de reacties van het RET-publiek minder enthousiast.

Een andere manier om publiek te werven is om potentiëel publiek op te zoeken in de onderwijs- en sociaal-culturele instellingen. Dit gebeurde in de voorbereiding van de danswerkdag in Schouwburg Kunstmin in het kader van het meerjarige dansstimuleringsproject Dans op Drift van de CRZH (zie projectbeschrijvingen [7] en [58] in Bijlage 5). Instellingen als scholen voor het voortgezet onderwijs, dans- en balletscholen, het SCE, Volksuniversiteiten en diverse verenigingen werd een lezing 'aan huis' aangeboden. Deze lezingen zijn door 313 mensen bijgewoond en zorgden voor een extra toestroom van publiek op de danswerkdag.

hoofdstuk 5: HET PUBLIEKSBEREIK

Bevordering van participatie is de belangrijkste en meest onderschreven doelstelling van het cultuurstedenproject. Participatie betreft zowel de omvang als de samenstelling van het publiek. Daarnaast gaat het niet alleen om het éénmalig bereiken van publiek, maar ook om het stimuleren van interesse voor kunst en cultuur op langere termijn. De tijdshorizon was te beperkt om de effecten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 te kunnen meten wat betreft de bekliving van door Cultuurstadactiviteiten gestimuleerde interesses. Voor het bevorderen van interesse voor kunst en cultuur zijn educatieve activiteiten van groot belang. Daar was ruime aandacht voor in het cultuurstadprogramma. Daarnaast is doorverwijzing naar het reguliere aanbod belangrijk om effecten op langere termijn te bewerkstelligen. Binnen het Dans op Drift-project en Dordrecht en het Water (zie projectbeschrijvingen [7] en [34] in Bijlage 5) werd het publiek doorverwezen naar het reguliere aanbod. Bij de overige Cultuurstadactiviteiten gebeurde dit niet of nauwelijks.

De omvang van het bereikte publiek

In Tabel 6 is - per project aangegeven hoeveel mensen daaraan deelnamen. Een * geeft aan dat het bereik bij het betreffende project niet geteld kon worden. Bij de telling is onderscheid gemaakt tussen receptieve, produktieve of reflectieve deelname.

Receptieve deelname betreft het rechtstreeks kennisnemen van een kunstuiting, zoals bij een bezoek aan een tentoonstelling of podiumkunstuvoering. In Tabel 6 staat apart aangegeven hoeveel genodigden zich onder de receptieve deelnemers bevonden. Het gaat hierbij meestal om relaties van het Festivalbureau die standaard voor iedere première of opening zijn uitgenodigd, maar in sommige gevallen ook om intermediairs die via de mailingbestanden van participerende instellingen zijn benaderd.

Reflectieve deelname betreft de deelname aan een activiteit die beschouwend van aard is, zoals het bezoeken van een lezing, discussie-bijeenkomst, openbare repetitie of een voor- of nabeschouwing van een podiumkunstuvoering.

Produktieve deelname betreft het zelf werken met kunstzinnige middelen en/of technieken op niet-professionele basis.

In de onderste rij van Tabel 6 staat het totaal bereikte aantal mensen. Het gaat hier om het totaal aantal bezoeken en deelnames: het is niet bekend in hoeverre mensen meerdere keren zijn geteld omdat ze verschillende Cultuurstadactiviteiten bezochten.

Er zijn 41.000 (receptieve) bezoekers geteld, van wie 5.170 bezoekers (13%) genodigd waren. Confrontaties met Cultuurstadactiviteiten in openbare ruimten en de bezoekers van vijf kleine exposities zijn hierbij niet meegeteld. Ook het bereik van het Belcanto Festival (12.000 bezoekers) - dat formeel ook binnen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 viel - is hierbij niet meegeteld. Wanneer het niet-getelde publiek van exposities geschat wordt op 2.500 en het publiek van het Belcanto Festival wordt meegeteld, komen we op een bereik van circa 55.500 receptieve bezoekers (exclusief de confrontaties met beeldende kunst op straat).

In Tabel 7 zijn de bezoekcijfers over 1995 van een aantal Dordtse evenementen en kunstinstellingen aangegeven. Een eenmalig cultureel festival kan nooit zo'n groot publieksbereik hebben als de bekende evenementen Dordt in Stoom en Dordt Monumenteel. Deze evenementen hebben nu eenmaal een zeer laagdrempelig karakter en vinden plaats in de binnenstad, waardoor voorbijgangers zich snel tot publiek kunnen transformeren. Een vergelijking met het bereik van Dordtse kunstinstellingen ligt meer voor de hand. Het bereik van de Cultuurstadactiviteiten is gelijk aan driekwart van het totale bereik in 1994 van de vier instellingen die in Tabel 7 zijn opgenomen.

Tabel : 6 DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995

Bereik

	PROJECTEN	TIJD	TIJD	LOKATIE	GENODIGD	RECEPTIEF	PRODUKTIEF	REFLECTIEF
1	Opening	MA	03/03	Kunstmin	600	600		
2	Kunstbus 1	MA	03/04	Kunstmin				13
3	Thuredrecht	MA	03/10	Kunstmin	50	175	45	
4	Poëziedag	MA	03/11	't Hof				100
5	Debutantenprijs	MA	03/11	Kunstmin	387	410	350	
6	Eenakterfestival	MA	03/17	Kunstmin	217	420	77	
7	Dans op Drift 1	MA	03/18	Kunstmin	103	394		
8	Kunstbus 2	MA	03/23	Kunstmin				42
9	Schönbergensemble	MA	03/24	Kunstmin	5	44		
10	Straattheater	APR	04/15	Buiten		*		
11	Kunstbus 3	APR	04/22	Kunstmin				11
12	Cultuurstadbus	APR	04/01	onderwijs			18	
13	Pop Art	MA	03/01	onderwijs			12	
14	Nevers	MEI	05/05	Kunstmin		AFGEELAST N.V.T.		
15	Tekst en Beeld	MA	03/05					
16	Workshop AK	MEI	05/13	SCE			14	
17	Voorrondes Wantij	MEI	05/01	regio		1405	108	
18	Wantijpop	MEI	05/05	park		12500		
19	KleurrijkVrijheid	MEI	05/07	park		6500		
20	Het Heilig Vuur	MEI	05/14	Centrale	262	731		
21	Orgelroute	APR	04/01	regio		1080		700
22	Jeugdtheaterworkshops	MEI	05/26	Kunstmin		50	71	
23	Workshop Toendra	JUNI	06/10	Toendra		80	12	
24	De Staart	JUNI	06/10	Asielcentrum	180	343	10	
25	Rockmusical	JUNI	06/22	Kunstmin	1508	1982	38	
26	Mesopotamon	JUNI	06/17	Station		*		
27	Stripprijs	MEI	05/31				9	
27	Striptentoonstelling	MEI	05/07	Bieb		*		
27	Stripetalage	JUNI	06/14	V&D		*		
27	Striplezing	JUNI	06/21	CBK				20
28	Ars Celare Artem	JUNI	06/24	Noordflank	50		54	
29	Natuur de stad in	JULI	07/07	Statenplein	54	*		24
30	Mapp-project	AUG	08/08	Scheffersplein		400		
31	Rainbowpark	AUG	08/13	Wantij		2000		
32	Reservoir	AUG	08/23	regio/KM	214	2105		
33	Installatie M.Staf	AUG	08/21	CBK				
34	Dordrecht en het water	AUG	08/27	Haven	101	* + 202		
35	Jeugdtheater	SEPT	09/01	onderwijs				140
35	Musicaltheatre	SEPT	09/01	onderwijs				594
36	Academievertalers	SEPT	09/01	Pictura	140	657		
37	Korenfestival	SEPT	09/02	Kunstmin		175	600	
38	De Voorbode	SEPT	09/02	VBKD		*		
39	Lulu Hollandia	SEPT	09/06	Centrale	258	2220		
40	Regieproject Lulu	SEPT	09/09	Centrale		50	25	
41	Schrijversdag	SEPT	09/30	't Hof/Bieb		30	120	
42	Vensters vertellen	OKT	10/04	Krispijn			20	
43	Muziek ouderen	OKT	10/01	divers		425		
44	Dans op Drift 2	OKT	10/05	onderwijs			629	1688
45	Droom en Stoom	OKT	10/08	Compagnie		*		
46	De tijd vliegt	OKT	10/14	Papendrecht		*		
47	Maccus	OKT	10/18	Kunstmin	47	152		
48	Hofmakerij 2	OKT	10/19	't Hof	75	550		
49	Stroomsporen	OKT	10/21	Noordflank		150	62	
50	Dans Tweedaagse	OKT	10/28	Kunstmin	26	388	547	
51	Muziek zonder stroom	NOV	11/04	Merwehal	210	910	700	
52	Kinderkorenfestival	NOV	11/04	De Uitstek		250	200	
53	Vertellersproject	NOV	11/03	't Hof		170		
54	Dichters Haven	NOV	11/05	12 galleries		300		
55	Beroemd in Papendrecht	NOV	11/04	Pictura/Sybold		450	16	
56	Dictee	NOV	11/10	Stadhuis		50	75	
57	De Salon	NOV	11/18	Centrale	658	1645		
57	Discussie Salon	DEC	12/15	Centrale				40
58	Danslezing	NOV	11/18	Kunstmin				313
58	Dans op Drift 3	NOV	11/18	Kunstmin	25			268
59	Dordts Phil. Orkest	NOV	11/24	Kunstmin		760	90	
60	De Ontdekking	NOV	11/25	CBK		*		
61	Educatie A.Scheffer	DEC	12/10	onderwijs				
62	HAFa-jeugdweek	DEC	12/01	Dordtwijk		250	120	
63	Slotavond	DEC	12/01	Dordts Museum	300			
64	Bank	DEC	12/01	Krispijn	68			

TOTALEN	5170	41003	4022	3953
	GENODIGD	RECEPTIEF	PRODUKTIEF	REFLECTIEF

Tabel 7: bezoekersaantallen van Dordtse evenementen in 1995		
EVENEMENT	OMSCHRIJVING	AANTAL BEZOEKERS
Dordt in Stoom	3 daags festival rond stoommachines	ca. 200.000
Dordt Monumenteel	3 daagse festival rond monumenten	ca. 87.500
Dordtse Zomerfeesten	10 dagen (bundeling van Zomerkermis, Rainbow Musicfestival, Stripfestijn, Poppenfestival, Roeironde, etc.)	ca. 150.000
INSTELLING	OMSCHRIJVING	AANTAL BEZOEKERS
Dordrechts Museum	bezoekersaantallen 1994	21.033
Museum Van Gijn	bezoekersaantallen 1994	13.500
Schouwburg Kunstmin	bezoekersaantallen 1994*	24.736
Filmhuis Cinode	bezoekersaantallen 1994	13.578

bron: Dienst Toerisme en Recreatie en Dienst Kunsten gemeente Dordrecht

* zonder bezoek door verhuringen

Kenmerkend voor Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 is dat er veel mensen zijn bereikt op een indringende manier. In Tabel 6 is te zien dat naast de 41.000 bezoeken, **4.022 produktieve deelnemers** zijn geteld. Het gaat hier vaak om het intensief bezig zijn met een bepaalde kunstdiscipline in de vorm van het instuderen van een muziekstuk of muziektheatervoorstelling, het wekenlang onder begeleiding op pad gaan met een foto-toestel of het maken van een beeldend kunstwerk. Bovendien hebben er 3.953 mensen deelgenomen aan reflectieve Cultuurstadactiviteiten als lezingen en discussies. Deze aantallen zijn gebaseerd op de eindtelling in december 1995. De drie workshops voor het voortgezet onderwijs (zie projectbeschrijvingen [35] en [61]) lopen nog het hele schooljaar 1995/96 door. Het uiteindelijke aantal deelnemers aan reflectieve deelnemers zal daardoor minstens 2000 hoger liggen dan op het moment van meting is geteld⁴. Hiermee komen we op een aantal van circa **6.000 reflectieve deelnemers**.

Verdeling van bereik over kunstdisciplines

De gegevens uit Tabel 6 zijn in Grafiek 7 onderverdeeld naar kunstdisciplines.

Met receptieve activiteiten is op het gebied van muziek en multidisciplinair aanbod het meeste publiek bereikt: meer dan 12.000 mensen⁵. Dit komt door het grote bereik van de Parkfestivals. Daarna volgt beeldende kunst met 3.385 bezoeken: dit zou veel hoger uitkomen wanneer het bereik in openbare ruimtes meegeteld had kunnen worden. Toneel en muziektheater behoren tot de middelste categorie: respectievelijk 2.972 en 2.432 bezoeken. Met literatuur, dans en foto/video is het minste publiek bereikt: respectievelijk 960, 782 en 343 bezoeken. Uit landelijke gegevens blijkt ook dat deze disciplines doorgaans minder publiek bereiken dan de overige disciplines (CBS, 1995).

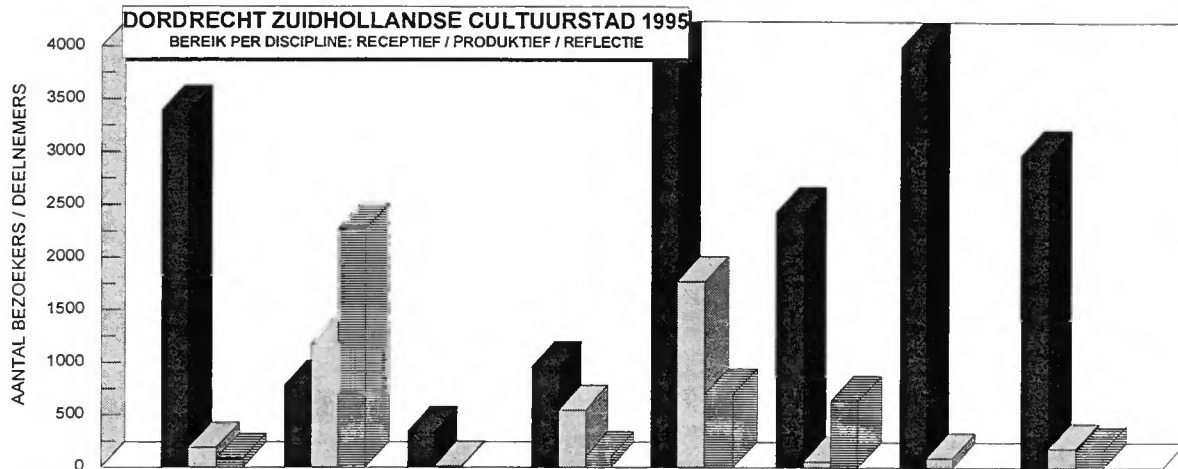
Bij de produktieve activiteiten was het bereik bij muziek ook het grootst: 1.773 deelnemers. Daarna komt dans (1.176 deelnemers), gevolgd door literatuur (545 deelnemers). Binnen de andere disciplines waren minder dan 200 mensen actief.

Met reflectieve activiteiten was het bereik met dans het grootst: 2.269 deelnemers. Daarna komen muziek en muziektheater: respectievelijk 700 en 636 deelnemers. De overige disciplines bereikten minder dan 200 mensen. Opvallend is dat met dans veel meer mensen zijn bereikt met reflectieve activiteiten dan met receptief aanbod.

⁴ Alhoewel de deelnemers van deze workshops ook productief bezig zijn, zijn deze workshops voornamelijk beschouwend van aard en daarom als reflectief aanbod geregistreerd.

⁵ De grafische weergave gaat maar tot 4.000, maar in de legenda is te zien dat het hier respectievelijk om 17.214 en 12.915 bezoekers gaat.

7

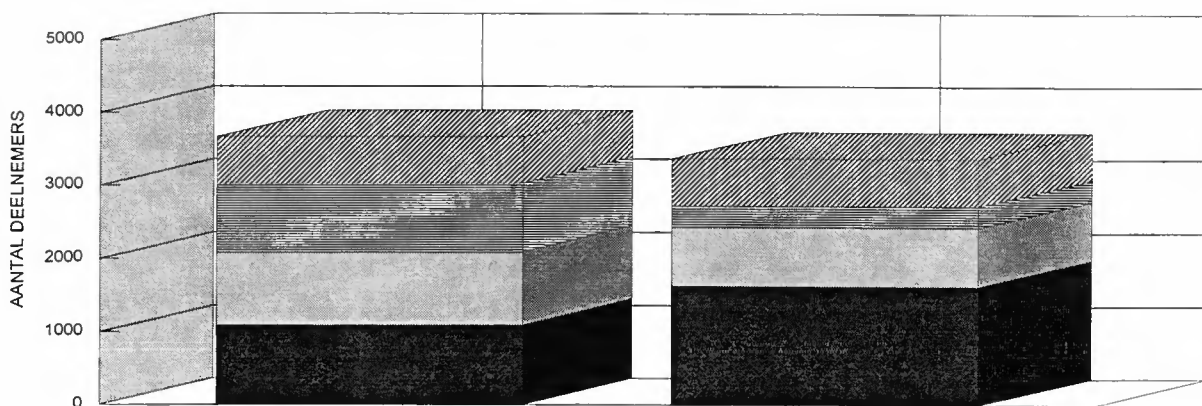

DISCIPLINES	beeldende kunst	dans	foto & video	literatuur	muziek	muziektheater	multi disciplinair	toneel
■ RECEPTIEF	3385	782	343	960	17214	2432	12915	2972
□ PRODUKTIEF	189	1176	10	545	1773	54	90	185
▨ REFLECTIEF	84	2269		100	700	636		164

LETTY RANSHUYSEN - ONDERZOEK CULTUURDEELNAME
LOUIS ZEEMAN - COMPUTER EN SOFTWARE

8

DORDRECHT ZUIDHOLLANDSE CULTUURSTAD 1995
BEREIK PRODUKTIEF / REFLECTIEF MET LEEFTIJD

TYPE ACTIVITEIT	RECEPTIEF	PRODUKTIEF
■ 0-12	1094	1625
□ 12-25	1001	806
▨ 25-55	935	291
▤ 55+	642	650

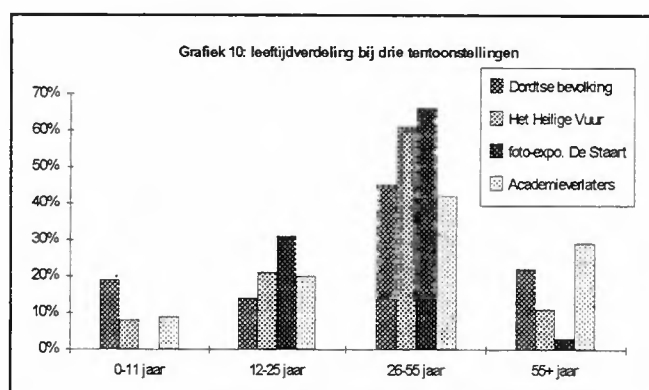
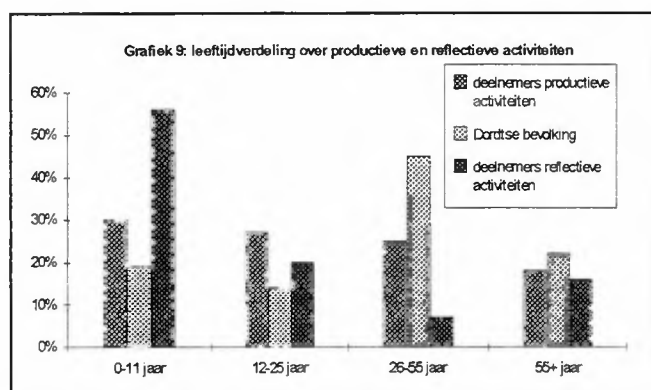
LETTY RANSHUYSEN - ONDERZOEK CULTUURDEELNAME
LOUIS ZEEMAN - COMPUTER EN SOFTWARE

Dit is het gevolg van het Dans Op Drift-project, waarbinnen een accent lag op reflectieve activiteiten. Binnen de discipline beeldende kunst is weinig reflectieve deelname geteld. Dit komt omdat het bereik van het educatieproject rond Ary Scheffer niet meegeteld kon worden. Rond de vele projecten op het gebied van eigentijdse kunst die in 1995 plaatsvonden, zijn nauwelijks reflectieve activiteiten georganiseerd.

Het bereik van jongeren en senioren

Jongeren en ouderen zijn belangrijke doelgroepen binnen het cultuurstedenproject. Grafiek 8 toont hoe de leeftijd is verdeeld over de produktieve en reflectieve deelnemers, voor zover dat bekend is⁶. Te zien is dat met name met reflectieve activiteiten, maar ook met produktieve activiteiten, veel kinderen zijn bereikt in 1995. Dit is voor een groot deel toe te schrijven aan het danseducatieproject voor de basisschool (zie projectbeschrijving [44]): de helft van de kinderen die produktief deelnamen aan de Cultuurstadactiviteiten en alle kinderen die reflectief deelnamen, deden dit binnen dit project. In totaal werden hier 2.254 kinderen mee bereikt. Ter vergelijking: in het schooljaar 1994-95 heeft het SCE 3.272 basisschoolleerlingen bereikt met theatervoorstellingen. Het bereik van deze activiteit bood daar een belangrijke aanvulling op.

Ook de produktieve en reflectieve deelname onder jongeren is groot. Wat betreft de produktieve activiteiten is dit toe te schrijven aan de voorrondes van Wantijpop +, de Danstweedaagse, Muziek zonder Stroom en het harmonie/fanfarejeugdweekend (zie projectbeschrijvingen [17], [50], [51] en [62]). Het in 1995 met reflectief aanbod gerealiseerde bereik van jongeren is grotendeels toe te schrijven aan de twee theaterworkshops voor het voortgezet onderwijs.

In Grafiek 9 is de leeftijdverdeling binnen de twee deelnemersgroepen vergeleken met de leeftijdverdeling binnen de Dordtse bevolking. Te zien is dat beide groepen relatief veel kinderen en jongeren tellen: 30% van de deelnemers van de produktieve activiteiten en 56% bij de reflectieve activiteiten is jonger dan 12 jaar versus circa 20% van de bevolking. Ook jongeren zijn oververtegenwoordigd binnen beide groepen. De 55-plussers zijn redelijk goed vertegenwoordigd. Dit is overigens niet het gevolg van een speciaal voor deze doelgroep gecreëerd aanbod, maar doordat er aan het korenfestival Cantiamo! zeer veel ouderen meededen (zie projectbeschrijving [37]: 480 oudere deelnemers) en door de grote aantrekkingskracht op ouderen van de lezingen binnen de Orgelroute (zie projectbeschrijving [21]: 575 deelnemers). Opmerkelijk bij deze laatste activiteit was dat hier zoveel (oudere) mannen op afkwamen: ruim driekwart van de publieken van de orgelconcerten bestond uit mannen. Door de oververtegenwoordiging

⁶ Van 350 produktieve deelnemers en van 581 reflectieve deelnemers is de leeftijd niet bekend.

van jongeren en de redelijk evenwichtige vertegenwoordiging van ouderen is de middelste leeftijdscategorie (26 tot 55 jaar) ondervertegenwoordigd. Binnen de produktieve en reflectieve activiteiten zijn jongeren en senioren dus goed aan bod gekomen.

Bij drie exposities is de leeftijdsverdeling van het publiek geturfd: die gegevens zijn samengevat en vergeleken met de leeftijdsverdeling binnen de Dordtse bevolking in Grafiek 10. Deze exposities trokken weinig kinderen, maar jongeren zijn onder de publieken van deze zeer uiteenlopende tentoonstellingen goed vertegenwoordigd. Daarnaast valt op dat de expositie Academieverlaters in Pictura relatief veel senioren bereikte, terwijl dat met de beide andere exposities niet is gelukt. Dit heeft te maken heeft met de aantrekkingskracht van Dordt Monumenteel. De helft van het publiek van de vier weken durende expositie Academieverlaters kwam in het weekend van Dordt Monumenteel: onder dit deel van het expositiepubliek bevonden zich veel senioren.

Drie publieksgroepen nader bekeken

Door de publieksenquêtes beschikken we over uitgebreide informatie over de achtergrondgegevens van het publiek van drie grote Cultuurstadevenementen. De enquêtes zijn gehouden bij het multiculturele parkfestival Kleurrijk in Vrijheid, bij de theatervoorstelling Lulu van Hollandia en bij de expositie van het werk van regionale beeldend kunstenaars De Salon (zie projectbeschrijvingen [19], [39] en [57]). In Tabel 8 is de verdeling over de achtergrondgegevens binnen deze publieken aangegeven. De laatste kolom toont de achtergrondgegevens van het publiek dat in 1995 in Schouwburg Kunstmin is onderzocht⁷.

De opmerkelijkste verschillen tussen de drie Cultuurstadpublieken zijn⁸:

- Binnen het publiek van Lulu en De Salon zijn vrouwen oververtegenwoordigd. Uit veel onderzoek komt naar voren dat vrouwen actiever zijn op gebied van cultuur dan mannen. Dit blijkt binnen het publiek van Schouwburg Kunstmin ook het geval.
- Het publiek van Lulu is veel hoger opgeleid dan het Parkpubliek: 74% van het Lulupubliek heeft een hoger beroepsopleiding of een wetenschappelijke opleiding of is daar nog mee bezig versus 27% van de Parkbezoekers. Het Salonpubliek zit hier met 50% hoger opgeleiden precies tussen in. Qua opleidingsverdeling komt het Salonpubliek het dichtst bij het Schouwburgpubliek in de buurt.
- Zelfs het relatief laag opgeleide Parkpubliek biedt geen evenredige afspiegeling van de bevolking: de laagst opgeleiden zijn iets ondervertegenwoordigd en de hoogst opgeleiden zijn iets oververtegenwoordigd. Dit geldt uiteraard in nog veel sterkere mate voor de andere twee Cultuurstadpublieken. Toch is het Salonpubliek en vooral het Parkpubliek relatief laag opgeleid voor een festivalpubliek. Binnen publiek van de theaterfestivals Noorderzon en Boulevard zijn in 1995 circa 75% hoger opgeleiden geteld. Met het Parkfestival en De Salon is dus een relatief breed publiek bereikt.
- Het publiek van Lulu en De Salon telt meer mensen die studeren of werkzaam zijn binnen de kunst- en cultuursector dan het Parkpubliek en het Kunstminpubliek (circa 26% versus 10%). Lulu en De Salon trokken dus relatief veel 'ingewijden' aan.

⁷ Dit onderzoek is uitgevoerd door Linda Dekkers. De gegevens die in de tabel zijn opgenomen betreffen een zo representatief mogelijke steekproef van de bezoekers van de Schouwburg Kunstmin.

⁸ Deze verschillen zijn statistisch significant met een significantieniveau van .05. Dat wil zeggen dat de kans dat de gevonden verschillen op toeval berust, kleiner is dan vijf procent. De correlatiecoëfficiënten die de samenhang tussen het behoren tot een bepaalde publieksgroep en de besproken achtergrondfactoren aangeven, liggen veelal boven de .35. Bij sociologische onderzoek duidt dit op een zeer sterke samenhang.

Tabel 8: achtergrondgegevens van drie Cultuurstadpublieken								
	Park		Lulu		Salon		Kunstmin	
	N	%	N	%	N	%	N	%
totaal	278	100%	253	100%	204	100%	237	100%
1. GESLACHT								
man	158	57%	96	38%	79	39%	77	33%
vrouw	120	43%	157	62%	125	61%	148	62%
2. OPLEIDING								
laag: LO / LBO	51	18%	4	1%	14	7%	13	5%
midden 1: MAVO / MBO	111	40%	37	15%	61	30%	68	29%
midden 2: HAVO / VWO	38	14%	24	9%	21	10%	43	18%
hoog: HBO / WO	75	27%	186	74%	104	51%	109	46%
geen antwoord	3	1%	2	1%	3	2%	4	2%
3. WERKZAAM/STUDEREND KUNSTSECTOR								
nee	251	90%	189	74%	150	73%	212	91%
ja	27	10%	64	25%	54	27%	22	9%
4. ETNISCHE HERKOMST								
allochtoon	97	35%	14	5%	6	3%		
autochtoon	181	65%	236	95%	198	97%		
5. LEEFTIJD								
12-25 jaar	100	36%	26	10%	11	5%	17	7%
25-35 jaar	87	31%	38	15%	30	15%	68	29%
35-45 jaar	53	19%	79	31%	52	26%	66	28%
45-55 jaar	27	10%	79	31%	55	27%	38	16%
55-65 jaar	7	3%	22	9%	27	13%	21	9%
65+	4	1%	9	4%	29	14%	23	10%
6. DAGELIJKSE BEZIGHEID								
scholier/student	66	24%	28	11%	14	7%	10	4%
huisvrouw/man	24	9%	20	8%	38	19%	32	14%
werkloos	20	7%	6	2%	4	2%	1	1%
gepensioneerd / vut	6	2%	12	5%	25	12%	27	11%
arbeidsongeschikt	2	1%	3	1%	6	3%	1	1%
zelfstandig ondernemer	7	3%	25	10%	16	8%	12	5%
in loondienst	142	51%	158	63%	90	44%	130	55%
anders	11	4%	1	1%	11	5%	24	9%
7. BEROEP								
niet van toepassing	68	25%	35	14%	21	7%	5	2%
ambachtelijk, technisch, agrarisch of transport	70	25%	16	6%	30	15%	15	6%
administratief	21	8%	37	15%	30	15%	45	19%
openbare orde of veiligheid	4	1%	0	0%	1	2%	2	1%
commerciële dienstverlening	42	15%	22	9%	19	9%	38	16%
verpleging, verzorging of (para) medische	17	6%	18	7%	19	9%	33	14%
pedagogische beroepen, sociaal cultureel werk of onderwijs	30	11%	57	23%	40	20%	41	17%
hogere beleids- of staffuncties	6	2%	31	12%	21	10%	32	13%
wetenschappelijk werk of hogere vrije beroepen	7	3%	11	4%	7	3%	14	6%
anders	13	5%	26	11%	19	9%	11	5%
8. GEOGRAFISCHE HERKOMST								
Dordrecht	210	76%	108	43%	138	68%		
overige Drechtsteden	22	8%	19	8%	30	15%		
buiten Drechtsteden	40	14%	116	46%	35	18%		
onbekend	6	1%	10	4%	1	1%		

bron: publieksonderzoekingen Cultuurstadevenementen
publieksonderzoek Schouburg Kunstmin

- Het Parkpubliek telt aanmerkelijk meer allochtonen dan beide andere publieken (35% versus 3% en 5%). Met het Parkfestival zijn relatief veel jongeren aangetrokken, terwijl De Salon relatief veel 55-plussers trok. Het publiek van Schouwborg Kunstmin is ouder dan het Parkpubliek, maar jonger dan het publiek van Lulu en De Salon. Het Parkpubliek telt relatief veel studenten en scholieren: dat is niet vreemd gezien het grote aandeel jongeren binnen dit publiek. Daarnaast waren daar relatief veel werklozen. Het Lulupubliek heeft het grootste aandeel werkenden. Het Salonpubliek heeft het grootste aandeel gepensioneerden: ook niet vreemd gezien het relatief grote aandeel ouderen binnen dit publiek. De Salon is daarnaast relatief vaak door huisvrouwen bezocht.
- Het Parkpubliek telt relatief veel mensen met een beroep in de ambachtelijke, agrarische, technische of transport sector. Het Parkfestival en Schouwborg Kunstmin trokken relatief veel mensen die werkzaam zijn in de commerciële dienstverlening. Mensen die werkzaam zijn in de verpleging of verzorging komen vergeleken met het schouwborgpubliek relatief weinig voor binnen de onderzochte cultuurstadpublieken.
- Binnen het Parkpubliek is de meerderheid afkomstig uit Dordrecht (76%). Bij het Salonpubliek kwamen relatief veel mensen uit de overige Drechtsteden (15%). Het Lulupubliek telt de meeste mensen van buiten de regio (46%).

De drie publieksgroepen verschillen sterk wat betreft sociaal-demografische achtergronden. Dat het Salonpubliek relatief oud is en relatief veel huisvrouwen telt lijkt een indicatie dat met deze expositie over moderne kunst een gevarieerder publiek is bereikt dan doorgaans het geval is met dit type aanbod. De drie publieken verschillen ook in culturele interesses. In Tabel 9 zijn deze verschillen samengevat. Te zien is dat de interesses van de respondenten sterk corresponderen met de inhoud van het bezochte evenement. De Parkbezoekers zijn relatief vaak geïnteresseerd in popmuziek, wereldmuziek, folkloristische dans en 'iets anders' (veelal specifieke allochtone cultuuruitingen of openluchtfestivals). Het Lulupubliek toont relatief veel interesse voor vormen van (muziek)theater, dans, film en literatuur. Het Salonpubliek is weer meer geïnteresseerd in kunst, fotografie en architectuur. De Lulu- en Salonbezoekers zijn daarnaast ook meer geïnteresseerd in klassieke muziek.

	Park	Lulu	Salon
cabaret en musical	-	++	=
opera en operette	=	+	-
popmuziek	+++	--	-
klassieke muziek	--	+	+
wereldmuziek	+++	-	-
traditioneel toneel	---	+++	=
modern toneel	---	+++	--
klassiek ballet	-	+	=
modern ballet	--	++	=
folkloristische dans	+++	-	--
oude kunst	--	-	+++
moderne kunst	---	=	+++
oude monumenten	---	=	+++
moderne architectuur	---	=	+++
films	-	++	-
fotografie	-	=	++
literatuur	---	+++	=
iets anders	+++	--	-

bron: publieksonderzoeken Parkfestival (N=278), Lulu (N=253) en De Salon (N=204)

--- residu lager dan -4 = residu tussen -1 en 1 + residu tussen 1 en 2
 -- residu tussen -2 en -4 (gemiddelde interesse) ++ residu tussen 2 en 4
 - residu tussen -1 en -2 +++ residu hoger dan 4

Het residu geeft het verschil aan tussen de waargenomen frequentie en de theoretische frequentie (dat is de frequentie die verwacht mag worden wanneer de groepen niet zouden verschillen).

hoofdstuk 6: IMAGO-EFFECTEN

Een doelstelling van het Cultuurstedenproject is de versterking van het imago van de Cultuurstad. Het gaat hierbij zowel om verbetering van het imago onder de eigen bewoners als om het positief beïnvloeden van het stedelijk imago onder toeristen en regiobewoners. Dit laatste kan worden bewerkstelligd door publiek van buiten Dordrecht aan te trekken.

Het aantrekken van niet-Dordtenaren

Van de drie onderzochte Cultuurstadevenementen heeft de theatervoorstelling Lulu - zoals mocht worden verwacht - het grootste aandeel publiek van buiten de Drechtsteden aangetrokken: 46% versus 18% bij De Salon en 14% bij het Parkfestival. Ter vergelijking: onder de bezoekers van het Belcantofestival was binnen het publiek van concerten met kaartverkoop 59% afkomstig van buiten de Drechtsteden en onder het publiek van de openluchtconcerten 20%. Wat betreft het aantrekken van publiek uit de regio hebben we kunnen constateren dat De Salon daarin het beste in. Toch is het aandeel regiobewoners, gezien het publiekspotentieel in de regio, ook bij dit evenement gering. In de overige Drechtsteden wonen 162.785 mensen. Dat is bijna anderhalf keer zo veel als in de gemeente Dordrecht, maar er kwamen toch ruim vier keer meer Dordtenaren naar De Salon dan bewoners uit de overige Drechtsteden.

Het imago van Dordrecht

Wanneer we afgaan op een artikel in het Rotterdamse culturele maandblad Circuit, was het niet best gesteld met het imago van Dordrecht voorafgaand aan het Cultuurstadjaar. Onder de kop 'Hoe dichterbij Dordt, hoe rotter het wordt', wordt achtereenvolgens gesteld dat Dordrecht een plattelandscultuur heeft, gebaseerd op het nepotistische inteelprincipe, met een absurd lage kroegdichtheid omdat pleintjes, terrasjes en danslokalen rond 1970 verdwenen zijn onder de slopershamer, waarbij het Dordtse havengebied als de grootste gemiste kans uit de bus komt (Timmerman, 1994). Onderzoekingen van het Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht (van der Weerd, 1994a) wijzen niet zo zeer op een slecht imago van Dordrecht, maar op het ontbreken van een imago. Binnen een steekproef van bewoners van Nederland die buiten de Drechtsteden wonen, wist 46% geen spontane associatie te noemen bij Dordrecht. Deze percentages lagen voor de steden Arnhem, Delft, Leiden, Breda en Amersfoort veel lager (16-26%) en voor Amersfoort en Tilburg iets lager (34-41%). Het gemeentebestuur werkt aan dit imagoprobleem door profilering van het cultuurhistorische erfgoed en het organiseren van grootschalige evenementen.

Effecten van het Cultuurstadproject

Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 heeft een groot aantal culturele activiteiten toegevoegd aan het reguliere aanbod. Voor de beeldend kunstprojecten vormden de specifieke geschiedenis en kenmerken van Dordrecht een belangrijk uitgangspunt. Hiermee werd de eigenheid van de stad benadrukt. Door de lokatiekeuze bij enkele projecten zijn de mogelijkheden die Dordrecht biedt voor culturele evenementen beklemtoond. Zo heeft Reservoir geleid tot de ontdekking van de bijzondere achtergrond die de omgeving van Dordrecht biedt voor dit type theatrale evenementen (zie projectbeschrijving [32]). Daarnaast is de oude energiecentrale in de schijnwerper gezet als achtergrond voor theater- en beeldend kunstprojecten. De mogelijkheden die het Wantijpark biedt als lokatie voor festivals zijn (her)ontdekt door de Parkfestivals.

Het is niet mogelijk om eenduidig aan te tonen wat de imago-effecten van deze activiteiten zijn. Ten eerste omdat het imago van Dordrecht niet alleen wordt bepaald door de Cultuurstadactiviteiten. Daarnaast was het aanbod zo divers dat er geen duidelijk beeld kon ontstaan over de inhoud van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. We hebben al geconstateerd dat uit het bevolkingsonderzoek en de publieksonderzoeken blijkt dat men niet erg goed op de hoogte was van het Cultuurstadprogram-

ma. Uit het bevolkingsonderzoek blijkt tevens dat de meeste respondenten geen antwoord konden geven op de 'open vraag' naar het Cultuurstadonderdeel dat het meest had aangesproken. Degenen die dit wél deden, noemden meestal zaken die niets met het Cultuurstadprogramma te maken hebben, als: Dordt Monumenteel, Dordt in Stoom, het Rainbowfestival, het Havenfestival, het Biesboschbezoekerscentrum, gebouwen en monumenten en de renovatie van Schouwburg Kunstmin. De Cultuurstadactiviteiten die men incidenteel noemde, zijn: beeldende kunst, het popfestival in het Wantijpark en het Belcanto Festival. Ook uit antwoorden op de vraag naar Cultuurstadactiviteiten die men had bezocht, blijkt het geringe inzicht in de inhoud van het Cultuurstadproject (zie Hoofdstuk 4). In ieder geval is er in de regionale pers veel en vaak positieve aandacht geweest voor de diverse Cultuurstadactiviteiten. Omdat deze media vooral door de Dordtenaren worden geraadpleegd, kunnen we veronderstellen dat deze berichtgeving een bijdrage heeft geleverd aan een betere beeldvorming over Dordrecht onder de eigen bevolking.

Kanttekeningen bij imago-effecten

Imago-effecten worden veelal afgeleid van de aantrekkingskracht voor toeristen van een evenement. Een toestroom van toeristen hoeft echter niet bevorderlijk te zijn voor het imago van een stad. Zo trok het Belcanto Festival 1995 weliswaar veel toeristen - die goed te spreken waren over het aanbod - maar 90% van die bezoekers kregen geen betere indruk van Dordrecht (van der Weerd, 1995). Om het imago van een stad daadwerkelijk te verbeteren onder het aangetrokken publiek is het van belang dat cultuurtoeristen worden doorverwezen naar aantrekkelijke delen van de stad. Maar dan moet de stad ook iets te bieden hebben, anders wordt een tegengesteld effect bewerkstelligd. Zoals in Arnhem, waar uit een onderzoek naar de effecten van Sonsbeek '93 bleek dat bezoekers van dit evenement een minder positief beeld van de stad hadden ná hun bezoek dan daarvoor (gemeente Arnhem, 1993).

Indien men zich louter richt op het aantrekken van toeristen, kan dit kan ten koste gaan van het plaatsbesef en de identiteit van de lokale bevolking. Er zijn vaak sociale kosten verbonden aan citymarketing, denk aan: parkeer- en geluidsoverlast, verschuiving van middelen ten koste van kunsteducatie en amateurkunst en de teloorgang van lokale cultuur (Boogaarts, 1991). De concurrentiestrijd tussen steden onderling vergroot de kans dat het beleid niet meer wordt gebaseerd op de potenties van de stad, maar door 'kopieerwoede', waardoor een zekere homogenisering ontstaat. Bovendien is het instrumentele kunst- en cultuurbeleid vooral gefocust op de binnenstad, waardoor bewoners van andere wijken en de regio vergeten worden. (Wagenaar, 1994).

Het kost veel energie en geld om met culturele evenementen in regionale centrumsteden te concurreren met de 'mega-evenementen' die grote steden organiseren. Sommigen zijn daarom van mening dat in steden met een zwak imago de interne citymarketing een hoger rendement heeft dan extern gerichte campagnes (Jobse en Musterd, 1994). Wanneer er aandacht is voor bevolkingsgroepen die niet aan de gevestigde cultuur deelnemen en deze groepen met culturele evenementen worden bereikt, zou dit sociale integratie bevorderen. Wanneer het lokale kunst- en cultuuraanbod de verbondenheid met en de tevredenheid over de woonplaats vergroot, worden de inwoners 'ambassadeurs' van hun stad. Dit komt uiteindelijk ten goede aan het imago van de stad onder de regiobewoners en toeristen.

hoofdstuk 7: AFSTEMMING EN SAMENWERKING

Het Cultuurstedenproject beoogt een impuls te geven aan de regionale culturele infrastructuur. De provincie wil afstemming en samenwerking stimuleren tussen kunst- en cultuur, toerisme en recreatie, cultuureducatie en sociaal-cultureel werk. Het beleid van de Dienst Kunsten is er op gericht om deze samenwerkingsvormen te bundelen en een meer structureel karakter te geven. Het Cultuurstadproject is echter niet geïntegreerd binnen het netwerk van deze dienst, waardoor de binnen dit project gerealiseerde samenwerking veelal een incidenteel karakter had.

Gerealiseerde samenwerkingsverbanden

In Tabel 10 is per project aangegeven welke typen organisaties hierbij betrokken waren. Bij 14 waren projecten alleen lokale kunst- en cultuurinstellingen betrokken. Dit betreft kleinschalige initiatieven die financiële en promotionele ondersteuning kregen. Binnen 20 projecten werd samengewerkt tussen stad en provincie. Binnen Dordrecht ging het hierbij veelal om het SCE, binnen de provincie om de CRZH.

Bij 8 projecten is samengewerkt met diverse diensten van de gemeente Dordrecht, als: de Havendienst, de Dienst Stadsvervoer en de Dienst Openbare Voorzieningen. Bij 7 projecten waren gemeenten uit de regio betrokken. Met name bij de voorrondes van Wantijpop +, de Orgelroute, Reservoir, Muziek zonder Stroom en De Salon is intensief samengewerkt met regiogemeenten.

Bij 6 projecten is samengewerkt met allochtonenorganisaties. In een eerdere rapportage is ingegaan op de valkuilen en gemiste kansen bij deze samenwerking (zie Bijlage 4). In ieder geval zijn er contacten gelegd en raakte een aantal allochtone Dordtenaren betrokken. Daarnaast is er bij 5 projecten samengewerkt met wijkbeheer. Opvallend is dat er alleen samenwerking met allochtonenorganisaties of wijkbeheer is gezocht wanneer de projecten specifiek voor allochtonen of buurten bestemd waren, maar niet bij de voorbereiding van het programma en bij de algemene publiciteitsvoering.

Binnen 5 projecten is samengewerkt met het onderwijs. Daarnaast is er binnen 3 projecten samengewerkt met externe deskundigen en bij 6 projecten met de plaatselijke middenstand als jongerencentra, V & D, theatercafé Sybold, galeries en kunsthandsels.

Er is incidenteel samengewerkt met organisaties die zich bezig houden met toerisme en recreatie binnen het beeldend kunsttraject en bij de Parkfestivals.

In hoeverre wordt doorgedaan op de geschetste samenwerkingsverbanden is nog niet duidelijk. In ieder geval hebben de succesvolle Parkfestivals al geleid tot drie kleinere evenementen op deze lokatie (zie projectbeschrijving [31]). Bovendien heeft de Dordtse gemeenteraad geld beschikbaar gesteld voor vervolgactiviteiten, waarbij gedacht wordt aan een popfestival en aan kunstprojecten in de wijken.

Multidisciplinaire samenwerking binnen het beeldend kunsttraject

De beeldend kunstprojecten waren gebaseerd op een overkoepelend plan, ontwikkeld door de Adriaan Rees. Rees had ook voor Cultuurstad Gouda een dergelijk plan ontwikkeld. Het 'masterplan' sloot aan op het gemeentelijke beleidsproject 'Dordrecht Vernieuwt', waarbinnen onder andere wordt gewerkt aan het opnieuw inrichten van de stad en aan de verbetering van de leefbaarheid van achterstandswijken. Er vonden beeldend kunstactiviteiten plaats op 'probleempleinen'. Bij Dordrecht en het Water [34] stond de ligging van Dordrecht centraal en werd aangesloten op de historische wandelroute 'het Rondje Dordt'. Het project Natuur de stad in [29] ging in op de relatie tussen de stad en de omliggende natuur. In samenwerking met de gemeentelijke afdeling Recreatie en Toerisme werd een fietsroute ontwikkeld. Ook is er binnen dit project nauw samengewerkt met een stedelijk ecooloog, natuurspecialisten en archeologen.

Tabel 10: samenwerking	KUNST EN CULTUUR			GEMEENTEDIENSTEN		DIVERSE ORGANISATIES			
	PROJECT	lokaal	provinciaal	nationaal	lokaal	regionaal	wijkbeheer allochtonen	est.deskundigen	VVV, horeca middenstand
[1] opening	X	X							
[2] kunstbus 1	X	X			X				
[3] thuredrecht	X								
[4] poëziedag	X		X						
[5] debutantenprijs	X								
[6] amateurtheater	X	X							
[7] dans op drift 1	X	X							
[8] kunstbus 2	X	X			X				
[9] schönbergensemble		X							
[10] straattheater	X			X					
[11] kunstbus 3	X	X			X				
[12] cultuurstadbus	X			X					X
[13] pop-art	X	X							X
[14] nevers	X								
[15] tekst en beeld		X							
[16] workshop AK	X								
[17] wantijpop voorrondes	X	X						X	
[18] wantijpop+	X	X		X					
[19] kleurrijk vrijheid	X	X		X		X			
[20] het heilig vuur	X								
[21] orgelroute	X				X				
[22] jeugdtheaterworkshop	X	X							
[23] workshop toendra	X								
[24] de staart	X					X			
[25] turkwaas	X					X			
[26] mesopotamon	X								
[27] strip stroomopwaarts	X						X	X	
[28] ars celare artem	X					X			
[29] natuur de stad in	X	X		X			X	X	
[30] straattheater MAPP		X							
[31] rainbowpark	X			X					
[32] reservoir	X	X		X	X			X	
[33] installatie Staf	X								
[34] Dordrecht en water	X			X				X	
[35] theaterworkshop VO	X	X							X
[36] academieverlaters	X	X							
[37] cantiamo	X	X							
[38] de voorbode	X								
[39] lulu	X							X	
[40] masterclass lulu		X							
[41] schrijversdag	X	X	X						
[42] vensters vertellen	X					X			
[43] recitals ouderen	X								
[44] dans op drift 2	X	X	X						X
[45] droom en stroom	X								
[46] de tijd vliegt	X								
[47] maccus		X							
[48] hofmakerij 2	X								
[49] stroomsporen	X					X			
[50] danstweedaagse		X	X						
[51] muziek zonder stroom	X	X			X				
[52] kinderkorenfestival		X			X				
[53] vertellersproject	X								
[54] dichtersdag	X							X	
[55] beroemd papendrecht	X								
[56] regionaal dictee	X								
[57] de salon	X						X		
[58] dans op drift 3	X	X	X						
[59] film en muziek	X								
[60] ontdekking dordrecht	X								
[61] aai van de beurs	X								X
[62] hafa-jeugdweekeinde	X								
[63] slotavond	X	X							
[64] bank krispijn	X					X			

Binnen de twee buurtprojecten Ars Celare Artem en Vensters Vertellen is samengewerkt met wijkbeheer en een aantal buurtbewoners. De medewerking van buurtbewoners was - na een intensieve voorbereiding - zeer groot (zie projectbeschrijvingen [28] en [42]).

Interdisciplinaire samenwerking binnen het beeldend kunsttraject

Volgens Rees werkten veel Dordtse kunstenaars in een isolement en was er niet echt sprake van een stimulerend kunstklimaat. Daarom vond hij het belangrijk om zoveel mogelijk lokale en regionale kunstenaars te betrekken bij zijn projecten. Omdat hij bij zijn werkzaamheden voor Cultuurstad Gouda nogal wat weerstand had ontmoet, besteedde hij zorgvuldige aandacht aan de communicatie met het lokale en regionale kunstcircuit. In maart 1995 maakte hij zijn plannen bekend door het aanschrijven van de circa 125 kunstenaars die bij het CBK en de Stichting Verenigde Beeldende Kunstenaars Dordrecht (VBKD) bekend waren. Ze werden gevraagd om te reageren op het masterplan, dat ter inzage lag op diverse plekken in Dordrecht, Papendrecht en Zwijndrecht. De kunstenaars werden ook gestimuleerd om zelf plannen te ontwikkelen. Op deze wijze raakten diverse lokale en regionale kunstenaars betrokken bij het beeldend kunsttraject. Tijdens het Cultuurstadjaar werd regelmatig contact gezocht met het lokale en regionale kunstcircuit door middel van nieuwsbrieven. In één van die brieven werden de kunstenaars uitgenodigd om deel te nemen aan het project van Marita Staf, die kunstenaars in Dordrecht en de omliggende regio portretteerde ten behoeve van een installatie [33]. Al vroeg in het cultuurstadjaar werden de beeldend kunstenaars aangespoord om te exposeren in de De Salon. Uiteindelijk hebben 131 kunstenaars hieraan meegedaan: dat zijn er zes meer dan op de oorspronkelijke mailinglijst stonden. Contacten met Dordtse galeriehouders leidden tot tentoonstellingen in diverse Dordtse galeries. Daarnaast is een aantal initiatieven van lokale kunstenaars financieel gesteund (zie projectbeschrijvingen [45], [46] en [64]).

Omdat zich de laatste jaren weinig jonge kunstenaars in Dordrecht vestigden, vond Rees het belangrijk dat ook niet-lokale kunstenaars participeerden. Bij het zoeken naar buitenlandse kunstenaars maakte hij onder andere gebruik van de Dordtse contacten met de Duitse partnerstad Recklinghausen. In de openingsmanifestatie Het Heilig Vuur en binnen Dordrecht en het Water participeerden diverse kunstenaars van buiten de Drechteden. Het Heilig Vuur werd niet alleen als voedingsbodem voor lokale en regionale professionele kunstenaars ingezet, maar ook voor amateurkunstenaars. De jaarlijkse amateurkunstprijs van de Stichting Culturele Educatie in Dordrecht sloot met het thema Heilige Huisjes en een workshop [16] aan op het tentoonstellingsthema.

Samenwerking rond binnenschoolse kunsteducatie

Op het gebied van binnenschoolse kunsteducatie zijn enkele samenwerkingsvormen ontstaan. Het contact dat in de aanloop van het Cultuurstadjaar werd gelegd met de SCE leidde aanvankelijk tot twee kleinschalige projecten: de Cultuurstadbus [12] en Pop Art [13]. De directeur van het SCE signaleert vier problemen die het realiseren van meer grootschalige projecten bemoeilijkten. Ten eerste werd het Cultuurstadproject georganiseerd door een bureau dat werd bemand door mensen afkomstig uit de afdeling Voorlichting, terwijl het SCE een samenwerkingstraditie heeft opgebouwd met de Dienst Kunsten. Ten tweede ging het doorsluizen van provinciale projecten naar Dordrecht, volgens Althuisius, ten koste van lokale initiatieven. Ten derde had het SCE eind 1994 haar handen vol aan het inspelen op allerlei actuele ontwikkelingen (de groeiende concurrentie op de markt voor open cursussen en de externe druk om meer bedrijfsmatig te werken) waardoor men geen kans zag om in te springen op de mogelijkheden die Cultuurstad bood. Ten vierde beslaat het Cultuurstadproject een kalenderjaar, terwijl het SCE beleid ontwikkelt voor een schooljaar. Hierdoor konden nieuwe projecten niet eenvoudig worden ingepast in het lopende seizoen; daar was pas ruimte voor in het begin van het nieuwe schooljaar in

september 1995. Uiteindelijk zijn er twee grootschalige binnenschoolse kunsteducatieprojecten gerealiseerd. Eén voor het voortgezet onderwijs en één voor het basisonderwijs.

Kunsteducatie voor het voortgezet onderwijs

Het SCE realiseerde in samenwerking met het Nederlands Instituut voor Kunsteducatie-LOKV en SSKV Zuid-Holland een structureel kunsteducatie-aanbod voor het voortgezet onderwijs onder de noemer Cultuurtraject 12-16. In het schooljaar 1995/96 werd een twintigtal projecten in de disciplines muziek, dans, beeldende kunst, musea, en drama ontwikkeld, waaruit de scholen een kennismakingsproject kunnen samenstellen of een pakket voor drie leerjaren kunnen kiezen. Drie van deze projecten zijn mede mogelijk gemaakt door Cultuurstadgelden. Het gaat hier om twee theaterprojecten 'De liefde voor het theater' en 'Musical theatre' die in een samenwerking met de Jeugdtheaterschool Zuid-Holland zijn ontwikkeld (zie projectbeschrijving [35]).

De samenwerking met de in Gouda gevestigde Jeugdtheaterschool Zuid-Holland is min of meer afgedwongen door de provincie. Omdat deze stichting grotendeels door de provincie wordt gesubsidieerd, dient ze ook activiteiten in andere Zuidhollandse regiogemeenten dan Gouda te ontwikkelen. Daarvoor werd het Cultuurstedenproject aangegrepen. De Jeugdtheaterschool organiseerde eerst een jeugdtheater workshopdag in Schouwborg Kunstmin [22] en raakte vervolgens betrokken bij het Cultuurtraject 12-16. In hoeverre de theaterprojecten structureel in het cultuurtraject 12-16 worden opgenomen, is nog niet bekend. De samenwerking tussen de Jeugdtheaterschool en het SCE heeft in ieder geval geleid tot de oprichting van een jeugdtheaterschool in Dordrecht onder de paraplu van het SCE.

Het derde met Cultuurstadgelden gesteunde educatieproject binnen het Cultuurtraject 12-16 betreft een rondleiding met een aansluitend lespakket over de tentoonstelling rond Ary Scheffer in het Dordrechts Museum (zie projectbeschrijving [61]). Een aanvraag voor een bijdrage in de kosten van deze tentoonstelling werd niet gehonoreerd, maar er kwam uiteindelijk wel geld beschikbaar voor dit educatieproject.

Kunsteducatie voor het basisonderwijs

In het kader van Dans op Drift werd in samenwerking met Schouwborg Kunstmin, de CRZH, de SCE en de Dordtse PABO, een educatieproject voor de groepen 5 en 6 van het basisonderwijs ontwikkeld (zie projectbeschrijving [44]). We hebben in Hoofdstuk 5 kunnen constateren dat deze activiteit een groot bereik had. Volgens de adjunct-directeur van Schouwborg Kunstmin was deze grote opkomst het gevolg van het succesvolle verloop van een vergelijkbaar project het jaar daarvoor. Die editie is door alle betrokkenen enthousiast geëvalueerd en er zijn toen vele persoonlijke contacten gelegd met de scholen, waarin de organisatoren zijn blijven investeren. Dankzij de Cultuurstadbijdrage was in 1995 een kwalitatief hoogstaand programma mogelijk, wat dit educatieproject tot een groot succes maakte en waarschijnlijk zijn weerslag zal hebben op de inschrijvingen voor een theaterbezoek door basisscholen de komende jaren.

hoofdstuk 8: CONCLUSIES

De lokale infrastructuur

Het cultuurbeleid in Dordrecht is geconcentreerd op cultuurhistorie en evenementen. Opvallend is het omvangrijke beeldende kunstcircuit en het grote aantal amateurkunstverenigingen. Zoals zoveel steden heeft Dordrecht te maken met ontgroening en vergrijzing van de bevolking en een toename van allochtonen. Bovendien zijn er weinig hogere opleidingen en wonen er relatief veel lager en hoger opgeleiden. Deze bevolkingssamenstelling heeft consequenties voor het cultureel potentieel en daarmee voor de inhoud van het kunstaanbod. Er is een klein draagvlak door de relatief geringe omvang van de middenklasse en de uitstroom van jongeren die een hogere opleiding volgen. Dit kan leiden tot een groeiende kloof tussen het gesubsidieerde aanbod dat meestal door de bovenlaag wordt gerealiseerd en de belangstelling hiervoor vanuit de bevolking. Momenteel zijn er naast het gesubsidieerde circuit ook andere circuits actief; zoals de amateursector, de sociaal-culturele centra en het galeriewezen. Hier kunnen degenen terecht die weinig affiniteit hebben met het gesubsidieerde aanbod. Er zijn in Dordrecht dus mogelijkheden voor een brede cultuurparticipatie. Het cultuurbeleid dient echter wel stimulansen te bieden voor wisselwerking tussen de verschillende domeinen.

De organisatie

Wat betreft de organisatie van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 zijn er de volgende problemen gesignaleerd. Als gevolg van de lange voorbereidingstijd die nodig bleek om een samenwerkingsvorm te vinden, was het overkoepelende concept te laat ontwikkeld en was de taakverdeling tussen provincie en gemeente niet helemaal uitgekristalliseerd bij de aanvang van het Cultuurstadjaar. Daarnaast werden de gebruikelijke spanningen rond de verdeling van subsidiegelden gevoeld door onduidelijkheden met betrekking tot de besluitvorming hierover. Ook ontstonden er financiële problemen doordat een groot deel van de gemeentelijke Cultuurstadgelden aan het Belcanto Festival waren toegezegd. Dit laatste probleem werd al snel opgelost doordat de gemeente nieuw geld vrijmaakte en er grote sponsorbedragen werden aangetrokken. Hiermee werd voldoende financiële draagkracht gerealiseerd voor een aanzienlijke uitbreiding van het programma.

Deze expansie leidde echter tot capaciteitsproblemen binnen het Festivalteam. Bovendien viel Cultuurstad samen met een grootscheepse reorganisatie binnen de Dienst Kunsten van de gemeente Dordrecht. Hierdoor was er binnen deze dienst en de daarbij aangesloten instellingen weinig ruimte voor het Cultuurstadproject en kon de aanwezige know-how niet optimaal worden benut.

Het programma

In het Cultuurstadprogramma is rekening gehouden met de centraal gestelde doelgroepen (jongeren, senioren en allochtonen) en de vele andere criteria die vooraf zijn gesteld. Hierdoor is er een pluriform aanbod gecreëerd. Wèl lag er een accent op beeldend kunstprojecten, die ruim één kwart van het cultuurstadaanbod besloegen. Met deze projecten werd onder andere ingehaakt op de cultuur-historische achtergronden van Dordrecht. Aan het uitgebreide evenementenaanbod werden enkele evenementen toegevoegd. Hiermee werden (deels vernieuwende) impulsen gegeven aan reeds sterk ontwikkelde terreinen in het bestaande aanbod. Aanvulling op het toneel- en muziekaanbod is gerealiseerd door twee theaterevenementen en diverse kleinschalige activiteiten. Muziekaanbod voor jongeren kwam er door het popfestival en de voorrondes, het multiculturele festival en de multiculturele rockmusical. Met deze laatste twee activiteiten en enkele buurtprojecten werd tevens een specifiek aanbod voor allochtonen ontwikkeld. Daarnaast waren er diverse multidisciplinaire activiteiten.

De helft van het aanbod bestond uit speciaal ontwikkelde 'nieuwe' projecten. De bestaande provinciale projecten die in Dordrecht werden geconcentreerd, zorgden voor extra aandacht voor educatie en amateurkunst. Deze activiteiten hielden een belangrijke aanvulling op het reguliere aanbod in, omdat ze aantrekkelijk zijn voor een breed publiek. Bijna drie kwart van het totale Cultuurstadaanbod was overigens bedoeld voor een breed publiek.

Promotie

Capaciteitsproblemen binnen het Festivalbureau belemmerden een optimale interne- en externe communicatie. Resultaat was dat de inhoud en opzet van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 niet helder werd gecommuniceerd en een doelgroepgerichte marketing onvoldoende gerealiseerd kon worden. Het Festivalbureau was sterk afhankelijk van free-publicity. Hiermee is voor negen Cultuurstadactiviteiten landelijke publiciteit gegenereerd. Vrijwel alle activiteiten - ook de activiteiten op het gebied van amateuristische kunstbeoefening - kregen uitgebreide aandacht in de lokale en regionale media. Uit de onderzoeken onder publieken van drie Cultuurstadevenementen blijkt dat voor de promotie van deze evenementen een effectieve mediamix is ontwikkeld, waarbij intermediaire organisaties succesvol zijn ingezet voor kaartverkoop en informatieverspreiding.

Het publieksbereik

Er hebben zo'n 55.500 mensen als publiek deelgenomen aan het Cultuurstadprogramma: hierbij zijn confrontaties met beeldend kunstprojecten in de open lucht niet meegeteld. Daarnaast hebben circa 4.000 mensen productief deelgenomen door zelf werkzaam te zijn met kunstzinnige middelen binnen een educatief project of als amateurkunstenaar. Bovendien hebben zo'n 6.000 mensen deelgenomen aan reflectieve activiteiten als binnenschoolse educatieprojecten en lezingen en discussies. Met binnenschoolse en buitenschoolse productieve en reflectieve activiteiten zijn veel kinderen en jongeren bereikt. Onder de deelnemers van buitenschoolse productieve en reflectieve activiteiten waren 55-plussers goed vertegenwoordigd.

Uit de publieksonderzoeken blijkt dat met de drie onderzochte evenementen zeer uiteenlopende publieken zijn bereikt. Het Parkfestival werd bezocht door een breed publiek met relatief veel allochtonen, lager opgeleiden en jongeren, die voornamelijk uit Dordrecht afkomstig waren. De Salon trok een breder publiek dan doorgaans met moderne kunstexposities het geval is. Lulu trok een smal publiek, waarvan de helft niet uit de Drechtsteden afkomstig was. De Salon trok het grootste aandeel publiek uit de omliggende regio, maar ook dit aandeel bleef relatief gering.

Bekendheid met en oordelen over het Cultuurstadprogramma

Van de onderzochte bevolking was 52% van de Dordtenaren bekend met het fenomeen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Deze bekendheid neemt af naarmate de woonafstand toeneemt. Van de onderzochte publieken was 65% op de hoogte van het Cultuurstadproject. De pluriformiteit van het aanbod en het ontbreken van een herkenbaar hoogtepunt in de vorm van een festivalmaand, bemoeilijkten de bekendheid met het Cultuurstadprogramma: 11% van de bevolking en 50% van de publieken achtte zich voldoende op de hoogte van het programma om daar een oordeel over te kunnen geven. Daarvan beoordeelden circa 83% het programma als 'niet saai' en circa 71% als 'gevarieerd'. Voor de bevolking gold 'aansluiting op eigen interesses' als minst sterke punt, voor de onderzochte publieken 'het gebrek aan vernieuwing'. De drie onderzochte evenementen werden door het publiek positief beoordeeld. Bij het multiculturele Parkfestival kwam 'de goede sfeer' als sterkste punt naar voren, bij de theatervoorstelling Lulu van Hollandia 'de sfeer van de lokatie' en 'de kwaliteit van de voorstelling' en bij de tentoonstelling van regionale beeldend kunstenaars De Salon 'de gratis toegang' en 'de diversiteit van het tentoongestelde werk'.

Imago-effecten

De imago-effecten van het Cultuurstadproject buiten de Drechtsteden lijken gering. De meeste activiteiten trokken weinig toeristen. Bovendien werden bezoekers niet doorverwezen naar de binnenstad of andere Dordtse attracties. Positief voor het stedelijk imago is de (her)ontdekking van een aantal lokaties in Dordrecht als het Wantijpark, de oude energiecentrale en de Sophiapolder. Spontane reacties in de publieksenquêtes en de aandacht in de lokale pers wekken de indruk dat Cultuurstad een positieve bijdrage heeft geleverd aan het imago van Dordrecht onder de lokale bevolking.

Afstemming en samenwerking

Er is geen structurele samenwerking gerealiseerd met de plaatselijke VVV en de sector toerisme en recreatie. Wèl zijn er diverse nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan tussen lokale en provinciale organisaties en tussen het Festivalbureau en gemeentelijke diensten (zowel van Dordrecht als van regiogemeenten), allochtone groepen, buurtbewoners, buurtbeheer, beeldend kunstenaars en galleries. Deze samenwerking was doorgaans incidenteel omdat er geen follow-up activiteiten waren ingebouwd, maar er zijn in ieder geval nieuwe netwerken ontstaan.

hoofdstuk 9: AANBEVELINGEN

De onderzoeksuitkomsten leiden tot de volgende aanbevelingen.

Prioriteiten bij de doelstellingen

De doelstellingen van Cultuurstad waren veelomvattend en niet scherp omljnd. Hierdoor kregen de participerende partijen de ruimte om ieder een eigen invulling te geven aan de inhoud van het programma. Dit is niet alleen desastreus voor de communicatie en samenwerking tussen de deelnemende organisaties, maar staat ook de ontwikkeling van een herkenbaar festival in de weg. In de aanloop van een dergelijk grootschalig project dienen keuzes te worden gemaakt ten aanzien van de doelstellingen. Het is raadzaam hier minstens twee jaar van te voren mee te beginnen. Op basis van een analyse van de infrastructuur van de stad kan worden bepaald welke doelstellingen de voorkeur krijgen. Er dient zorgvuldig te worden afgewogen hoe de centrale doelstellingen worden ingevuld. Bijvoorbeeld: Gaat het bij de participatiedoelstelling om het bereiken van zo veel mogelijk publiek of staat het bereiken van de gespecificeerde doelgroepen centraal? Hoe belangrijk acht men de cultuurdeelname op langere termijn? Volstaat men met het eenmalig bereiken van publiek of specifieke doelgroepen of is het de bedoeling dat er nieuw publiek wordt gecreëerd voor het reguliere kunst- en cultuuraanbod? De antwoorden op deze vragen zijn bepalend voor de invulling van het programma.

Stel prioriteiten bij doelstellingen, en de invulling daarvan, op basis van een analyse van de infrastructuur van de stad. Leg dit vast in het convenant en ontwikkel op basis daarvan een helder programma.

Diepte-investering

Men dient zich te realiseren dat een stedelijke cultuur zich bottom-up ontwikkelt vanuit initiatieven van particulieren of organisaties. Om zo goed mogelijk gebruik te maken van deze lokale infrastructuur dienen provinciale en lokale bestuurders niet van bovenaf ontwikkelingen af te dwingen, maar als inspirerende stimulators in te springen op de mogelijkheden die de infrastructuur biedt. Sturing vindt plaats door de doelstellingen die vooraf zijn gesteld. Bij een project als de Zuidhollandse Cultuursteden, waarbij provinciale en gemeentelijke politieke belangen een rol spelen, is de verleiding groot om te willen 'scoren' door het organiseren van veel en spraakmakende projecten. Dergelijk korte termijn beleid doet te weinig recht aan het streven naar vergroting van participatie en verbetering van de infrastructuur. Deze doelstellingen vragen om diepte-investeringen waarvan het succes niet snel en makkelijk meetbaar is, maar die op langere termijn hun vruchten kunnen afwerpen. Voorbeelden van diepte-investeringen zijn:

- De ontwikkeling van een structureel aanbod op het gebied van kunsteducatie en amateuristische kunstbeoefening.
- Het ontwikkelen van netwerk- en doelgroepbestanden, waar de reguliere kunst- en cultuurinstellingen na het festivaljaar gebruik van kunnen blijven maken.
- Het bundelen en doorsluizen van de opgedane ervaringen tijdens het project.

Investeer in de diepte in plaats van in korte termijn successen. Speel daarbij zo veel mogelijk in op de mogelijkheden en behoefte van de lokale infrastructuur en bouw follow-up activiteiten in.

Uitvoering

Zowel in Gouda als in Dordrecht was er sprake van een capaciteitsprobleem binnen het Festivalbureau. Voor het welslagen van een grootschalig cultureel festival is een redelijke verhouding tussen beschikbare werkkraft en werkzaamheden een voorwaarde. Het gaat er niet alleen om dat er voldoende capaciteit is om een uitgebalanceerd en kwalitatief goed programma te ontwikkelen: er moet ook voldoende ruimte zijn voor de interne en externe communicatie. Om te voorkomen dat het Festivalbureau de greep verliest op de door externe participanten georganiseerde projecten, dient er een vast aanspreekpunt te zijn. Dit wordt gerealiseerd door het aanstellen van één regisseur per traject, zoals binnen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 bij de beeldend kunstprojecten gebeurde. De regisseur is de eindverantwoordelijke voor het traject, bouwt netwerken op en controleert de aansluiting van deelprojecten in het traject. De trajectregisseurs dienen regelmatig met elkaar in overleg te treden om mogelijke dwarsverbanden uit te werken.

Daarnaast is het van belang dat de gemeentelijke dienst voor kunst en cultuur betrokken is bij de organisatie: als schakel met het lokale circuit. Zowel om de reeds aanwezige know-how optimaal te benutten, als om te garanderen dat de binnen een festivalbureau opgebouwde know-how en ervaring niet verloren gaan voor de betreffende gemeente.

Zorg voor voldoende uitvoeringscapaciteit om, naast de investering in de ontwikkeling van het programma, ook aandacht te kunnen besteden aan de interne en externe communicatie. Stel trajectregisseurs aan die het totaaloverzicht houden over deelgebieden in het aanbod. Zorg voor verbindingen met de gemeentelijke dienst die verantwoordelijk is voor het lokale cultuurbeleid.

Interne communicatie

Een festivaljaar vereist een voortdurende inspanning van alle deelnemende instellingen, zowel op instellings- als op gezamenlijk niveau. Om de motivatie op peil te houden is een goede interne communicatie een voorwaarde. Tot de interne doelgroepen behoren: sponsors, diverse gemeentelijke diensten (ook van de regiogemeenten), lokale-, regionale- en provinciale kunstinstellingen, de VVV, wijkbeheer, sociaal-culturele organisaties en andere groepen die intermediairen met de externe doelgroepen. Deze interne doelgroepen kunnen worden geïnformeerd en geënthousiasmeerd door nieuwsbrieven en bijeenkomsten. Regelmatig overleg met deze participanten is niet alleen noodzakelijk voor de voortgang en de afstemming van de projecten, maar ook voor de publiciteitsvoering. Versnippering in de publiciteitsvoering dient te worden tegengegaan om te voorkomen dat bepaalde doelgroepen worden 'overbewerkt', terwijl andere groepen worden vergeten. Duidelijke moet zijn welke communicatiemiddelen worden ingezet, welke groepen daarmee benaderd worden en wie daar verantwoordelijk voor is.

Zorg voor een adequate communicatie met interne doelgroepen door middel van nieuwsbrieven en voorlichtingsbijeenkomsten. In een regelmatig overleg met participerende instellingen en externe projectleiders dient de publiciteit gestroomlijnd te worden.

Externe communicatie

Om een breed en omvangrijk publiek te bereiken, kan men niet volstaan met het aanbieden van een uitgebreid en pluriform programma. Om de groepen te bereiken waarvoor het aanbod is bestemd, dient het juiste programma-onderdeel met de juiste boodschap op het juiste moment aan de juiste doelgroep bekend te worden gemaakt. Er moet een toereikend budget voor de marketing zijn en een marketingplan waarin is aangegeven hoe dit budget wordt gebruikt. In dit plan kunnen trajecten worden uitgezet, bestemd voor specifieke doelgroepen als: jongeren, ouderen, allochtonen, mensen met weinig ervaring met culturele activiteiten of liefhebbers van een bepaalde kunstdiscipline. Door in de publiciteit over een Cultuurstadactiviteit voortdurend te wijzen op aansluitend aanbod, vinden de diverse (potentiële) publieksgroepen gemakkelijker hun weg in het pluriforme aanbod. Om doelgroeptrajecten te realiseren moet het programma en het marketingplan geruime tijd voor de aanvang van het Cultuurstadjaar zijn vastgesteld. Het succes in publieksbereik van grote evenementen als Reservoir, Lulu en De Salon was niet alleen te danken aan de kwaliteit van deze projecten, maar ook aan de lange warming-up. Om niet alleen van free publicity afhankelijk te zijn en de communicatie te sturen, moeten er ook aanvullende promotie-acties worden ontwikkeld. Een persoonlijke benadering via intermediairs blijkt een succesvolle methode om groepen te bereiken die (nog) weinig gebruik maken van het kunst- en cultuuraanbod, als: allochtonen, jongeren en bewoners van achterstandswijken. Ook kaartverkoop of informatieverstrekking via intermediairs blijkt een goede methode om een breed publiek te bereiken. Het organiseren van lezingen aan huis om mensen te interesseren voor een bepaald aanbod, zoals binnen Dans op Drift gebeurde, is ook een vruchtbare aanpak.

Maak voldoende middelen vrij voor de ontwikkeling en uitvoering van een doelgroepgerichte marketing en leg de voorgenomen strategie in een marketingplan vast. Maak het pluriforme aanbod overzichtelijk door relevante activiteiten te koppelen binnen doelgroeptrajecten en plan specifieke promotie-acties. Ontwikkel deze marketingstrategieën in de voorbereidingsfase, zodat vroegtijdig met publiekswerving kan worden begonnen.

Doorverwijzing

Het culturele klimaat van een stad is er bij gebaat dat er een positieve wisselwerking plaatsvindt tussen diverse domeinen als: tussen het gesubsidieerde aanbod en het niet gesubsidieerde aanbod, tussen professionele kunst en amateurkunst, tussen de verschillende kunstdisciplines, tussen verschillende etnische culturen en tussen kunstinstellingen en niet-kunstinstellingen. Een project als de Zuidhollandse Cultuursteden kan daar een belangrijke stimulans voor geven. Niet alleen door het stimuleren van samenwerking tussen deze domeinen bij de organisatie van het aanbod, maar ook door bereikte publieken door te verwijzen naar mogelijkheden voor cultuurdeelname die elders worden geboden. Bijvoorbeeld door het verspreiden van informatie over en kortingsbonnen voor het reguliere kunst- en cultuuraanbod onder publieken van diverse laagdrempelige evenementen. Deze doorverwijs-acties kunnen zich richten op specifieke doelgroepen als jongeren, ouderen, allochtonen of mensen die geen of weinig ervaring hebben met culturele activiteiten. Kunst- en cultuurinstellingen kunnen hun publieken en deelnemers op elkaars aanbod wijzen door middel van gezamenlijke activiteiten.

In Dordrecht zou overleg en samenwerking tussen de grote Dordtse evenementen, de kunst- en cultuurinstellingen, de VVV, de regiogemeenten en de gemeentelijke Dienst Kunsten en afdeling Toerisme en Recreatie de promotie van het kunst- en cultuuraanbod ten goede komen.

Stimuleer uitwisseling tussen verschillende culturele domeinen door het ontwikkelen van nieuwe samenwerkingsvormen en doorverwijzing van bereikte publieken en deelnemers naar ander kunst- en cultuuraanbod.

GERAADPLEEGDE BELEIDSSTUKKEN EN LITERATUUR

Boogaarts, I. **Stad, kunst en cultuur: de nieuwe rol van de kunst in de stad.** Amsterdam, Boekmancahier Jg.3, Nr.7, pp 26-36, 1991

Capelleveen, H. **Publiciteits- en communicatieplan.** Dordrecht, 1994.

CBS, **Jaarboek cultuur 1995** 's Gravenhage, 1995, Sdu/uitgeverij / CBS-publikaties

CMN-Culturele Marketing Nieuwsbrief **De moeizame weg van culturele informatiebladen.** Amsterdam, Jg.4, Nr.5, p.1, 1995

Culturele Raad Zuid-Holland, **Beeldende kunst in 10 zuidhollandse gemeenten. Een evaluatie-onderzoek.** 's-Gravenhage, 1991.

Engelen, G. van, en T. van Dalen **Putjes in de dijk.** Gemeente Dordrecht, 1995

Jobse, R.B. en S. Musterd **De stad in het informatietijdperk: dynamiek, problemen en potenties.** Assen: van Gorcum, 1994

Ganzeboom, H en Ranshuysen. L **Handleiding publieksonderzoek culturele instellingen.** Amsterdam, Boekmanstudies, 1994

Gemeente Arnhem **Sonsbeek '93 nader bekeken.** Gemeente Arnhem: Bestuursdienst, Hoofdafdeling Beleid & Onderzoek, 1993.

Gemeente Dordrecht **Dordrecht vernieuwt de historische binnenstad. Aanbevelingen voor een aantrekkelijke binnenstad.** Gemeente Dordrecht: Dienst Openbare Voorzieningen, 1994

Gemeente Dordrecht **Toerisme werkt. Ook voor Dordrecht.** Gemeente Dordrecht: Dienst Openbare Voorzieningen, 1995

Gemeente Dordrecht **Begroting van de Dienst Kunsten voor 1996** Gemeente Dordrecht: Dienst Kunsten, 1995

Gemeente Gouda **Gouda Cultuurstad 1994. Gemeentelijke evaluatie.** Gouda, maart 1995

Hortulanus, R.P., P. Liem, en A. Sprinkhuizen, **Welzijn in Dordrecht** Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht, Vakgroep Algemene Sociale Wetenschappen, 1992

Julien, R. en Rozema, L.T. **Gemeentelijk kunstbeleid vergeleken. Onderzoek naar omvang en aard van het kunstbeleid van 27 Nederlandse gemeenten, waaronder 16 knooppuntgemeenten.** Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Bedrijfskunde, 1991

Marijnissen, P. (1995) **Dordrecht zoals het was. Kunst en Cultuur.** Dordrecht: Waanders uitgevers/Gemeentearchief Dordrecht, 1995

Provincie Zuid-Holland **Overeenkomst Zuid-Holland en gemeente.** 28-2-1994

Ranshuysen, L. (red), H. Ganzenboom en W.Oud **Scholen in kunst Effecten van kunsteducatie op cultuurdeelname.** Utrecht, LOKV - Katernen Kunsteducatie, 1993.

Ranshuysen, L. **Culturele activiteiten in Dordrecht en de marketing van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Eerste tussentijdse rapportage evaluatie-onderzoek.** Rotterdam, maart 1995

Ranshuysen, L. **Allochtonen en cultuurdeelname. Tweede tussentijdse rapportage evaluatie-onderzoek Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995.** Rotterdam, september 1995

Rees, A. **Door de doornen tot de sterren. Beeldend kunstprojecten in het cultuurjaar 1994.** Den Haag: Stichting Zuid-hollandse Cultuursteden, 1994

Rees, A. **Dordrecht, stad onder stroom. Concept beeldend kunstprojecten in het cultuurjaar 1995.** Amsterdam, februari 1995

Schaafsma, E.G.M. en Kees, P.E. **Cultuurparticipatie in de regio Dordrecht, een onderzoek naar de passieve en actieve deelname aan cultuur door de inwoners van de regio Dordrecht.** Dordrecht, Sociaal Geografisch Bureau, 1990

Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht **Statistisch Bulletin Dordrecht Nr.82. Situatie 1.1.1993-1.1.1994.** Dordrecht: SGB, 1994

Stichting Culturele Educatie **Jaarverslag Cursusjaar 1993-1994.** Dordrecht, november 1994

Timmerman, A. **Hoe dichterbij Dordt, hoe rotter het wordt.** Rotterdam, Circuit, pp 10-13, zomer 1994

Wagenaar, M. **Kunstgreep of Toverkunst? Kunst en cultuur in het stedelijk beleid van zes Nederlandse gemeenten.** Utrecht, Universiteit Utrecht, vakgroep sociale geografie, afstudeerscriptie, 1994

Weerd, J van der **Het beeld van Dordrecht onder niet-Dordtenaren.** Dordrecht: Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht, 1994a

Weerd, J van der **Vrijtijdsbesteding in 1992 in de Drechtsteden.** Dordrecht: Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht, 1994b

Weerd, J van der **Evaluatie Belcanto Festival Dordrecht 1995.** Dordrecht: Sociaal Geografisch Bureau van de gemeente Dordrecht, 1995

WEMAR-vrijtijdsonderzoek **diverse onderzoekingen naar bekendheid van festivals en evenementen.** Rotterdam, 1994

Zoutman, J.R. **Gouda Cultuurstad 1994. Tussenbalans. September 1994,** Rotterdam, B+R, Beleid en Research, 1994

BIJLAGE 1: INFORMATIE OVER BEVOLKINGS- EN PUBLIEKSONDERZOEKEN

De publieksonderzoeken zijn gehouden bij:

Het multiculturele parkfestival 'Kleurrijk in Vrijheid'

lokatie: het Wantijpark

datum: zondag 7 mei 1995

projectbeschrijving: [19]

totaal aantal bezoekers: 6.500

aantal respondenten: 278

non-respons: 18%

veldwerk: mondelinge enquêtes, waarbij één Turkstalige en één Marokkaanstalige enquêtrice waren ingeschakeld

De theatervoorstelling 'Lulu' van theatergroep Hollandia

lokatie: Voorheen de Centrale

datum: 6 tot en met 24 september 1995

projectbeschrijving: [39]

totaal aantal bezoekers: 2220

aantal respondenten: 253

non-respons: 55%

veldwerk: schriftelijke enquête, bij de entree werden vragenlijsten uitgedeeld met gefrankeerde enveloppe

De tentoonstelling van werk van regionale beeldend kunstenaars 'De Salon'

lokatie: Voorheen de Centrale

datum: 18 november tot en met 16 december 1995

projectbeschrijving: [57]

totaal aantal bezoekers: 1645

aantal respondenten: 204

non-respons: onbekend

veldwerk: schriftelijke enquête, mensen die aan de prijsvraag op de Salon meededen (is circa 2.000) konden op het prijsvraagformulier aangeven of ze wilden meewerken, de mensen die dit aangaven kregen een vragenlijst met gefrankeerde enveloppe thuisgestuurd

Het bevolkingsonderzoek is gehouden onder de inwoners van de regio Drechtsteden (Dordrecht, Alblasterdam, Graafstroom, 's-Gravendeel, Heerjansdam, Hendrik-Ido-Ambacht, Nieuw Lekkerland, Papendrecht, Sliedrecht en Zwijndrecht), het overige deel van Zuid-Holland en West Noord-Brabant.

totaal aantal respondenten: 638

steekproef was evenredig naar bevolkingsomvang verdeeld over:

Dordrecht: 114, non-respons: 27%

overige Drechtsteden: 159, non-respons: 28%

overig Zuid-Holland: 251, non-respons: 33%

West Noord-Brabant: 114, non-respons: 24%

veldwerk: telefonische enquête.

BIJLAGE 2: OVERZICHT GERAADPLEEGDE SLEUTELFIGUREN

Roel Althuisius	directeur Stichting Culturele Educatie
Remco van Bork	hoofd afdeling amateurkunst bij de CRZH
Lydia Bogtstra	hoofd marketing & pr van het Dordrechts Museum
Henk van Capelleveen	hoofd Festivalbureau gedetacheerd vanuit de Afdeling Voorlichting van de gemeente Dordrecht
Lucia Claus	adjunct-directeur Schouwburg Kunstmin en lid van het C-team
Theo Ham	directeur Stichting Jeugdtheaterschool Zuid-Holland
Joop van Halen	stichting Perspectief
Mies van Helden	hoofd afdeling Kunsten van de gemeente Dordrecht en lid van het C-team
Klaas Hoekstra	ambtelijk secretaris van de Stichting Zuidhollandse Cultuursteden gedetacheerd vanuit de CRZH, tevens hoofd van het C-team in Delft
Theo Kemp	beeldend kunstenaar, bedenker en uitvoerder van Stroomsporen en mede-organisator van een aantal andere beeldend kunstprojecten
Peter Marijnissen	publicist/journalist en 'Dordrechtkenner'
Nico de Mie	ambtenaar Dienst Recreatie en Toerisme van de gemeente Dordrecht, projectleider van het Parkfestival en lid van het C-team
Adriaan Rees	coördinator beeldende kunstprojecten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995
Adriaan de Regt	vanuit de CRZH gedetacheerde hoofd van het C-team in Dordrecht
Gerard Schoofs	waarnemer in de Stichting Zuidhollandse cultuursteden gedetacheerd vanuit het Bureau Cultuur van de provincie Zuid-Holland
Annet van Stek	medewerkster Stichting Culturele Educatie
Wil Stevens	directeur Toonkunstmuziekschool
Sjoukje Vermeer	publiciteitsmedewerker Festivalbureau in Dordrecht
Paul Verstappen	coördinator Strips Stroomopwaarts activiteiten
Marco Westland	lid C-team in Dordrecht gedetacheerd vanuit de afdeling Recreatie en Toerisme van de gemeente Dordrecht
Ria Wubben	projectleider van diverse Cultuurstadprojecten, werkzaam bij festivalbureau in Dordrecht

Daarnaast zijn een twintigtal mensen die vanuit diverse (provinciale en lokale) instellingen betrokken waren bij organisatie van Cultuurstadprojecten telefonisch geraadpleegd in verband met de registratie van de omvang en de samenstelling van de bereikte publieken en deelnemersgroepen.

BIJLAGE 3: SAMENVATTING 1E TUSSENTIJDSE EVALUATIE

In 1992 voerde het SGB een bevolkingsonderzoek uit onder 1349 inwoners van vijftien jaar en ouder uit de Drechtsteden⁹. Met een secundaire analyse van de data uit dit onderzoek is nagegaan hoe sociaal-demografische kenmerken van invloed zijn op culturele activiteiten.

filmbezoek

De bevolking van de Drechtsteden bezocht iets meer dan de landelijke bevolking een bioscoop (41% versus 34%): 27% bezocht Eurocinema, 5% filmhuis Cinode, 19% een bioscoop in Rotterdam en 7% een bioscoop in een plaats buiten Dordrecht en Rotterdam. Eurocinema en Rotterdam zijn ongeveer even vaak bezocht (2.6 en 2.7 keer), bioscopen elders iets minder frequent (2.2 keer). Filmbezoek hangt sterk samen met leeftijd. Dit werd door driekwart van de jongeren ondernomen en ze gingen ook frequenter dan de oudere leeftijdsgroepen. Jongeren gingen - in tegenstelling tot oudere groepen - vooral naar bioscopen in Dordrecht, met name Eurocinema. Alleen het bezoek aan deze laatste bioscoop blijkt niet beïnvloed door genoten opleiding: de bioscopen buiten de Drechtsteden werden relatief meer bezocht door hoger opgeleiden. Voor het bezoek aan filmhuis Cinode gold dit een zeer sterke mate.

theaterbezoek

De bevolking van de Drechtsteden bezocht ongeveer even vaak als de landelijke bevolking een theater (40%): 17% bezocht Schouwburg Kunstmin, 13% De Doelen in Rotterdam, 8% Theater De Willem in Papendrecht en 14% een theater buiten de regio (exclusief De Doelen). Theaters buiten de regio (exclusief De Doelen) werden met een gemiddelde van 2.8 keer het meest frequent bezocht, daarna volgt De Doelen met 2.2 keer. Schouwburg Kunstmin¹⁰ en theater de Willem werden gemiddeld 1.9 keer bezocht. Gepensioneerden zijn ondervertegenwoordigd binnen het theaterpubliek, maar wanneer ze wél gaan, deden ze dit opvallend vaak: gemiddeld 4.8 keer. Alleenstaanden gingen nog vaker (5.5 keer), terwijl mensen met thuiswonende kinderen veel minder frequent een theater bezochten (2.9 keer). Alleen het bezoek aan De Doelen en De Willem wordt door leeftijd beïnvloed: jongeren gingen daar relatief weinig naar toe. Omdat het culturele activiteitenpatroon vrij stabiel over de tijd blijkt, kunnen SGB-gegevens uit 1989¹¹ een indicatie geven van het type podiumkunsten dat jongeren bezoeken. Het lijkt vooral te gaan om bezoek aan een popconcert (20% van de 15-19 jarigen en 36% van de 20-24 jarigen bezocht een popconcert). De 19-24 jarigen bezochten daarnaast relatief vaak een populair concert (23%), terwijl 15-19 jarigen dit relatief weinig deden (11%). Daarna werd toneel het meest door jongeren bezocht (13% van de 15-24 jarigen). Mensen in de leeftijd van 50 tot 60 jaar bezochten relatief vaak Schouwburg Kunstmin, De Doelen en theater De Willem. De genres die deze groep veelal bezoekt, zijn toneel en klassieke muziek, zo blijkt uit de SGB-gegevens uit 1989. Daarnaast worden populaire concerten relatief veel door 55-59 jarigen bezocht. Onder het theaterpubliek is sprake van een ondervertegenwoordiging van mensen met inwonende kinderen. Alleen Theater De Willem werd opvallend door deze groep bezocht.

museumbezoek

De bevolking van de Drechtsteden ging minder dan de landelijke bevolking naar een museum of galerie (40% versus 48%): 17% bezocht het Dordrechts Museum, 12% het Museum Mr. Simon van Gijn en 25% een museum buiten de regio. Het Dordrechts Museum werd ook iets frequenter bezocht dan het Museum Mr. Simon van Gijn: gemiddeld 2 keer versus 1.3 keer. Dit is te verklaren uit het feit dat het Dordrechts Museum wisselende tentoonstellingen heeft terwijl Museum Mr. Simon van Gijn een vaste opstelling heeft. Men bezocht nog frequenter een museum buiten de Drechtsteden: 2.8 keer. Over het algemeen geldt dat men meer geneigd is tot museumbezoek naarmate men ouder is. Onder degenen die het Dordrechts Museum bezochten, zijn 50-64 jarigen sterk oververtegenwoordigd. Terwijl het

⁹ De uitkomsten hiervan zijn gerapporteerd in: Weerd, J. van der, *Vrijtijdsbestedingen in 1992 in de Drechtsteden*, Dordrecht, Sociaal Geografisch Bureau, 1994.

¹⁰ Schouwburg Kunstmin was in 1992 een half jaar gesloten wegens de verbouwing.

¹¹ Schaafsma, E.G.M. en Kees, P.E. *Cultuurparticipatie in de regio Dordrecht, een onderzoek naar de passieve en actieve deelname aan cultuur door de inwoners van de regio Dordrecht*. Dordrecht, Sociaal Geografisch Bureau, 1990

Museum Mr.Simon van Gijn relatief veel 40-49 jarigen en 65-plussers trok. Dit laatste museum wordt meer bezocht door mensen met inwonende kinderen dan het Dordrechts museum, waarschijnlijk omdat de tentoongestelde stijkkamer met een uitgebreide collectie oud-Hollands speelgoed zich goed leent voor een bezoek in gezinsverband. Het bezoek aan het Dordrechts Museum en de musea elders wordt sterk beïnvloed door opleiding: daar gaan veel meer hoger opgeleiden naar toe dan lager opgeleiden. Het bezoek aan Museum Mr.Simon van Gijn wordt daarentegen niet door opleiding beïnvloed.

evenementenbezoek

Maar liefst 70% van de bevolking van de Drechtsteden bezocht een evenement. Evenementen die zijn bezocht door meer dan 100 respondenten, worden hieronder in volgorde van de omvang van het bereikte publiek weergegeven. Tevens is aangegeven welk percentage van de onderzoeksgroep bekend was met dit evenement.

	<u>bezocht:</u>	<u>bekend:</u>
Dordt in Stoom in mei	50%	97%
Dordt Monumenteel in september	33%	85%
Molens in Floodlight Kinderdijk in september	8%	44%
evenement in andere plaatsen	18%	
Molendagen Kinderdijk op zaterdag in juli/augustus	13%	75%
Baggerfestival in Sliedrecht in juni	9%	63%
Dag van Mens en Dier in augustus	9%	63%
Paardenmarkt in Alblasterdam in juli	7%	61%

Alleen het bezoek aan de Molendagen en aan Molens in Floodlight is beïnvloed door leeftijd: de belangstelling voor deze evenementen neemt toe naarmate men ouder is. Mensen met inwonende kinderen zijn over het algemeen veel beter vertegenwoordigd onder evenement-publieken dan bij de film-, theater- en museumpublieken het geval is. Dit is met name het geval bij degenen die evenementen in de Drechtsteden bezochten. Kennelijk vindt evenementenbezoek in gezinsverband vooral binnen de eigen regio plaats.

algemene tendensen

Een hoog inkomen bevordert het bezoek aan cultureel aanbod en evenementen buiten de Drechtsteden. Daarnaast blijkt opleiding van belang voor bezoek aan culturele activiteiten elders. Mensen met een hogere opleiding gaan meer naar bioscopen, theaters en musea buiten de Drechtsteden dan mensen met een lagere opleiding. Eurocinema, Schouwburg Kunstmin, Theater De Willem en Museum Mr.Simon van Gijn bereiken wat inkomen en opleiding betreft een meer evenredige afspiegeling van de bevolking.

aanbevelingen

Gezien de grote voorliefde voor film onder jongeren verdient het filmaanbod in Dordrecht meer aandacht. Daarnaast is het mogelijk om jong publiek te werven voor culturele activiteiten door wervingacties onder het publiek van Eurocinema.

Toneel en muziek (klassiek en populair) worden het meest bezocht door 50 tot 60 jarigen, maar ook jongeren tonen belangstelling voor toneel en populaire muziek. Wellicht kunnen specifieke acties onder de groep van 15 tot 24 jarigen het bereik van dit type aanbod onder deze leeftijdsgroep vergroten.

De bewoners van de Drechtsteden blijken minder belangstelling voor museumbezoek te hebben dan uit landelijke gegevens naar voren komt. Bovendien gaan ze relatief weinig naar musea in hun eigen regio. Wellicht kan hier verandering in worden gebracht wanneer lokale en regionale musea gezamenlijke promotie-acties ontwikkelen, gericht op de bevolking van de Drechtsteden.

Er lijkt behoefte te zijn aan activiteiten die samen met kinderen ondernomen kunnen worden, liefst in de nabije omgeving. Wellicht kunnen de bewoners van de Drechtsteden worden gestimuleerd om vaker in gezinsverband een theater of museum te bezoeken. De invulling van binnenschoolse kunsteducatie kan daar een bijdrage aan leveren door ouders en verzorgers te betrekken bij de activiteiten als begeleider bij uitstapjes of als publiek bij de door de kinderen ontwikkelde kunstzinnige prestaties. Daarnaast dient er in de marketing van de Dordtse kunst- en cultuurinstellingen extra aandacht te zijn voor het ontwikkelen van activiteiten voor gezinnen met jonge kinderen en voor speciale promotie-acties rond deze activiteiten.

MARKETING CULTURELE EVENEMENTEN

doelgroepen:

jongeren te onderscheiden in:

a. kinderen tot ongeveer 12 jaar

b. jongeren van 12 tot 25 jaar,

senioren (mensen ouder dan 55 jaar),

overige leeftijdsgroepen (de groep van 26 tot en met 55 jaar kan in relevante categorieën worden opgesplitst),

allochtonen.

deze doelgroepen kunnen verder worden gedifferentieerd naar:

geografische herkomst: buurt, stad, regio, provincie, (bepaalde gebieden in) Nederland, (bepaalde gebieden in het) buitenland,

mate van ingewijheid in centraal gestelde kunstdisciplines: specialisten, smal publiek, breed publiek.

breed publieksbereik vereist een pluriform aanbod, spreiding over:

- kunstdisciplines,

- passieve en actieve vormen van cultuurdeelname,

- amateur- en professionele kunst,

- complexiteit: van eenvoudig naar complex,

- conventionaliteit: van conventioneel naar onconventioneel.

doelgroepenstrategie:

per festivalonderdeel doelgroep(en) bepalen en pr-strategie ontwikkelen waarbij wordt ingespeeld op de vijf centrale determinanten voor cultuurdeelname¹²

verwerkingsvaardigheden

inhoud boodschap, keuze media en educatieve begeleiding van het aanbod

sociale oriëntatiepunten

inhoud boodschap, keuze media en lokatie

beschikbare tijdsbudgetten

aanbod spreiden over de tijd en geen overlap van gelijksoortige activiteiten

beschikbare geldbudgetten

prijdiscriminatie (selectieve kortingen) en prijsdifferentiatie (extra services tegen vergoeding)

woonafstand

geografisch bereik van gehanteerde publiciteitsmiddelen bepalen en voor bezoekers van ver weg combinatie-activiteiten en verblijfsarrangementen ontwikkelen

aan de hand van kenmerken van de doelgroep(en) beslissingen nemen over:

boodschap, educatieve activiteiten, informatiekkanalen/media, welke intermediairs, lokatie, datum/aanvangstijd, toegangsprijzen en beoogd geografisch bereik.

trajecten uitzetten

Binnen een pluriform aanbod is het moeilijk voor de diverse doelgroepen om hun weg in het aanbod te vinden, daarom is het raadzaam om activiteiten per doelgroep selecteren en als traject aan te bieden. Te denken valt aan trajecten voor: jongeren, ouderen, allochtonen, toeristen, oningewijd (breed publiek), ingewijd (smal) publiek en liefhebbers van een bepaalde kunstdiscipline (beeldende kunst, muziek, theater, literatuur, film en fotografie).

¹² afkomstig uit: Ganzeboom, H en Ranshuysen. L *Handleiding publieksonderzoek culturele instellingen*. Amsterdam, Boekmanstudies, 1994.

LETTY RANSHUYSEN

Cultuurdeelname van allochtonen: knelpunten en oplossingen

De provincie Zuid-Holland heeft in 1991 het Beleidsproject Culturele Vernieuwing ingezet, waarin het accent van het cultuurbeleid is gelegd op stimulering van cultuurparticipatie, cultuureducatie en evenementenbeleid. Een uitvloeisel van dit project is het meerjarige cultuurstedenfestival dat in vier middelgrote steden in Zuid-Holland wordt gehouden. Eén van de doelstellingen van dit festival is het bevorderen van de cultuurdeelname van de allochtone bevolking van de cultuursteden en de omliggende regio. Binnen het evaluatie-onderzoek rond Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 is nagegaan in hoeverre men er in slaagt om de allochtone bevolking van de regio Dordrecht daadwerkelijk te bereiken met het specifieke cultuurstedaanbod.

De conclusies en aanbevelingen uit dit onderzoek zijn in de eerste plaats bedoeld ter ondersteuning van het op allochtone cultuurdeelname gerichte beleid binnen de volgende zuidhollandse cultuursteden. De uitkomsten zijn echter ook van toepassing op andere situaties waar gezocht wordt naar wegen om allochtonen meer bij de gevestigde kunst- en cultuur te betrekken. Wanneer we ons realiseren dat er binnen de autochtone bevolking ook groepen te onderscheiden zijn, wier cultuurdeelname extra aandacht behoeft - denk aan jongeren en laag opgeleiden - blijken de onderzoeksuitkomsten een nog grotere reikwijdte te hebben.

Allochtonen vormen een sterk groeiende bevolkingsgroep in Nederland. Er wordt dan ook steeds meer aandacht besteed aan deze bevolkingsgroep: ook in kringen die het kunst- en cultuurbeleid bepalen. Zo wordt in de uitgangspuntennotitie ter voorbereiding van het nieuwe kunstenplan gesteld dat het veld waarin de overheid haar culturele taak vervult, ingrijpend is veranderd door de migratie en de veranderde samenstelling van de bevolking. Dit zou nieuwe mogelijkheden scheppen, maar ook

het gevaar met zich meebrengen dat bepaalde groepen - zowel onder de minderheden als bij de meerderheid - zich tegenover elkaar gaan hullen in een 'cultureel pantser'. Hierdoor krijgt de taak van de overheid om de eenheid te bevorderen met respect en waardering voor de verscheidenheid, een andere inhoud en een nieuwe urgentie. Dat migranten momenteel hoog op de cultuurpolitieke agenda staan, blijkt ook uit de onderzoeken die de overheid recentelijk heeft laten uitvoeren naar de cultuurdeelname van allochtonen. Uit deze onderzoeken blijkt dat allochtonen over het algemeen minder geïnteresseerd zijn in het reguliere kunst- en culturaanbod dan autochtonen. Zij bezoeken nauwelijks musea en theaters. Globaal zijn er vier oorzaken aan te geven voor deze situatie. Inzicht in deze oorzaken biedt aanknopingspunten voor het zoeken naar oplossingen.

Beperkt aanbod

In de eerste plaats sluit het reguliere kunst- en culturaanbod niet aan op de interesses en voorkeuren van veel allochtonen. De smaak van de professionals die het

aanbod selecteren, staat ver af van de voorkeuren van degenen die minder goed zijn ingewijd in de gevestigde kunst en cultuur. De huidige kwaliteitscriteria sluiten allochtonen uit als producent en daardoor ook als consument. De kwaliteitsnormen komen immers voort uit de Westerse cultuur, waarbinnen het geschreven woord een grote rol speelt. Allochtone kunstuitingen die zijn gebaseerd op de narratieve kennis uit onbekende mythen en sagen worden laag gewaardeerd. Daarnaast kan door de drang naar vernieuwing die de kunstadviesraden voortdrijft geen recht worden gedaan aan de eigenheid van die allochtone kunstuitingen die gebaseerd zijn op traditionele conventies. Ook is een deel van de producten van allochtone kunstenaars multicultureel; ze zoeken naar uitdrukkingswijzen waarin de cultuur van herkomst en de cultuur waarin ze leven worden geïntegreerd. Deze kunstuitingen bevinden zich in een ontwikkelingsfase en kunnen niet worden beoordeeld op grond van de gangbare criteria.

De ontwikkeling van een multicultureel aanbod dat aansluit op de sterk uiteenlopende belangstellingen en de diverse sociale en etnische achtergronden binnen onze samenleving, vereist een meer pluriforme benadering van het begrip 'kwaliteit' dan momenteel wordt gehanteerd. Uit onderzoek blijkt een relatief grote deelname van allochtonen aan kunstzinnige activiteiten die met hun eigen cultuur verbonden zijn en binnen het non-reguliere circuit plaatsvinden. Deze activiteiten verdienen ondersteuning omdat ze het culturele bewustzijn van etnische groepen versterken en nieuwe impulsen geven aan de dominante cultuur. Wanneer migrantenkunst meer ruimte krijgt in het reguliere circuit, zal het gevestigde kunst- en cultuuraanbod een grotere aantrekkingskracht krijgen voor allochtonen.

Een multicultureel aanbod vindt men doorgaans alleen in hoogdrempelige vlakke vloertheaters, bijvoorbeeld de theaters die bij volkenkundig musea zijn aangesloten. Hiermee bereikt men vooral 'de autochtone en allochtone culturele elite'. Daarnaast zijn er laag-

drempelige evenementen als multiculturele parkfestivals, waarmee een veel breder autochtoon en allochtoon publiek wordt bereikt. Zo bleek uit het onderzoek onder het publiek van het in het kader van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 georganiseerde parkfestival 'Kleurrijk in Vrijheid' dat dit publiek wat betreft opleiding en sociale status een evenredige vertegenwoordiging van de Nederlandse bevolking was. Bovendien waren allochtonen oververtegenwoordigd. Als gevolg van het optreden van de onder Marokkanen zeer populaire Rai-muzikant Cheb Mami, waren er met name veel jonge Marokkaanse mannen.

Het programmeren van een bekende allochtone artiest bevordert de opkomst van mensen uit hetzelfde herkomstland in belangrijke mate. Een dergelijk festival blijft echter een incident wanneer geen aansluiting wordt gezocht met het aanbod van de reguliere podia. Men zou een laagdrempelig festival kunnen gebruiken om allochtoon publiek te werven voor podiumkunstuitvoeringen in de reguliere podia door - in aansluiting op het festival - enkele multiculturele uitvoeringen te programmeren in deze podia. Uiteraard is het realiseren van een doorverwijzingstraject (gerichte informatieverstrekking, verspreiding van kortingsbonnen, kaartverkoop op het festival, etc.) een belangrijke voorwaarde voor het succes van deze vorm van marketing.

Onvoldoende samenwerking

Een tweede knelpunt is dat binnen het culturele circuit onvoldoende wordt samengewerkt met allochtone organisaties en kunstenaars. Het daadwerkelijk integreren van allochtonen in het kunstleven vereist een mentaliteitsverandering; zowel bij de allochtone als bij de autochtone bevolking.

Bij autochtone organisatoren leeft veelal het idee dat allochtonen niet te betrekken zijn bij hun activiteiten als gevolg van de geringe ervaring in besturen en organiseren onder allochtonen. Het feit dat er in Nederland zeer veel allochtone groepen zijn die een scala aan

activiteiten in eigen kring organiseren, ontkracht deze vooronderstelling. Waarschijnlijker is dat samenwerkingsproblemen voortkomen uit communicatieproblemen als gevolg van verschillen in opvattingen, omgangsvormen en verwachtingen. Daarnaast hebben autochtone beleidmakers weinig inzicht in de - veelal nog niet uitgekristalliseerde - netwerken waarvan men gebruik kan maken. Hierdoor is het potentieel aan deskundigheid moeilijk op te sporen. Bovendien zijn er weinig allochtonen betaald werkzaam in het kunst- en cultuurcircuit, waardoor men grotendeels afhankelijk is van hun vrijwillige inzet.

Wanneer er allochtonen betrokken zijn bij een cultureel project, gebeurt dat zeer vaak in hun vrije tijd, vanuit een onduidelijke positie. Dit leidt tot macht-, status- en motivatieverschillen tussen de allochtone en autochtone betrokkenen, wat spanningen oplevert. Daarnaast blijken sommige groepen met dezelfde etnische herkomst niet met elkaar te willen samenwerken als gevolg van politieke en religieuze tegenstellingen. Zo bleek in Dordrecht dat de samenwerking met een progressieve Turkse zelforganisatie de deelname van meer traditionele groepen in de weg stond.

Om een grotere betrokkenheid van vertegenwoordigers van allochtone groepen bij de productie en organisatie van culturele activiteiten te realiseren, dient men zich zorgvuldig te oriënteren op de bestaande netwerken en de diverse politieke, religieuze en sociale groeperingen binnen de verschillende etnische gemeenschappen. Daarnaast kan gezocht worden naar mogelijkheden om samenwerkingsverbanden die ontstaan rond incidentele multiculturele projecten een meer structureel karakter te geven.

DOORVERWIJZINGSTRAJECT

Om allochtonen te trekken naar Westerse podiumkunsten is het aan te bevelen

- allochtone kunstuitingen te integreren in het reguliere culturele aanbod (multiculturele programmering)
- gericht informatie te verstrekken aan de doelgroepen
- kortingsbonnen te verspreiden via allochtone sleutelfiguren
- informatie en toegangskaarten voor het reguliere culturele aanbod te verspreiden en te verkopen tijdens multiculturele voorstellingen/festivals

Ineffectief PR-beleid

De geringe effectiviteit van de door de culturele instellingen gebruikte PR-middelen vormt een derde probleem. Bij de promotie van en de informatieverstrekking over het kunst- en cultuuraanbod ligt een groot accent op communicatie via de schriftelijke autochtone media. Deze media worden door veel allochtonen niet geraadpleegd. Het publieksonderzoek tijdens het Dordtse parkfestival toonde aan dat de helft van het publiek niet bekend was met het kunst- en cultuuraanbod in deze stad; dit was significant vaker het geval bij allochtonen dan bij autochtonen. Tevens bleek dat de Turken en

Marokkanen onder het publiek veel vaker door informatie van vrienden, familie of kennissen op de hoogte waren van het parkfestival (respectievelijk: 70% en 59%) dan de Nederlanders (40%). Om allochtonen te interesseren voor het kunst- en cultuuraanbod is het zinvol om mond-tot-mondreclame te genereren door het inschakelen van intermediairs. Daarnaast is het aanboren van nieuwe wegen van informatieverstrekking van groot belang; zoals via allochtone media en zelforganisaties en via buurthuizen, scholen, winkels en horecagelegenheden waar veel allochtonen komen.

Niet alleen de verspreiding van informatie, maar ook de inhoud ervan vereist de nodige aandacht. Onvoldoende bekendheid met de Nederlandse taal vormt een obstakel voor allochtonen die niet in Nederland opgrociden. Het vertalen van de teksten van informatiemateriaal in alle relevante talen is echter een kostbare zaak. Beter is om alleen steekwoorden en koppen te vertalen en te werken met herkenbare symbolen waaraan snel de culturele herkomst van het aanbod is af

te leiden. Omdat veel allochtonen niet vertrouwd zijn met het formele kunst- en cultuureircuit dient de informatie een heldere voorlichting over de wijze waarop de kaartverkoop plaatsvindt (aanvang voorverkoop, openingstijden kassa en waar de kaarten te verkrijgen zijn) te bevatten.

Om mensen die onbekend zijn met het reguliere circuit voor een eerste keer over de drempel te krijgen, dient de prijsdrempel zo laag mogelijk gehouden te worden. Dit bleek bijvoorbeeld bij de in het kader van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 geproduceerde multi-culturele rock-musical Turkwaas. Ondanks verregaande publiciteitsinspanningen kwam de voorverkoop voor deze productie nauwelijks op gang. Daarom werden via relevante organisaties op grote schaal vrijkaartjes uitgezet. Het hierdoor bereikte allochtonen publiek reageerde zeer enthousiast op de voorstelling en op de ambiance van Schouwburg Kunstmin, waar de voorstelling plaatsvond. Wellicht dat ze door deze ervaring een volgende keer makkelijker een financiële drempel nemen.

Hiaten in educatie

Het culturele klimaat in het ouderlijk milieu van veel allochtone kinderen blijkt niet erg stimulerend voor deelname aan het reguliere kunst- en cultuuraanbod. Uit groepsgesprekken met Turkse meisjes die in het kader van het onderzoek in Dordrecht zijn gevoerd, blijkt bijvoorbeeld dat in veel Islamitische gezinnen niet alleen stimulansen ontbreken, maar dat deelname aan de Nederlandse cultuur zelfs stelselmatig kan worden ontmoedigd. Islamitische meisjes krijgen vaak niet de kans om hun opleiding af te maken en hebben te weinig bewegingsvrijheid om culturele activiteiten te ontplooiën buiten de eigen kring. Deze situatie is moeilijk van

buitenaf te beïnvloeden. Wel is het mogelijk om culturele interesses - die wel degelijk aanwezig waren, zo bleek uit de groepsgesprekken - te stimuleren en het gebrek aan stimulansen thuis te compenseren via gerichte educatie in het onderwijs. Uit onderzoek naar effecten van cultuur-educatie blijkt dat structurele en intensieve cultuur-educatie op school een gebrek aan stimulansen thuis kan compenseren. Gezien de complexe situatie die het leven tussen twee conflicterende culturen voor veel allochtone jongeren met zich meebrengt, is er onder hen een grote behoefte aan activiteiten die nieuwe inzichten opleveren over het leven tussen twee culturen. Bovendien is er grote behoefte aan meer kennis over het eigen culturele erfgoed. 'We kennen wel Van Gogh en Rembrandt, maar geen Turkse kunstenaars,' verzuchtte één van de Turkse geïnterviewden. Als aanvulling op kunsteducatie die een introductie biedt in de Westerse kunst en cultuur, zou aandacht besteed kunnen worden aan de Islamitische cultuur.

Literatuur

Campbell, H.W., P.Q. Reinsch & P.G.P. Driessen (1994), *Etniciteit en cultuurparticipatie. Een onderzoek naar de deelname van leden van etnische groepen aan cultuuruitingen in Nederland*, Maarsse (Stichting Studia Interetnica Research)

Epskamp, K., & R. Thoolen (1991), *Verre podia naderbij. Educatief reizen of cultureel toerisme*, Den Haag (CESO paperback no. 41)

Lavrijsen, R. (1995), Culturele diversiteit en publieksparticipatie. In: *Boekmancahier*, 23, Jg.7.

—

Letty Ranshuysen is socioloog, gespecialiseerd in onderzoek naar cultuurdeelname

—

BIJLAGE 5: PROJECTBESCHRIJVINGEN

De beschrijvingen van de projecten van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 zijn gebaseerd op informatie van organisatoren, informatie uit persberichten, berichtgeving in de media en eventueel beschikbare verslagen. Aandacht op de lokale omroepen is niet meegenomen.

3-3 Opening Cultuurstadjaar in Schouwborg Kunstmin

beschrijving: Feestelijk programma met kunstenaars uit de vier steden die in het Cultuurstedenproject participeren (naast Dordrecht: Gouda, Delft en Leiden). Er was een gevarieerd programma van muziek (Yann & Special Support, Masha Bijlsma Band, Zwolie Troelies), cabaret (Marc Scheepmaker, John Fealy) en theater (diverse theater-acts van Trajekt en Theater Schrikkel in de foyer), beeldende kunst (keramische optocht van Skulptoer en decors van Anne Nies Keur) en video (videopresentatie Filmhuis Delft). Tevens werd het door de Dordtse kunstenaar Anne Nies Keur ontworpen logo voor Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 onthuld en werd middels een talkshow met George Brouwer (gedeputeerde Kunstzaken) en Gerard Schouw (wethouder Kunsten van Dordrecht) ingegaan op de bedoelingen van het Cultuurstedenfestival. Daarnaast vond de uitreiking plaats van de Culturele Prijs van Zuid-Holland aan de Mooi Weer Spelen uit Delft.

doelstelling: Feestelijke start Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Culturele Raad Zuid-Holland (CRZH).

doelgroep: Vertegenwoordigers van provinciale, regionale en lokale culturele circuit, cultuurambtenaren, politici, sponsors en pers.

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: 600 genodigden.

aandacht in de media: De regionale pers signaleerde een "feestelijke stemming", wat beloofde dat "Dordrecht Cultuurstad een feest met voor elk wat wils kan worden" (De Dordtenaar, 4-3-1995) en dat "er een indrukwekkend jaar voor de boeg staat" (De Woensdag, 8-3-1995).

[2] 4/3 Kunstbusreis toneelvoorstelling 'Dagboek van Anne Frank' in Schouwborg Kunstmin

beschrijving: Het kunstbusproject is oorspronkelijk een idee van de CRZH. Vanuit verschillende steden in Zuid-Holland worden uitstapjes naar een podiumkunstvoorstelling of tentoonstelling in een andere plaats georganiseerd voor 55-plussers. Hiermee wordt ingesprongen op de verminderde mobiliteit en het groeiend isolement van senioren. Met de kunstbus wordt hen vervoer, gezelschap en veiligheid geboden. Daarnaast biedt de Kunstbus educatieve ondersteuning: binnen de excursie wordt de bezochte voorstelling, concert of tentoonstelling toegelicht door middel van een lezing of gesprek met de betreffende kunstproducent. Hierdoor raken de deelnemers wellicht meer geïnteresseerd in en geëquipeerd voor het genieten van kunst en cultuur. In het kader van Dordrecht Cultuurstad 1995 werden drie Kunstbusreizen georganiseerd voor de oudere inwoners van Sliedrecht, Alblasterdam, Papendrecht, Hendrik Ido Ambacht, 's Gravendeel en Zwijndrecht.

doelstelling: Educatie en participatie.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Schouwborg Kunstmin en Stichting Culturele Educatie Dordrecht (SCE).

doelgroep: Senioren.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: 13 deelnemers

aandacht in de media: Aankondigingen in regionale pers.

[3] 10/3 Thuredrecht Concerto in de Bonifatiuskerk

beschrijving: Uitvoering van de Orchest Vereeniging van werken van voornamelijk Dordtse componisten, met de première van een door Otto Deden in het kader van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 gecomponeerd muziekstuk.

doelstelling: Presentaties tonen van een Dordts amateurkunstgezelschap.

betrokken organisatie(s): Orchest Vereeniging.

doelgroep: Liefhebbers moderne klassieke muziek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er musiceerden 45 amateurmusici voor 175 betalende bezoekers. Dit publiek bestond volgens de organisatoren voornamelijk uit ingewijde 40-plussers (muzikdocenten, vertegenwoordigers van muziekverenigingen, muzikanten).

aandacht in de media: Aankondigingen en besprekingen in regionale pers.

- [4] **11/3 Poëziedag in 't Hof**
beschrijving: Georganiseerd ter gelegenheid van het 100-jarige bestaan van het Algemeen-Nederlands Verbond, een Nederlands-Vlaamse vereniging. De Nederlandse tak is in Dordrecht opgericht en vanwege de ligging van Dordrecht tussen de noordelijke (Hollandse) en de Zuidelijke (Vlaamse) cultuur, leek het een goede gedachte om een jubileumactiviteit binnen Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 te plaatsen. Er waren optredens van professionele dichters (Jan Eykelboom, Johanna Kruit en Luuk Gruwez) en 28 amateurdichters werd de gelegenheid geboden om voor te dragen uit eigen werk. Daarnaast waren er stands van uitgeverijen en computerdemonstraties met mogelijkheden voor de dichtkunst te bezichtigen.
doelstelling: Bevorderen amateuristische kunstbeoefening.
betrokken organisatie(s): Het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV) en Stichting Perspectief.
doelgroep: Amateurdichters en de in poëzie geïnteresseerde leek.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: 100 betalende bezoekers. Circa de helft van de bezoekers was naar schatting tussen de 15 en 25 jaar.
aandacht in media: Verslag in Neerlandia (ANV-blad) en aankondigingen in de regionale pers.
- [5] **11/3 Uitreiking Debutantenprijs 1994 in Schouwborg Kunstmin**
beschrijving: Feestelijke uitreiking van de debutantenprijs 1994 met muzikale acts en interviews met genomineerden door Hugo Verdaasdonk. De debutantenprijs is een initiatief van de Stichting Perspectief Dordrecht. De prijs van f 10.000,- is bedoeld voor een proza-debuut en werd dit jaar beschikbaar gesteld door Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. In overleg met de PBC-Zuid-Holland en de Centrale Openbare Bibliotheek Gent waren 24 lezerspanels uit 13 Zuidhollandse gemeenten en Gent opgezet, die uit de 46 ingezonden titels negen titels nomineerden. Een jury van 6 deskundigen koos vervolgens 'Het Meesterstuk' van Anna Enquist als winnaar uit.
doelstelling: Participatie (leesbevordering).
betrokken organisatie(s): Stichting Perspectief en Festivalbureau.
doelgroep: De in literatuur geïnteresseerde leek.
beoogd geografisch bereik: Nationaal (en België).
bereikt publiek/deelnemers: 410 bezoekers, waarvan 387 genodigden.
aandacht in media: Berichtgeving zowel in regionale als in nationale pers. De aandacht voor de positieve effecten van dit project - er zijn 350 serieus aan het lezen gezet en de genomineerden debuten kwamen meer in de belangstelling - werd weggedrukt door de "hilarische chaos" (Volkskrant, 17-3-1995) rond de prijsuitreiking.
- [6] **17-18/3 Drechtsteden Amateurtheater Festival in Schouwborg Kunstmin**
beschrijving: Voor de vijfde keer georganiseerd festival waarbij amateurtoneelspelers uit de regio elkaars visie en werkwijze laten zien.
doelstelling: Deskundigheidsbevordering bij amateuristische kunstbeoefening en participatie (bevordering belangstelling voor amateurtoneel).
betrokken organisatie(s): Schouwborg Kunstmin en CRZH.
(bevordering belangstelling voor amateurtoneel).
doelgroep: Amateurtoneelspelers en toneelliefhebbers.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: Zeven amateurgezelschappen gaven een voorstelling, waar in totaal 77 spelers aan meededen. Deze uitvoeringen waren over drie dagdelen verspreid. de voorstellingen werden bijgewoond door 169 tot 122 toeschouwers. Circa de helft van deze toeschouwers had een vrijkaartje omdat ze meespeelden in het festival.
aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.
- [7] **18/3 Dans op Drift 1 in Schouwborg Kunstmin**
Beschrijving: Dansvoorstelling van het Nederlands Danstheater 2 in het kader van het meerjarenproject 'Dans op Drift' van de CRZH. Dit project beoogt dans in allerlei verschijningsvormen onder de aandacht van een groter publiek te brengen en de samenwerking te stimuleren tussen dansgezelschappen, theaters en culturele instellingen. De uitvoering werd voorafgegaan door een presentatie over de inhoud van het project Dans op Drift, waarbij men werd opgewarmd voor het hoogtepunt van Dans op Drift: de werkdag op 18 november [58].
doelstelling: Participatie (bevordering belangstelling voor moderne dans) en bevorderen samenwerking tussen lokale en provinciale instellingen.
betrokken organisatie(s): CRZH en Schouwborg Kunstmin
samenwerking tussen lokale en provinciale instellingen.

- doelgroep: (Potentiële) dansliefhebbers.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: 394 bezoekers, ruim een kwart hiervan had als intermediair een vrijkaartje gekregen.
aandacht in media: Aankondigingen in regionale pers.
- [8] **23/3 Kunstbusreis naar de opera La Boheme in Schouburg Kunstmin**
 Zie [2].
bereikt publiek/deelnemers: 42 deelnemers.
- [9] **24/3 Schönbergensemble in Schouburg Kunstmin**
beschrijving: Een concert van moderne klassieke muziek van de componist Hindemith door het Schönbergensemble.
doelstelling: Participatie (bevordering belangstelling voor moderne klassieke muziek).
betrokken organisatie(s): Promsconcerten (CRZH).
doelgroep: Muziek liefhebbers.
beoogd geografisch bereik: regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: 49 bezoekers.
aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers.
- [10] **15/4 Straattheater**
Beschrijving: Vier straattheatergroepen (Tender, Rozestraten/Rozestraten, Man of Man en Aksident) gaven voorstellingen in de binnenstad bij de opening van de nieuwe toeristische wandelroute 'Rondje Dordt'.
doelstelling: Participatie en bevorderen samenwerking met diverse gemeentelijke instanties.
betrokken organisatie(s): Festivalbureau.
doelgroep: Winkelend publiek en deelnemers Rondje Dordt.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: Niet bekend, wel kwam er veel publiek af op de opening van het Rondje Dordt, deze mensen werden onverwachts met straattheater geconfronteerd.
aandacht in media: Zijdellings genoemd in beschouwingen over opening 'Rondje Dordt' in regionale pers.
- [11] **22/4 Kunstbusreis naar de theatervoorstelling 'Antichambre**
 Zie [2].
bereikt publiek/deelnemers: 11 deelnemers.
- [12] **25-27/4 Cultuurstadbus**
beschrijving: Leerlingen van MAVO Stek en scholengemeenschap Dordtwyck beschilderde een stadsbus die het hele Cultuurstadjaar door de stad reed.
doelstelling: Participatie en bevordering samenwerking met diverse gemeentelijke instanties.
betrokken organisatie(s): Festivalbureau, SCE en gemeentelijk vervoersbedrijf.
doelgroep: Leerlingen uit voortgezet onderwijs.
beoogd geografisch bereik: Lokaal.
bereikt publiek/deelnemers: 18 deelnemers en iedereen die de bus voorbij zag rijden.
aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers.
- [13] **22/2 t/m 26/4 Pop-Art**
beschrijving: Vier groepen jongeren uit Dordrecht, Delft, Leiden en 's Gravendeel, maakten objecten van afvalmateriaal. Als afsluiting ging de Dordtse groep op excursiedag langs twee galleries, het Dordrechts Museum en twee ateliers van Dordtse kunstenaars. Reactie van een deelnemer uit het verslag over dit project: "Toen ik hoorde van het kunstproject dacht ik dat het heel saai was en niemand er aan ging meewerken van onze groep. Maar toen ik een tijdje bezig was, vond ik het vanzelf leuk en ging ik zo goed werken dat ik de tijd helemaal vergat." De objecten werden tentoongesteld tijdens de Parkfestivals (zie [18] en [19]).
doelstelling: Educatie en participatie (bevordering aandacht voor beeldende kunst) en bevordering samenwerking tussen lokale en provinciale instellingen.
betrokken organisatie(s): Stichting Program en SCE.
doelgroep: Jongeren.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: In Dordrecht hebben 12 leerlingen in de leeftijd van 16 tot 18 jaar van de horecawerkgroep van het Midveldcollege meegedaan. De bezoekers van de Parkfestivals zijn met de resultaten van het project geconfronteerd.
aandacht in media: Besprekingen in regionale pers.

- [14] **5/5 Toneelvoorstelling 'Nevers Mon Amour' in Schouwburg Kunstmin**
Afgelast wegens gebrek aan belangstelling.

- [15] **Tekst en Beeld**
beschrijving: Drie koppels bestaande uit een beeldend kunstenaar en een schrijver ontwierpen een t-shirt. Aan elk koppel nam een allochtone kunstenaar deel. De deelnemende kunstenaars waren: Corrie Brands, Toamma Al-Modhiji, Ada van Vijver, Sadik Yemni, Huseyin Karadelie en Jan Eijkelboom. De t-shirts werden voor f 7,50 verkocht tijdens de Parkfestivals (zie [18] en [19]).
doelstelling: Interculturele samenwerking tussen kunstenaars bevorderen.
betrokken organisatie(s): CRZH.
doelgroep: Breed publiek en allochtonen.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: Er zijn zo'n 600 t-shirts verkocht tijdens de Parkfestivals.
aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers.

- [16] **13/5 Workshop Amateurkunstprijs bij het SCE**
beschrijving: Als voorbereiding op de jaarlijks terugkerende amateurkunstprijs van het SCE, werd er een workshop georganiseerd met als thema Heilige Huisjes. Hiermee werd aangesloten op de tentoonstelling Het Heilig Vuur [20].
doelstelling: Deskundigheidsbevordering bij amateuristische kunstbeoefening.
betrokken organisatie(s): SCE
doelgroep: Amateur beeldend kunstenaars.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: 14 deelnemers, waaronder twee jongeren.
aandacht in media: Aankondiging in regionale pers.

- [17] **Voorrondes Wantijpop in diverse jeugdcentra in de regio**
Beschrijving: Voorrondes waarmee popbands diverse prijzen in de wacht konden slepen. Twee winnende bands kregen de kans zich voor het zeer omvangrijke publiek van het Wantijpop + festival [18]. De voorrondes vonden plaats in Sliedrecht, 's-Gravendeel, Zwijndrecht, Alblasserdam en Papendrecht.
doelstelling: Bevordering amateuristische kunstbeoefening en participatie (bevordering van belangstelling voor popmuziek door amateurmusici).
betrokken organisatie(s): Popunie, Festivalbureau en diverse regionale jeugdcentra en gemeenten.
doelgroep: Jongeren.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: Aan de voorrondes deden 27 bands mee. Er kwamen in totaal 1405 jongeren luisteren.
aandacht in media: Veel aandacht in de regionale pers.

- [18] **6/5 Wantijpop+ in het Wantijpark**
beschrijving: Grootschalig popfestival waar naast de drie met de voorrondes [17] geselecteerde bands (Backbone, Skintag en Far to Go), onder andere twee landelijke hoofdacts (The Scene en Dulfer), de Canadese formatie Junkhouse, de bands NRA, Cooper en Burma Shave, de theatergroep Clinch, de dansgroep Dans X productions en de clown Poncin optraden. Het festival vond plaats tussen van 14.00 tot 24.00 uur. Het was een onderdeel van de feestelijkheden in verband met 50 jaar bevrijding.
doelstelling: Participatie, verbetering imago Dordrecht en bevorderen samenwerking tussen lokale en provinciale instellingen.
betrokken organisatie(s): Popunie, afdeling Recreatie en Toerisme van de gemeente Dordrecht en Festivalbureau.
doelgroep: Jongeren.
beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: Volgens schatting 11 tot 14.000 bezoekers.

In het begin van de middag waren er wat gezinnen met jonge kinderen, maar daarna bestond het publiek voornamelijk uit jongeren. Vooral tijdens het optreden van één van de hoofdacts, The Scene, om 22.30 uur was het erg druk.

aandacht in media: Uitgebreide aandacht door de regionale pers. Zowel vooraf: "Na het succesvolle Groenpop+ in Gouda vorig jaar, door de pers lovend beschreven, valt nu de eer aan Dordrecht om als Zuidhollandse Cultuurstad een bruisend openluchtfestival te verzorgen" (Merwestein, 27-4-1995), als achteraf: "Een festival dat herinneringen oproept aan de hoogtijdagen van Stenvork en andere parkevenementen. Zóveel mensen, zóveel sfeer, Wantij+ bleek een schot midden in de roos. Wie het fenomeen Cultuurstad te elitair vond, moest wel tot een andere conclusie komen" (De Dordtenaar, 9-5-1995).

[19] **7/5 Kleurrijk in Vrijheid in het Wantijpark**

Beschrijving: Een grootschalig multicultureel festival van 12.00 tot 19.00 uur, met een programma met muziek en dans uit diverse culturen, ook in het kader van 50 jaar bevrijding. Op het hoofdpodium werd internationale muziek gepresenteerd als de Nederlandse band Slagerij van Kampen, de Algerijnse raï-zanger Cheb Mami en de Antilliaans band Pegasaya. Allochtone organisaties konden zich presenteren op het nevenpodium met volksdans en muziek en op de multi-culturele markt met informatie, kunstnijverheid en hapjes.

doelstelling: Participatie, culturele uitwisseling en bevorderen samenwerking van lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Popunie, Rainbow Producties, afdeling Toerisme en Recreatie van de gemeente Dordrecht en diverse allochtone organisaties.

doelgroep: Allochtonen en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Volgens schatting door 5 tot 8.000 bezoekers. Publieksonderzoek wijst uit dat 35% van het publiek allochtoon was (zie voor meer publieksgegevens Hoofdstuk 5).

aandacht in media: Besprekingen in regionale pers, zoals: "Wethouder Dirk ten Veen: 'Je hoort niets anders dan dat het geweldig was en dat het zonde zou zijn als dit eenmalig was. En als er iets verbreedert dan is het dit wel. We moeten serieus kijken of we het volgend jaar weer kunnen doen. En voor mijn eigen rekening zeg ik dat dat moet kunnen lukken' " (De Dordtenaar, 8-5-1995).

[20] **14/5 t/m 4/6 Het Heilig Vuur in Voorheen De Centrale**

Beschrijving: De eerste beeldend kunstmanifestatie van het Cultuurstadjaar, waarbij acht nationale en internationale beeldend kunstenaars (de Dordtenaar Gerhard Lentink, Gijs Frieling, Juriaan Molenaar, Adriaan Rees, Cornelius Rogge, Yvette Rogge en Irina Zatulovskaya) werk exposeerden dat geselecteerd en deels speciaal was gemaakt voor de bijzondere lokatie.

doelstelling: Participatie en verbeteren imago van Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Eneco.

doelgroep: Liefhebbers van beeldende kunst.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: 731 bezoekers, waarvan 36% op de opening afkwam. Het grootste deel van dit publiek (61%) viel in de leeftijd van 25-55 jaar, 29% was jonger en 11% was ouder. Ruim de helft van de jongeren kwam tijdens de opening.

aandacht in media: Veel aandacht in de regionale pers onder koppen als: "Het heilig vuur imposant" (De Dordtenaar, 1-6-1995), "Heilig vuur op monumentale lokatie" (Merwesteyn, 1-6-1995) en "Kunst overtuigt in RED-centrale" (De Dordtenaar, 15-5-1995).

[21] **22/4 t/m 3/6 Orgelroute in diverse kerken in Dordrecht en de regio**

beschrijving: Een reeks orgeldemonstraties en -concerten in kerken in Dordrecht, s'-Graven-deel, Zwijndrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Alblasserdam, Papendrecht en Sliedrecht, verspreid over vier zaterdagen. Met deze concerten kon in korte tijd kennis gemaakt worden met orgels van verschillende omvang en klankkleur. Er was zowel kerkelijke als niet kerkelijke barok-, romantische en moderne muziek te beluisteren van uiteenlopende componisten, die door bekende organisten werden uitgevoerd. Bovendien waren de presentaties en concerten gratis toegankelijk en kreeg iedereen op deze manier de kans om de deelnemende kerken eens van binnen te bekijken.

doelstelling: Participatie, regionale samenwerking, aandacht voor cultureel erfgoed en verbetering imago van Dordrecht en omgeving.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en regiogemeenten.

doelgroep: Orgelliefhebbers en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: In totaal zijn er 1080 bezoeken gebracht aan deze dagen. Volgens schatting bezocht ongeveer 20% van het bereikte publiek meerdere concerten. Het publiek bestond voornamelijk (circa 80%) uit mensen ouder dan 45 jaar, daarnaast zijn er zo'n 50 kinderen geteld. Opvallend was het grote aandeel mannen onder het publiek, dat varieerde van 70 tot 85% per concert.

aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers, als: "Een unieke kans om dicht bij huis wondermooie dingen te zien en te horen" (De Dordtenaar 20-4-1995).

[22] **26-5 Jeugdtheater workshop dag in Schouwborg Kunstmin**

beschrijving: Workshops op het gebied van grimeren, musical, toneelspelen, improvisatie en komische acts voor diverse leeftijdsgroepen van zeven tot en met twintig jaar.

doelstelling: Bevordering amateuristische kunstbeoefening en bevorderen samenwerking tussen lokale en provinciale instellingen.

betrokken organisatie(s): Deze dag maakte deel uit van de eerste Zuidhollandse jeugdtheater workshop dagen die door de Stichting Jeugdtheaterschool Zuid-Holland te Gouda in samenwerking met het LAKtheater in Leiden en de SCE in Dordrecht werden georganiseerd.

doelgroep: Kinderen en jongeren.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er deden in totaal 47 kinderen en 24 jongeren mee. De dag werd afgesloten met een voorstelling van de Jeugdtheaterschool Zuid-Holland. Daar kwamen circa 50 mensen naar kijken.

aandacht in media: Aankondigingen in regionale pers.

[23] **10,17,24/6 Bewegingsworkshop bij Toendra**

beschrijving: Driedaagse straattheaterworkshops gebaseerd op werkmethoden van Grotowsky en Laban en geleid door de Belgische bewegingsdocent Luc van de Nijvelseel. De workshop werd afgesloten met een presentatie op het plein voor Schouwborg Kunstmin op één van de uitvoeringsavonden van de rockmusical [25].

doelstelling: Deskundigheidsbevordering bij amateuristische kunstbeoefening.

betrokken organisatie(s): Stichting Toendra en Festivalbureau.

doelgroep: Amateurtoneelspelers

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: 12 deelnemers, grotendeels afkomstig uit het ledenbestand van Toendra, bij de eindpresentatie op het plein van Schouwborg Kunstmin waren circa 80 toeschouwers.

aandacht in media: Geen.

[24] **10,14,17,18/6 Foto-expositie De staart staat er gekleurd in het asielzoekerscentrum**

beschrijving: Vijf bewoners van het asielzoekerscentrum Flotel besteedden samen met vijf bewoners uit de omliggende wijk 'De Staart' twaalf zondagen aan fotograferen onder begeleiding van de fotografe Anna Pool en de opbouwwerkster Petra van Loon. Onderwerpen waren onder andere: de woonsituatie van de deelnemers, Koninginnedag, Bevrijdingsdag, de Biesbosch en de binnenstad van Dordrecht. Uit verslag van het project: "De deelnemers leerden elkaar kennen op de uitstapjes en stimuleerden elkaar bij het fotograferen en het beoordelen van elkaars werk. Hierdoor ontstond er een band tussen de deelnemers". De foto's werden tentoongesteld in het asielzoekerscentrum, waarbij deelnemers van het fotoproject desgewenst een toelichting gaven aan de bezoekers. Daarnaast zijn de foto's geëxposeerd tijdens het Dordtse Rainbowfestival. Het project is op video vastgelegd, die twee weken lang is vertoond in de stadswinkel.

doelstelling: Culturele uitwisseling en bevordering amateuristische kunstbeoefening.

betrokken organisatie(s): Stichting Welzijn Dordrecht (Petra van Loon), Anna Pook, Flotel, camera's in bruikleen van het SCE.

doelgroep: Allochtonen en buurtbewoners (deelnemers project), allochtonen en breed publiek (bezoekers expositie)

beoogd geografisch bereik: Lokaal.

bereikt publiek/deelnemers: 10 deelnemers met zeer diverse etnische herkomst: deelnemende asielzoekers waren afkomstig uit Bosnië, Algerije en Bangladesh, naast drie autochtone deden ook een oorspronkelijke Nigeriaanse en Marokkaanse buurtbewoner mee. 343 mensen bezochten de expositie in het asielzoekerscentrum. Ongeveer de helft daarvan betrof asielbootbewoners. Van de bezoekers die niet op de boot wonen, kwam circa 60% als

genodigden op de opening. In totaal zijn er 65 buurtbewoners komen kijken.
aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers, waarbij regelmatig opvallende, binnen dit project gemaakte foto's werden afgedrukt. Daarnaast is dit project aan de orde gekomen in een radioprogramma van de VARA.

[25] **22,23,24/6 Rockmusical Turkwaas in Schouburg Kunstmin**

beschrijving: Musical waarin de confrontatie tussen de Nederlandse en de Turkse cultuur centraal stond. De tekst en de muziek waren speciaal voor deze gelegenheid geschreven door Roeli Walraven. De amateurspelers werden begeleid door diverse professionele podiumkunstenaars. De regie was in handen van Joos van Doormalen, de choreografie deed Kenneth Wielzen, de zang werd begeleid door Noud Hell en de vormgeving was van Eveline Alders. De muziek, gecomponeerd door Frans Vermeerssen, werd gespeeld door een klassiek orkest en een rock-band. Aan het klassieke ensemble was een saz toegevoegd, die werd bespeeld door Nahim Avçi. De muzikale leiding van de aan Turkse volksmuziek, westerse pop en hedendaagse klassieke muziek ontleende uitvoering was in handen van Juan Martinez. De musical behelsde een love-story tussen een Turks meisje en een Nederlandse jongen. Dit Westside-story achtige thema bood de gelegenheid om de spanningen tussen de Turkse en Nederlandse cultuur op een muzikale en visueel aantrekkelijke wijze aan de orde te stellen.

doelstelling: Culturele uitwisseling, bevordering amateuristische kunstbeoefening en bevorderen samenwerking tussen lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Toonkunstmuziekschool, SCE en Turkse Arbeidersvereniging Dordrecht (DID).

doelgroep: allochtonen, jongeren, breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er werkten 24 amateurmuzikanten en 14 amateurspelers aan mee, waaronder veel jongeren. Onder de spelerscast bevonden zich vier Turkse jongeren, de muziekcast telde drie Turkse muzikanten. Eén scène werd mede ingevuld door de volksdansgroep van het Turkse Arbeidersvereniging in Dordrecht (DID) en hun begeleidingsorkest. De uitvoeringen zijn door in totaal 1982 mensen bezocht, waaronder zich veel meer allochtonen bevonden dan doorgaans in Schouburg Kunstmin het geval is. Het grote publieksbereik is mede te danken aan het grote aantal vrijkaartjes (76%) die zijn verspreid. Het publiek reageerde over het algemeen zeer enthousiast op de voorstellingen.

aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers. Onder koppen als "Muzikaal en visueel aantrekkelijk" (Merwesteijn 22-6-1995) en "Verrijkende confrontaties in Turkwaas" (De Dordtenaar 23-6-1995), begeleid met aansprekende foto's, werd de uitvoering en het produktieproces uitgebreid beschreven. Daarnaast werd de voorstelling uitgeselecteerd in de weekagenda van de Volkskrant (16-6-1995).

[26] **vanaf 24/6 Mesopotamon voor het Centraal Station**

beschrijving: Een door de Dordtse kunstenaar Frans van Lent gemaakt billboard. In het kunstwerk werd onder andere een relatie gelegd met de drie rivieren die elkaar in Dordrecht ontmoeten. Het kunstwerk zou het hele jaar blijven staan, maar is helaas begin oktober gestolen.

doelstelling: Participatie.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Lokaal.

bereikt publiek/deelnemers: Niet te schatten: iedereen die het NS-station verliet, kon het kunstwerk bewonderen.

aandacht in media: Berichtgeving in de regionale pers bij de presentatie van het kunstwerk, maar ook toen het gestolen werd en later weer opgespoord was. Het werk bleek uit bewondering voor de kunstenaar te zijn gestolen, de dader wilde het graag zelf aan de muur hebben (De stem van Dordt, 20-12-1995).

[27] **7-26 juni Strip Stroomopwaarts**

beschrijving: In aansluiting op het zesde Stripfestijn werd een aantal gratis te bezoeken activiteiten ontwikkeld. Er was een expositie in de centrale bibliotheek waarin werd ingegaan op het realisatieproces van strips van 7 tot 26 juni. Van 14 tot 26 juni werd er een V&D-etage aan strips gewijd. Op 21 juni verzorgde de Vlaamse striptekenaar Eric Joris een lezing met diapresentatie in het CBK en er was een striptekenwedstrijd voor drie leeftijdscategorieën (6-12 jaar, 12-18 jaar en 18 jaar en ouder).

doelstelling: Participatie (bevordering van belangstelling voor striptekening).

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Stripwinkel Sjors en Paul Verstappen.

doelgroep: Jongeren en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Bereik van de expositie en de V&D-etalage is niet in te schatten, in ieder geval is de expositie door een groot deel van de bibliotheekbezoekers bekeken. De lezing werd door 20 mensen bezocht, waaronder 13 jongeren. Aan de tekenwedstrijd deden 9 mensen mee: 2 kinderen, 4 jongeren en 3 volwassenen.

aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.

[28] **vanaf 24/6 Ars Celare Artem (de grootste kunst is de kunst te verbergen) in de Noordflank.**

beschrijving: Beeldend kunstproject van de Dordtse kunstenaar Ton van Dalen. Buurtbewoners leverden een voor hun waardevol voorwerp in om in te laten metselen in met een gietijzeren deksel afgesloten putjes in de betonnen dijk, die langs hun wijk loopt. Deze buurtbewoners werden persoonlijk geworven via de coördinator wijkbeheer. In ruil voor hun medewerking ontvingen de deelnemers een door Van Dalen gemaakte tekening van het ingeleverde voorwerp. De bij de ingeleverde voorwerpen horende verhalen van de buurtbewoners zijn gebundeld in het boek 'Putjes in de dijk'. Dit is in een oplage van 1750 exemplaren uitgegeven.

doelstelling: Participatie (kunst in achterstandswijken) en samenwerking tussen lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Buurtbeheer Noordflank.

doelgroep: Buurtbewoners.

beoogd geografisch bereik: Buurtproject met landelijke uitstraling.

bereikt publiek/deelnemers: Er deden 53 mensen mee (waaronder elf allochtonen), die over het algemeen nog nooit met moderne Westerse kunst in aanraking waren geweest. De opening werd bezocht door circa 50 personen.

aandacht in media: Zeer veel aandacht in de regionale pers, onder andere: "Buurtbewoners gaven onder grote belangstelling symbolisch een stukje van hun ziel aan 'hun' dijk. Een thermometer van iemand die in zijn jeugd door weer en wind over de dijk fietste, liefdesbrieven, stukjes van de Berlijnse muur en schoenen van iemand uit voormalig Joegoslavië" (De Dordtenaar 26-6-1995). Ook De Volkskrant en het NRC-Handelsblad vonden dit project opmerkelijk genoeg om er over te berichten. Naar aanleiding van de uitgave van de publikatie over dit project ontstond er weer een stroom aan berichtgeving in de regionale pers.

[29] **7 juli tot en met 24 september Natuur de stad in**

beschrijving: Beeldend kunstproject van de Goudse beeldend kunstenaar Johan Sietzema, uitgevoerd in nauwe samenwerking met stedelijk ecooloog Maarten van Wesemael. Op vrijdag 7 juli werd op het Statenplein een grote stookinstallatie in werking gezet, waarin 'bodemonsters' werden gebakken die het resultaat waren van vijf bodemboringen die op verschillende plekken op het eiland van Dordrecht zijn genomen. Er zijn boorlocaties gekozen die een beeld geven van de historische opbouw van Dordrecht: via de nieuwere gedeelten van de stad en het buitengebied van het eiland van Dordt, eindigend bij de nog onbebouwde Biesbosch. De bodemonsters zijn door natuurspecialisten en archeologen onderzocht op aanwezige planten en culturresten. De ovens bleven tot zaterdag 8 juli branden, waarbij op en rond de installatie informatie over het project werd gegeven. De verduurzaamde boorkollommen werden opgesteld op het Statenplein. Met het beeld, een speciaal ingerichte V&D-etalage en een langs de boorgaten uitgestippelde fietsroute werd inzicht gegeven in de verhouding tussen de stad Dordrecht en de omliggende natuur. Het beeld en de fietsroute werden op 24 september geopend. Hierbij werd de fietstocht begeleid door de uitvoerende kunstenaar en ecooloog. Er werd ook een lezing gehouden in het gebouw van de SCE door landschapsarchitect Dirk F. Sijmons. Bij de gemarkeerde boorgaten zijn plantenbakken geïnstalleerd die laten zien hoe die gebieden er uit zouden kunnen zien. Op deze wijze wordt al fietsend een geschiedenis geopenbaard die jaren onder het klei verborgen is geweest. Het project was onderdeel van de Kunstestafette, een CRZH-project waarin het unieke en karakteristieke van Zuidhollandse steden wordt benadrukt en de kunst het publiek opzoekt. De opening op 24 september gaf tevens het startsein voor de Kunstestafette in Dordrecht.

doelstelling: participatie (bevordering belangstelling voor beeldende kunst) en bevorderen (interdisciplinaire) samenwerking tussen lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Afdeling Recreatie en Toerisme van de gemeente Dordrecht, Waterschap De Grote Waard en CRZH.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: De activiteiten op 7 en 8 juli werd door een niet te schatten deel van het winkelende publiek bekeken. De opening werd bezocht door 54 genodigden. De lezing werd bijgewoond door 24 mensen. De fietsroute is uitgegeven in een oplage van 10.000 exemplaren en verspreid via de VVV, CBK, bibliotheken, SCE, etc.

aandacht in media: Rond de activiteiten op 6 en 7 juli en de opening was er veel aandacht voor dit project in de regionale pers. Zo werden meningen van omstanders weergegeven, die uiteenliepen van 'een leuk en origineel idee' tot 'belachelijk en zonde van het geld' (De Dordtenaar, 8-7-1995). Alhoewel dit project voor een breed publiek was bestemd, werd er wel een behoorlijke inspanning van het publiek verwacht. Zo werd geconstateerd dat de kunstwerken pas interessant worden als je "uitgebreid kennis neemt van het concept en de moeite neemt om langs de boorgaten te fietsen". Voor degenen die zich wel lieten interesseren bleek de confrontatie met dit project echter "een leerzame ervaring". (De Dordtenaar 5-10-1995) Rond de opening in september besteedde de regionale pers weer uitgebreid aandacht aan dit project en ook het Rotterdamse Dagblad berichtte hierover. Het beeld op het Statenplein is helaas begin oktober vernield, waardoor het weer opnieuw in de publiciteit kwam.

[30] **8-8 Internationaal straattheater op het Scheffersplein**

beschrijving: Totaaltheatervoorstelling (straattheater, muziek, acrobatiek en dans) door circa 40 jongeren van het Multinational Antiracist Performance Project. De voorstelling stond in het teken van racisme en discriminatie en werd slechts twee keer in Nederland opgevoerd.

doelstelling: Participatie en culturele uitwisseling.

betrokken organisatie(s): Stichting Program en Festivalbureau.

doelgroep: Jongeren en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Volgens schatting circa 400 mensen, voornamelijk jongeren en winkelend publiek. Het grootste deel van het publiek volgde de gehele voorstelling uitkeek, die ongeveer één uur duurde.

aandacht in media: Besprekingen in regionale pers, onder andere "Er was een zeer gemengd publiek. Ik heb zelfs enkele mensen zien huilen omdat ze bepaalde dingen herkende." (Stem van Dordt 9-8-1995)

[31] **13, 20 en 27/8 Rainbowpark in Wantijpark**

beschrijving: Naar aanleiding van de succesvolle Parkfestivals in juni [18] en [19] werd op drie zondagmiddagen een gevarieerd cultureel programma aangeboden in hetzelfde park. Hiermee werd een jarenlange traditie van Stemvork-activiteiten, destijds georganiseerd door de VVV en de toenmalige Culturele Raad Dordrecht, in ere hersteld. Het aanbod had een multicultureel karakter en bestond uit kindertheater (o.a. van de Surinaamse theatermaker Wijnand Stomp en de multiculturele muziek- en dansgroep Joeka), dans (de Russische groep Kalyna Keasnaya) en muziek (o.a. Wahelo Hawaiians, Rainbow Steelband, en Klezmer Di Gojim).

doelstelling: Participatie en culturele uitwisseling.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Rainbow Producties.

doelgroep: Allochtonen, jongeren en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Volgens schattingen werd de eerste zondagmiddag door circa 500 mensen bezocht en de volgende twee middagen door circa 750.

aandacht in media: Aankondigingen in regionale pers, volgens een nabeschouwing was het "rustig en gezellig" en verzamelde zich een "mengelmoes aan speciaal voor het feest gekomen muzikliefhebbers en min of meer verbaasde wandelaars" (De Dordtenaar 14-8-1995).

[32] **16/8 tot en met 2/9 Theatervoorstelling Reservoir in de Sophiapolder**

beschrijving: Een lokatieproject van de Japanse theatermaker Shusaka Takeuchi in de Sophiapolder, een normaal niet toegankelijk eiland voor Hendrik-Ido-Ambacht. Met een veerpont, die verschillende opstapplaatsen in de regio (in Dordrecht, Zwijndrecht, Papendrecht, Alblasserdam en Sliedrecht) aandeed, werd het publiek naar deze lokatie gebracht. Tijdens de heenvaart werd men vermaakt door een aantal acteurs, kon men een video-installatie bekijken (ontwikkelt in het kader van het beeldend kunstproject Dordrecht en het water [34]). Bovendien werd men geconfronteerd met een licht- en geluidsinstallatie langs het water. Op het eiland werd men meegevoerd langs een door achttien acteurs en dansers (o.a. afkomstig van de dansacademie Brabant) uitgevoerde totaaltheatervoorstelling, waarbij fysieke expressie werd gecombineerd met muziek en belichting rond diverse objecten (ontwikkeld door studenten van de Rietveldacademie) en een imposante kraan.

doelstelling: Participatie, bevorderen regionale samenwerking en verbetering imago van Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Schouwburg Kunstmin, diverse gemeentelijke diensten (o.a. havendienst en stadsvervoer), Stichting Bodytorium, Hannie de Vos, theater-café Sybold en diverse regio-gemeenten.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er waren 2105 bezoekers. Uit de reserveringsgegevens blijkt dat dat circa 40% afkomstig was uit Dordrecht, 27% uit de omliggende regio en 33% van elders.

aandacht in media: Besprekingen in zowel de regionale als de landelijke pers, met koppen als Trouw: "Een onvergetelijke cirkel in de nacht", Volkskrant: "Een al te poëtische theatertocht", Rotterdams Dagblad: "Een prikkelende theaterreis", NRC Handelsblad: "De ernst van onzin gereduceerd tot pretmakerij", Algemeen Dagblad: "Zonderlinge tocht over een onbewoond eiland", De Stem van Dordt: "Zombiedisco op Sophiapolder blijkt ongekend populair" en De Dordtenaar: "Theatertocht Reservoir zwaar maar de moeite waard". Opvallend is de lyrische wijze waarop de omgeving waarin het spektakel zich afspeelt, wordt beschreven. "Aan de oever lichten de bak- en stuurboordkleuren rood en groen Bengaals op, een waas van zwavel schuift over de rivier, langzaam trekt de veerboot een nautische Hades binnen: schaars verlicht openbaart zich nu een scheepskerhof" (Trouw 21-8-1995) of "Aan weerszijden van de rivier zien we Dordrechts industriële heden en verleden voorbij glijden: grote scheepskranen in een verder verlaten landschap, naar ijzer stinkende staalbedrijven, hoge bergen schroot; grazende koeien en een verpletterende zonsondergang boven de weilanden" (Volkskrant 21-8-1995).

[33] **21/8 tot en met 17/9 Installatie Marita Staf in het CBK**

beschrijving: De Dordtse kunstenaar Marita Staf maakte een serie fotoportretten van zo'n honderd Dordtse kunstenaars, deze installatie werd ook op De Salon [57] tentoongesteld.

doelstelling: Tonen van culturele mogelijkheden van regio Dordrecht, het bevorderen van samenwerking tussen beeldend kunstenaars, het opwarmen van die kunstenaars voor deelname aan De Salon.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Niet te schatten.

aandacht in media: Aankondigingen in regionale media.

[34] **27/8 tot en met 17/9 Dordrecht en het Water**

beschrijving: Beeldend kunstproject bestaande uit drie installaties van de kunstenaars Jean-Pierre Zoetbrood, Gerhard Reinert en Shlomo Schwarzberg op werkschuiten in het centrum van Dordrecht op de route van de toeristische wandeling 'Rondje Dordt'. De betreffende kunstenaars exposeerden ook drie weken bij de Dordtse galeries Voorwaar en Segaar. De laatste galerie wijdde ook een nieuwsbrief aan dit project. Bij de installaties werd men door middel van informatiebordjes naar deze exposities doorverwezen. Binnen dit project viel ook de video-installatie op de veerboot naar Reservoir [32], die werd ontwikkeld door de Dordtse kunstenaar Bea Visser.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor beeldende kunst, bevorderen samenwerking tussen lokale instellingen en verbeteren imago van Dordrecht).

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, galerie Segaar, galerie Voorwaar en Die Brücke-Auslandsinstitut der Stad Recklinghausen.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: Hoeveel mensen bewust naar de installaties hebben gekeken is niet te schatten. Wel is bijgehouden hoeveel publiek de aansluitende expositie bij galerie Segaar bezocht: het ging om 202 bezoekers, waarvan de helft op de opening was afgekomen.

aandacht in media: Berichtgeving in de regionale pers en uitgeselecteerd in de agenda's van het NRC Handelsblad en de Volkskrant. De bespreking in de regionale pers was kritisch van toon: "Drijvende kunst mist duidelijke relatie met het water" (De Dordtenaar, 16-9-1995).

- [35] **schooljaar 1995/96 jeugdtheaterworkshops Cultuurtraject 12-16**
beschrijving: Twee workshops aangeboden in het schooljaar 1995/96 binnen het Cultuurtraject 12-16 voor het voortgezet onderwijs. Eén workshop heet 'De liefde voor het theater', hierbij worden de deelnemers meegenomen langs de verschillende onderdelen van het theaterbedrijf. Daarnaast krijgen ze de gelegenheid om zelf theater te maken. Daarnaast is er de workshop 'Musical theatre', dat een inleiding biedt over de musical als bijzondere theatervorm en de gelegenheid geeft om zelf enkele musicalnummers in te studeren.
doelstelling: Educatie en bevorderen samenwerking tussen lokale en provinciale instellingen.
betrokken organisatie(s): Nederlands Instituut voor Kunsteducatie LOKV, Jeugdtheaterschool Zuid-Holland, SCE en de Stichting Steunpunt voor Kunstzinnige Vorming Zuid-Holland (SSKV).
doelgroep: Leerlingen uit het voortgezet onderwijs.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: Aan het eind van 1995 waren 140 leerlingen ingeschreven voor 'De liefde voor het theater' en 594 leerlingen voor 'Musical theatre'.
aandacht in media: Geen.
- [36] **1 tot en met 28 september expositie Academieverlaters in Pictura**
 Tentoonstelling van het afstudeerwerk van de prijswinnaars en genomineerden voor de Zuidhollandse beeldend kunstprijs voor academieverlaters 1995, die voor het vijfde achterevolgende jaar is uitgereikt. De exposanten waren: Els Snijder, Theo van Meerendonk, H.M.J. van Overeen, Morad Bouchakour, Nelleke Scharroo, Zeger Reijers, Vanessa Phaf en Diana Heij.
doelstelling: Participatie (bevordering belangstelling voor beeldende kunst).
betrokken organisatie(s): CRZH.
doelgroep: Breed publiek.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: In totaal zijn er 657 mensen komen kijken, waarvan 140 op de opening.
aandacht in media: Aankondigingen in regionale pers.
- [37] **2/9 Korenfestival Cantiamo! in Schouwburg Kunstmin**
beschrijving: Competitie voor Zuidhollandse koren onder het motto Cantiamo (Laten wij zingen), waarbij tien opera- en oratoriumkoren zich aan elkaar presenteerden. Ter aansporing werden vier prijzen uitgedeeld aan de deelnemende koren: de Zuidhollandse prijs, de Belcanto-prijs en de publieksprijs gingen naar de Stichting Rotterdamse Opera, de Drechtstedenprijs werd gewonnen door het Dordtse mannekoor ASFA. Het programma werd opgeluisterd met korte toelichtingen over de Belcanto-periode en de zangkunst en door optredens van solisten van de masterclass van het Belcanto Festival. Hoogtepunt van deze dag was de vierstemmige samenzang van alle aanwezigen van "La Preghiera" van Rossini, "Va pensiero" van Verdi en het Slavenkoor uit Nabucco. Dit project was een laagdrempelige aanvulling op het Belcanto Festival. Het begrip Belcanto werd vertaald in imago, vormgeving, kennismaking, inspiratie en informatie. Er werden geen strakke eisen gesteld ten aanzien van het te zingen repertoire. De organisatie van het Belcanto Festival zorgde voor de artistiek-inhoudelijke begeleiding en een professionele (Italiaanse) jury.
doelstelling: Deskundigheidsbevordering amateuristische kunstbeoefening
betrokken organisatie(s): CRZH en Belcanto Festival Dordrecht.
doelgroep: Leden van zangkoren en muzikliefhebbers.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: 600 koorleden deden mee, waarvan naar schatting circa 80% ouder dan 55 jaar was. Daarnaast kwamen circa 175 mensen luisteren tegen de geringe entreprijs van f 5,, ook daar zaten volgens de organisatoren veel senioren onder.
aandacht in media: De regionale pers beschreef de "vriendschappelijke en gezellige sfeer" en de "perfect gepolijste, professionele klank" van de deelnemende koren.
- [38] **2/9 tot en met 24/9 De Voorbode in VBKD**
 Vier artoteken (uit Dordrecht, Gorinchem, Papendrecht en Vijfheerenlanden) toonden hun collecties naar een formule van de Stichting Vereniging Beeldend Kunstenaars Dordrecht. Dit was een voorbode van het overzicht van het werk van regionale kunstenaars dat in De Salon [54] getoond zou worden. Hiermee wilde men deze collecties onder de aandacht van een breed publiek brengen buiten de eigen regio en/of stedelijke grenzen.
doelstelling: Participatie.
betrokken organisatie(s): VBKD, de vier artoteken en CRZH.

doelgroep: breed publiek.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: niet bekend.
aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.

[39] **6 tot en met 24/9 Lulu in Voorheen De Centrale**

beschrijving: Speciaal voor deze lokatie geësceneerde voorstelling van Theatergroep Hollandia met Lulu van de schrijver van Frank Wedekind. De voorstelling bestond uit twee delen van ongeveer twee uur. Tijdens de pauze werd een maaltijd gereserveerd door theatercafé Sybold. De toegangsprijs (inclusief maaltijd) bedroeg slechts f 35,-. Deze voorstelling was uitgeselecteerd voor het Theaterfestival 1995.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor toneel) en verbetering imago Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Schouwburg Kunstmin, Hollandia en Eneco.

doelgroep: Toneelliefhebbers.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: 2220 bezoekers met een gemiddelde bezettingsgraad van 94% was deze voorstelling bijna iedere avond uitverkocht. Er zijn 248 vrijkaartjes verspreid. Zie voor publieksgegevens Hoofdstuk 5.

aandacht in media: Berichtgeving zowel in regionale als nationale media. De recensies zijn divers van toon. "De encenering is op een onbegrijpelijke manier leeg en stuurloos", maar "Wie maling heeft aan de artistieke bezwaren, beleeft aan dit hoogtepunt van Dordrecht Cultuurstad de opwindende van vijf uur theater in een prachtige oude fabriek met een gezamenlijke maaltijd aan lange tafels. Dat blijft een evenement." (Algemeen Dagblad, 8-9-1995) "Veel toeschouwers waren 'overdonderd' door het spel. De voorstelling bruist van energie", maar "De restanten van de centrale werden nauwelijks gebruikt in het spel, en ook de rekvisieten waren minimaal." (De Dordtenaar, 7-9-1995)

[40] **23/9 Regieworkshops en masterclass in aansluiting op Lulu**

beschrijving: Twee weekend-workshops over lokatietheater voor regisseurs en theaterdocenten begeleid door de vaste regisseur van Hollandia, Johan Simons. Amateurtoneelspelers konden als 'materiaal' meedoen. Daarnaast gaf deze regisseur een masterclass in het decor van Lulu. Hij demonstreerde aan de deelnemers van deze workshops hoe hij de scènes uit Lulu voorbereidde. De masterclass kon worden bijgewoond door publiek.

doelstelling: Deskundigheidsbevordering (van begeleiders) van amateuristische kunstbeoefenaars.

betrokken organisatie(s): CRZH.

doelgroep: Regisseurs, theaterdocenten en amateurtoneelspelers (deelnemers) en toneelliefhebbers (publiek).

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: 25 deelnemers (9 voor regie en 16 voor spel); 50 toeschouwers.

aandacht in media: Aankondigingen in regionale media.

[41] **30/9 Eerste Zuidhollandse schrijversdag in 't Hof, het gebouw van de SCE en het gebouw van de Diakonie van de Hervormde Gemeente**

beschrijving: Eerste activiteit voor 'amateurletteren' van de CRZH met onder andere: open podia; diverse workshops (geleid door Pamela Koevoets, Rogi Wieg, Karel Eykman, Bouke Oldenhof, Ineke Holzhaus, Diet Verschoor en Jan Eijkelboom); een schrijfmarkt waar 15 organisaties waren vertegenwoordigd; een forumdiscussie over uitgeven en uitgeverijen onder voorzitterschap van Frank van Dijl en een dichtersspreekuur, waar amateurdichters commentaar kregen op hun werk van de Dordtse dichter Jan Eijkelboom.

doelstelling: Deskundigheidsbevordering amateuristische kunstbeoefening en bevorderen samenwerking tussen organisaties die zich met literatuur bezighouden.

betrokken organisatie(s): CRZH, Stichting Weerwoord, Stichting Literaire Activiteiten 's-Gravenhage en SKVR-Schrijverschool.

doelgroep: Amateurdichters en -schrijvers.

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: 120 actieve deelnemers en 30 bezoekers. Uit de door de CRZH gehouden publieksenquête blijkt dat circa 75 mensen meededen aan de workshops en dat het merendeel daarvan deze activiteit als 'goed tot zeer goed' (95%) beoordeelde. 12 mensen consulteerden het dichtersspreekuur. Circa 50 mensen traden op bij de open podia, die door 88% van het ondervraagde publiek als 'goed tot zeer goed' werden ervaren. De forumdiscus-

sie werd door circa 85 mensen bijgewoond en iets minder positief gewaardeerd door de aanwezigen (49% 'goed tot zeer goed'). Ook de schrijfmart oogsten iets minder bijval (70% 'goed tot zeer goed').

aandacht in media: Aankondigingen in regionale media.

[42] **6-9/10 Vensters Vertellen in Oud-Krispijn**

beschrijving: Een audiovisueel project van de Rotterdamse kunstenares Hieke Pars in samenwerking met bewoners van het plein aan de Nicolaas Beetsstraat in de wijk Oud Krispijn. In de vensters van twaalf woningen werden drie avonden lang dia's geprojecteerd van voor de bewoners waardevolle voorwerpen. Hierbij werden bijbehorende geluidsfragmenten ten gehore gebracht. Op deze wijze toonden deze bewoners een persoonlijke kant van zichzelf aan de buitenwereld. De kunstenares lichtte het project als volgt toe: "Op de eerste plaats bereik ik hiermee dat bewoners die anders nauwelijks met kunst in aanraking komen, nu rechtstreeks en zijdelings hierbij betrokken worden. ... Daarnaast wordt een stukje van de wijk naar een hogere bekendheid getild en laat ik het pleintje op een heel andere manier aan de mensen zien" (oktober, De stem van Oud Krispijn). Met deze 'kunst in situ' worden bewoners, gebruikers en voorbijgangers geconfronteerd met niet-alledaagse betekenissen van een plek. Er is een affiche met toelichtende teksten gemaakt naar aanleiding van dit project dat naar betrokken buurtbewoners en organisaties is toegestuurd.

doelstelling: Participatie (kunst in achterstandswijken) en samenwerking tussen instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Wijkbeheer Oud Krispijn, Dienst Openbare Voorzieningen, de Bestuursdienst en de Dienst Kunsten van de gemeente Dordrecht.

doelgroep: Buurtbewoners en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Buurtproject met landelijke uitstraling.

bereikt publiek/deelnemers: Van de 18 benaderde huishoudens reageerden er 12 positief, waardoor er in totaal 20 buurtbewoners actief bij dit project betrokken werden, waaronder iemand afkomstig uit Zaïre en iemand uit Ethiopië. Hoeveel publiek de drie presentatie-avonden trokken is niet bijgehouden.

aandacht in media: Aandacht in regionale pers, waarbij het aspect dat buurtbewoners op een intensieve wijze bij dit project waren betrokken werd uitgelicht: "Zij moesten drie avonden lang hun huis overhoop halen, gordijnen weg, niet naar buiten kunnen kijken en in sommige gevallen zelfs niet in de keukens terecht kunnen, omdat de projector daar stond opgesteld" (De Dordtenaar, 7-10-1995). Aan dit project werd een item besteed in het tv-programma van Gewest tot Gewest.

[43] **oktober Recitals voor ouderen in bejaardentehuizen en het Merwedeziekenhuis**

beschrijving: De Dordtse sopraan Marjoleine Schaap en de pianist Evert Mostert verzorgden een speciaal programma met Nederlandse liederen van Mortelmans, Bosmans en Beekhuis, Franse liederen van Fauré, Debussy en Rasse en diverse musicalsongs (waaronder het onder ouderen populaire 'The sound of music'). Het ging om vier besloten uitvoeringen in bejaardentehuizen en één voor publiek gratis toegankelijke uitvoering in een ziekenhuis.

doelstelling: Participatie (van ouderen).

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Marjolein Schaap.

doelgroep: Senioren.

beoogd geografisch bereik: Lokaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er zijn circa 425 ouderen komen luisteren.

aandacht in media: Aankondigingen in regionale media.

[44] **2-6/10 Dans op Drift 2 in Schouwborg Kunstmin**

beschrijving: Een dansproject voor het basisonderwijs. Speciaal voor dit project studeerde het dansgezelschap Conny Jansen Danst ... het ballet Manners in. Tot dan toe was deze voorstelling alleen voor volwassenen gedanst. Voordat de kinderen deze uitvoering te zien kregen, werden ze meegevoerd op een ontdekkingsreis door de schouwborg waarbij ze overal theaternissen tegenkwamen als een kletsende kledster op zolder, een hysterische actrice in de kledkamer en een mopperende technicus op het achtertoneel. Daarnaast kregen de kinderen een repetitie te zien en werd gedemonstreerd hoe het decor werd opgebouwd. De kinderen die al eerder aan een rondleiding in Schouwborg Kunstmin hadden meegedaan volgden een dansworkshop.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor dans) en educatie.

betrokken organisatie(s): Schouwborg Kunstmin, SCE, CRZH en PABO Dordrecht.

doelgroep: Groepen 5 en 6 uit het basisonderwijs.

beoogd geografisch bereik: Lokaal.

bereikt publiek/deelnemers: Onder begeleiding van 63 volwassenen hebben 2254 basisschoolleerlingen uit groep 5 en 6 aan deze activiteit meegedaan: dat is 83% van het totale aantal basisschoolleerlingen in deze leeftijdsgroep in Dordrecht. 28% van de deelnemers volgden een dansworkshop.

aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.

[45] **2/10 tot en met 10/10 Droom en Stroom**

beschrijving: Kunstmanifestatie waarbinnen zes kunstenaars, drie Dordtenaren (Henk van Dalen, Cor van Gulik, Margreet Huisman) en drie speciaal overgekomen Bulgaren (Angel Atanasov, Venelin Ivanov, Georgi Tchapkenov) een beeldenroute creëerden van oud scheepssloopmateriaal. Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 leverde een geringe financiële bijdrage, maar met het thema van het project werd ingehaakt op het Cultuurstadthema.

doelstelling: Culturele uitwisseling.

betrokken organisaties: Stichting Oost Europa Projecten en Galerie De Compagnie.

doelgroep: breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: onbekend.

aandacht in media: Aankondigingen in regionale pers.

[46] **14/10 tot en met 31/10 De Tijd Vliegt in het Museum voor Moderne Kunst Papendrecht**

beschrijving: Tentoonstelling van het werk van de kunstenaar Eric Visser (Le Jardinier) die in het kader van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 nadrukkelijk een ander geluid wilde laten horen. Hij maakt stadsgezichten (tekeningen en gemengde technieken) en wil daarmee de lijnen van het verleden oppakken. De expositie kreeg een geringe cultuurstads subsidie.

doelstelling: Participatie.

betrokken organisaties: Museum voor Moderne Kunst Papendrecht en Culturele Raad Papendrecht.

doelgroep: breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: onbekend.

aandacht in de media: Aankondigingen in de regionale pers.

[47] **18/10 Voorstelling van Maccus in Schouwburg Kunstmin**

beschrijving: Première van de voorstelling 'Daar zaten ze dan' van de Delftse jeugtheatergroep Maccus.

doelstelling: Participatie (van kinderen).

betrokken organisatie(s): Theatergroep Maccus.

doelgroep: Jeugd vanaf vier jaar.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: 152 bezoekers

aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.

[48] **19-22/10 Hofmakerij 2 in 't Hof**

beschrijving: Manifestatie waarin verschillende kunstvormen onder het thema Water-Vrouw-Dordrecht werden gepresenteerd. De kern van de manifestatie werd mede gefinancierd door Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Dit betrof een expositie 'Hofmeesterstukken' van vijftien beeldende kunstenaars (Hans Agterdenbos, Gerhard Jan Dammer, Ton Haring, René de Jong, Roeland van der Kley, Jan de Koning, Rob van Kooten, Jeroen van Lente, Gerhard Lentinck, Hein Oxenaar, Evert Schellens, Pieter Schmits, Bertrand Ségur en Ferdi Wouters). Een deel van het tentoongestelde werk was speciaal voor deze gelegenheid gemaakt en er zijn foto's van de 'Hofmeesterstukken' gemaakt die in een kalender zijn verwerkt. De deelnemende kunstenaars waren tijdens de expositie aan het werk te zien. Naast deze expositie waren er activiteiten als een symposium over de kunstenaar als ondernemer en uitvoeringen van muziektheater, poppenspel en een pianorecital.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor beeldende kunst) en tonen van culturele mogelijkheden van de stad Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Stichting Laethbloeyer en Festivalbureau.

doelgroep: In beeldende kunst geïnteresseerden en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: De expositie werd door circa 550 mensen bezocht. Mede door de nevenactiviteiten (die door circa 400 mensen werden bezocht) was het bereikte publiek zeer pluriform samengesteld wat betreft leeftijd en ervaring met beeldende kunst. Volgens de

organisatoren vond er een positieve interactie plaats tussen (jonge) bezoekers en de tijdens de expositie werkende kunstenaars.

aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.

[49] **27/10 Stroomsporen**

omschrijving: Een door de Dordtse kunstenaar Theo Kemp geconcipeerde en in samenwerking met de keramiste Trudy Kunkeler en Doris Boelaart (camera) uitgevoerd beeldend kunstproject. Hiermee werd voortgebouwd op een in 1983 georganiseerd fotoproject voor Turkse basisschoolleerlingen. Op dezelfde scholen is dit fotoproject herhaald. De foto's uit 1983 en 1995 werden verwerkt in een videofilm en tentoongesteld. In de videofilm figureren reliëfs van de Turkse kunstenaar Mustafa Deger en de Marokkaanse dichter Aziz El Manouzi. De foto's, reliëfs en de video waren ook op De Salon [54] te bezichtigen. De invalshoek van dit project was: "de gelegenheid om aandacht te schenken aan, en te vragen voor, culturele integratie met behoud en versterking van eigenheid daarin" (oktober 1995, Stroomsporen-nieuwsbrief 2).

doelstelling: Culturele uitwisseling, educatie en bevorderen samenwerking tussen lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, SCE, stichting Karagöz, muziekgroep Bosphorus, regionaal Centrum Buitenlanders, wijkbeheer en EZH.

doelgroep: Allochtonen en breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Aan het fotoproject deden 62 basisscholieren uit groep acht mee. Op de presentatie waren circa 150 genodigden.

aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers, waarbij onder andere ingegaan werd op de tijdsprong die in dit project werd gemaakt: "In twaalf jaar tijd is gelukkig veel veranderd aan de leefsituatie van allochtonen in Dordrecht. Op de foto's van toen lijkt het wel of ze in een oorlogsgebied leefden" en "Het toont aan dat allochtonen zich meer hebben aangepast en dat vooral hun leefsituatie in de Dordtse binnenstad sterk is verbeterd" (De Dordtenaar, 28-10-1995). Daarnaast aankondigingen in nationale pers.

[50] **28-29/10 Danstweedaagse in Schouburg Kunstmin**

beschrijving: Tweejaarlijks dansfestival voor amateurdansers uit Zuid-Holland dat voor de vijfde keer werd georganiseerd. Het programma bestond uit open podia waar dansgroepen, leerlingen van dans- en balletscholen en groepen van club- en buurthuizen diverse dansstijlen lieten zien. Dit varieerde van ballet, jazzdans en moderne dans tot flamenco, merengue en bubbling. Daarnaast waren er diverse workshops rond moderne dans, showdans en dans-trends. Tevens was er een choreografenpodium waar eveneens een brede variatie uit het Zuidhollandse amateurdansaanbod te zien was en dat diende als voorronde voor het Landelijke Festival Amateurdans. Op dit podium werd ook een tijdens dit festival ingestudeerde choreografie uitgevoerd. Het instuderen vond plaats onder leiding van Patrick Delcroix van het Nederlands Danstheater, die ook actief betrokken is bij de Dans op Drift-werkdag op 18 November [58] en hiermee gelegenheid kreeg om de deelnemers voor deze werkdag te enthousiasmeren. Tevens waren er gastoptredens van Stichting Raamtheater/Zwin, de productiecursus SKVR, het Dordtse Danstheater en de winnaars van de Kunstbende.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor dans), deskundigheidsbevordering van amateuristische kunst, bevorderen samenwerking tussen instellingen die zich met dans bezig houden en tonen van culturele mogelijkheden van provincie Zuid-Holland.

betrokken organisatie(s): CRZH en Landelijk centrum voor Amateurdans.

doelgroep: Amateurdansers en dansliefhebbers.

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: Aan de open podia deden 29 dansgezelschappen mee (326 deelnemers), aan het choreografenpodium deden 9 dansgroepen mee (98 deelnemers). Het ging hierbij vooral om vrouwen en meisjes. 123 dansers (voornamelijk meisjes in de leeftijd aan 12 tot 25 jaar) deden mee aan een workshop. Naar de voorstellingen kwamen in totaal 362 betalende bezoekers kijken.

aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers, onder andere een interview met de leidster van de Dordtse balletschool De Singel, wiens leerlingen de choreografie van Delcroix instudeerden: "Het is leuk om met veel scholen samen iets te doen en natuurlijk ook gezellig" (De Dordtenaar, 20-10-1995).

- [51] **4/11 Muziek zonder stroom in Circle Studio's**
beschrijving: Muziekmanifestatie waar harmonie/fanfarekorpsen, showkorpsen en big bands uit de regio Dordrecht zich presenteerden. Het programma bestond uit een middagvoorstelling waarbij met name jeugdkorpsen optraden en een avondvoorstelling.
doelstelling: Bevorderen van de regionale samenwerking en tonen van culturele mogelijkheden van regio Dordrecht.
betrokken organisatie(s): Festivalbureau en diverse regiogemeenten.
doelgroep: Amateurmuzikanten.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: Er deden 7 harmonie/fanfarekorpsen mee (3 jeugd- en 4 senior-korpsen), 10 showkorpsen (5 jeugd en 5 senior) en 3 bigbands (senior). Daarmee waren er circa 700 deelnemers. Er kwamen circa 910 mensen luisteren, waaronder 210 genodigden. Dit publiek bestond volgens de organisatoren uit 'jong en oud'.
aandacht in media: Aankondigingen en besprekingen in regionale pers. Zoals: "Een weergaloos klankfestijn die organisatorisch uitblonk in perfectie en waarop voor de muzikliefhebber heel wat te genieten viel. (...) Daarbij mogen opvallende aspecten als enthousiasme en inzet waarmee de deelnemende verenigingen zich presenteerden zeker niet onvermeld blijven." (De Dordtenaar, 6-11-1995). En: De waardering van het publiek was groot. Vooral de avond was druk bezet. Het is heerlijk voor een muziekbond dat je naar zo'n programma kunt toewerken en je helemaal kunt profileren. (De Merwesteyn, 9-11-1995).
- [52] **4/11 Kinderkorenfestival in theater De Uitstek in Zwijndrecht**
beschrijving: Jaarlijks terugkerend kinderkorenfestival dat voor de achttiende keer werd georganiseerd. Vijf Zuidhollandse koren waren te gast bij het Zwijndrechtse koor Vivace. Ieder koor kreeg circa twintig minuten de gelegenheid om een zelfgekozen repertoire ten gehore te brengen. De koren werden beoordeeld door een deskundige jury die hun presentaties als goed beoordeelden, wat hen enthousiasmeerde om door te gaan met hun muzikale hobby.
doelstelling: Bevorderen amateuristische kunstbeoefening en tonen van culturele mogelijkheden van provincie Zuid-Holland.
betrokken organisatie(s): CRZH en het Zwijndrechtse jeugdkoor B Vivace.
doelgroep: Kinderkoorleden en muzikliefhebbers.
beoogd geografisch bereik: Provinciaal.
bereikt publiek/deelnemers: Circa 200 deelnemende kinderen (90%) en jongeren (10%). Buiten de deelnemers was er nog voor zo'n 40 mensen plaats om te komen luisteren. Omdat een groot deel van het publiek binnen kwam lopen om naar en deel van de presentaties te luisteren zijn er naar schatting 250 bezoekers geweest.
aandacht in media: Bespreking in de Dordtenaar onder de kop: "Kinderen genieten van koorzang leeftijdgenoten".
- [53] **3-5/11 Vertellersweekend in 't Hof en de Openbare Bibliotheek**
beschrijving: Diverse optredens waarbij leden van het Collectief De Verhalenvertellers oude verhalen uit verschillende landen deden herleven. Het programma bestond uit: 'Verhalen uit het Hoge Noorden' (sprookjes voor volwassenen uit Scandinavië), 'Indiaantje zoekt een paard' (verhalen voor peuters en kleuters), 'Iwan, de vuurvogel en de grijze wolf' (sprookje voor de leeftijd van 8 tot 88 uit Rusland) en een familiematinee 'Verhalen uit alle windstreken'.
doelstelling: Participatie.
betrokken organisatie(s): Collectief De Verhalenvertellers.
doelgroep: Breed publiek, met extra aandacht voor kinderen.
beoogd geografisch bereik: Regionaal.
bereikt publiek/deelnemers: In totaal zijn zo'n 170 mensen komen luisteren, waaronder veel kinderen. Deze opkomst viel volgens de organisatoren niet tegen gezien het feit dat er zeer veel concurrerende culturele activiteiten plaatsvonden dat weekend.
aandacht in media: Aankondigingen in de regionale pers.
- [54] **5/11 Dichters onder stroom in diverse Dordtse galeries**
beschrijving: In twaalf Dordtse galeries (De Compagnie, Segaar, Geel, Witt, Intermezzo, Varkens noch Vissen, Naerebout, Kunst en Vorm, Teekengenootschap Pictura, VBKD en de kunsthandels De Rode Deur en De Kool lazen twaalf gerenommeerde dichters voor uit eigen werk. Het ging om de dichters: Jan Eykelboom, Joke van Leeuwen, Leo Herbergs, Willem van Toorn, Fleur Bourgonje, Roland Jooris, Frank de Kok, Herman Deconinck, Hans van de Waarsenburg, Jean-Pierre Rawle, Dick Gebuys en Manuel Kneepkens. Zij hielden 3 à 4 keer een voordracht. Met deze gratis te bezoeken activiteit kwamen de bezoekers niet alleen op

een laagdrempelige manier met poëzie in aanraking, maar konden ze tevens genieten van het exterieur (en soms ook interieur) van de oude panden in het havengebied van Dordrecht. Bovendien werd een relatie gelegd tussen poëzie en beeldende kunst. Dit project viel samen met het kunstrondje Dordt, een promotie-actie van Dordtse galleries en kunst- en curiosawinkels die elke eerste zondag van de maand open zijn en daarvoor gezamenlijk adverteren. Op deze zondag werd in de Dordtse galleries tevens de wijn te koop aangeboden met een door de kunstenaar Ada van de Vijver ontworpen etiket, die in het kader van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 op de markt werd gebracht door vijftien horecazaken in samenwerking met een winkelpershuis en het weekblad Merwesteyn.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor beeldende kunst, poëzie en oude monumenten), bevorderen samenwerking tussen lokale instellingen, verbeteren van het imago van Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Galerie De Compagnie, de Stichting Dordtse Academie en Kunstrondje Dordt.

doelgroep: breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: Bij de eerste voordracht in Galerie De Compagnie waren 168 mensen aanwezig, bij de andere leessessies wisselde het aantal toehoorders van 10 tot 50 mensen. Het totale bereikte publiek is op circa 300 geschat. Volgens de organisatoren ging het hier deels om mensen die de galleries nog nooit eerder hadden bezocht.

aandacht in media: Aankondigingen en besprekingen in de regionale pers.

[55] **4,5,11,12/11 Beroemd in Papendrecht in Het Klein Dordts Muziektheater en in Theatercafé Sybold en Pictura**

beschrijving: Presentatie op vier middagen van een gevarieerd kleinkunstprogramma uitgevoerd door het Dordtse huiskamerkoor Ademloos onder leiding van Maud Meilof met diverse solisten afkomstig uit het Dordtse amateur- en professionele circuit, geregisseerd door Cilia Hogerzeil. Onder het genot van een Thé Complet konden de toehoorders luisteren naar liederen van Annie M.G. Schmidt, Han G. Hoekstra, Kees Stip, Händel, Bizet en de Dordtenaren Jan Stroeve en Peter Marijnissen.

doelstelling: Presentaties tonen van een Dordts amateurkunstenaars.

betrokken organisatie(s): Het Klein Dordts Muziektheater.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Aan het programma deden 16 amateurmusici en -vocalisten mee, er kwamen circa 450 mensen luisteren. Het programma sloeg zo goed aan dat er nog een extra voorstelling is gegeven in 't Hof. Volgens de organisatoren was er voldoende belangstelling voor nog een aantal uitvoeringen.

aandacht in media: Bespreking in De Dordtenaar.

[56] **10/11 Regionaal Dictee in het Stadhuis**

beschrijving: Met dit tweede regionale dictee werd de kennis van Nederlandse taal onder de inwoners van de Drechtstreek op de proef gesteld. De publiciste Inez van Eijck schreef het dictee dat door Casper Markesteyn werd voorgelezen. Kandidaten voor het dictee waren geselecteerd door voorrondes voor jongeren in de Openbare Bibliotheek en een toets met meerkeuze vragen in De Dordtenaar. Op deze wijze wilden men mensen 'op een leuke manier met taal laten bezig zijn' (De Dordtenaar, 25-10-1995).

doelstelling: Educatie en bevorderen samenwerking tussen lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, Stichting Perspectief, de Openbare Bibliotheek, de Volksuniversiteit en De Dordtenaar.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: 180 mensen reageerde op het voorrondeformulier in De Dordtenaar. Uiteindelijk hebben 75 mensen deelgenomen aan het dictee; 20 scholieren, 45 volwassenen en 10 mensen uit het bestuurlijke en ambtelijk circuit. Daarnaast deden circa 50 mensen mee buiten mededinging.

aandacht in media: Oproep en bespreking dictee in De Dordtenaar.

[57] **18/11 tot en met 16/12 De Salon in Voorheen de Centrale**

beschrijving: Lokatietentoonstelling met werk van regionale beeldend kunstenaars. Deze tentoonstelling vormde de 'grande finale' van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995. Om een zo compleet mogelijk overzicht van de beeldende kunst in de regio te kunnen geven, werd er geen selectie toegepast op het ingezonden werk. Iedere professionele kunstenaar - ook degenen die niet als zodanig erkend is door een gemeentelijke of provinciale instantie kon werk laten zien. Er deden circa 130 kunstenaars aan mee die minimaal één, maximaal tien kunstwerken inleverden, variërend van schilderijen, grafieken, beeldhouwkunst en installaties. De kunstenaars konden gratis exposeren en hoefden geen percentage van de opbrengst af te dragen indien ze iets verkochten. Door het formaat van de lokatie - die uit een nissenstelsel en twee grote hallen bestaat - konden er 1500 kunstwerken worden gepresenteerd. In de tentoonstelling was een videofilm te zien van alle beeldend kunstprojecten die in het kader van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 werden gerealiseerd en ook de videofilm 'Stroomsporen' [49] werd vertoond. Het CBK en de Stichting Verenigde Beeldend Kunstenaars Dordrecht hadden een stand ingericht. Op de opening werd de catalogus over de beeldend kunstprojecten van Stad onder Stroom gepresenteerd. De tentoonstelling was gratis toegankelijke en iedere bezoeker werd uitgenodigd om een favoriete kunstwerk aan te geven op een prijsvraagformulier waarmee een waardebon van f 2.000,- was te winnen. Deze publieksprijs werd gewonnen door Marijke Renia. Ter afronding werd op de slotavond van De Salon een debat georganiseerd over de positie van de beeldende kunst ten opzichte van de samenleving.

doelstelling: Participatie (bevorderen belangstelling voor beeldende kunst), bevorderen samenwerking tussen Dordtse kunstenaars, tonen van culturele mogelijkheden van regio Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau, diverse Dordtse kunstenaars en Eneco.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Nationaal.

bereikt publiek/deelnemers: De opening werd door 644 mensen bezocht. Staatssecretaris Nuis kwam de maandag na de opening in gezelschap van een aantal beleidsambtenaren. Na de opening zijn er 1.645 mensen komen kijken. Meer dan 2.000 bezoekers deden mee aan de publieksprijs.

De discussie-avond werd door circa 40 belangstellenden bijgewoond. Zie voor publieksgegevens Hoofdstuk 5.

aandacht in media: Uitgebreide aandacht in regionale pers, waarin de expositie wordt beschreven als "een boeiend kijkspel voor iedereen" (Stadskrant 21-11-1995) of "een tentoonstelling met een zeer sympathiek karakter (De Dordtenaar 5-12-1995). Dit laatste wordt toegelicht met "De wereld van de kunstenaars is een chaotische wereld, kunsthistorici en -critici proberen door hun uitsluitingspraktijken of overwaardering structuur in de chaos aan te brengen. Waardoor een hoogst fictief restant van de kunst zichtbaar blijft. De Dordtse Salon laat de wereld van de kunstenaars zien in al zijn diversiteit. Dat levert een kunstervaring op die volgens de huidige normen, misschien kwalitatief niet groots is, maar kwantitatief zonder meer overweldigend".

[58] **18/11 Dans op Drift 3 in Schouwburg Kunstmin**

beschrijving: Hoogtepunt van Dans op Drift-project in Dordrecht (zie ook [7], [44] en [50]). Op deze dag lieten twee gerenommeerde dansgezelschappen aan de hand van een openbare repetitie, zien wat er allemaal voorafgaat aan de uitvoering van een dansvoorstelling. De nadruk lag op de tegenstellingen en overeenkomsten tussen twee dansgezelschappen die elk vanuit een andere danstraditie werken. Het Nederlands Dans Theater liet zien hoe een uitvoering vanuit de klassieke ballettraditie tot stand komt, terwijl het dansgezelschap Conny Janssen Danst... de moderne dans als uitgangspunt nam. Tijdens deze werkdag, die van 13.00 tot 16.30 duurde, konden aan de artistieke directeurs van beide dansgezelschappen vragen gesteld worden over hun uiteenlopende werkwijze.

doelstelling: Participatie (bevordering van belangstelling voor dans) en educatie.

betrokken organisatie(s): CRZH, Schouwburg Kunstmin, het Nederlands Danstheater en Conny Jansen Danst....

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: 268 bezoekers. Aan deze dag was een intensieve opwarming vooraf gegaan. Niet alleen was bij de andere Dans op Drift-activiteiten voortdurend geweest op deze werkdag, maar instellingen als scholen voor het voortgezet onderwijs, dansscholen en -opleidingen, het SCE, Volksuniversiteiten en diverse verenigingen werd een lezing 'aan huis'

aangeboden. Deze lezing ging in op de achtergronden van moderne dans en werd gegeven door de CRZH-medewerker Marion Nieuwenhuizen en de publiciste Maartje Wildeman. Deze lezingen zijn door 313 mensen bijgewoond.

aandacht in media: Bespreking in De Woensdag onder de kop: "Danser moet hard werken voor een voorstelling".

[59] **24/11 Film en muziek in Schouburg Kunstmin**

beschrijving: Jubileumconcert van het Dordrechts Philharmonisch Orkest met werk van Dordtse componisten (o.a. Kors Monster), optreden van de zanger Henk Poort, vertoningen van filmbeelden over Dordrecht in vroeger jaren, een theateraal intermezzo verzorgt door amateurgezelschap Inter Amicos en voordracht van gedichten van Dordtse dichters.

doelstelling: Presentaties tonen van een Dordts amateurkunstgezelschap.

betrokken organisatie(s): Dordrechts Philharmonisch Orkest en Festivalbureau.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: In het Dordrechts Philharmonisch orkest spelen 90 amateurmusici mee. Het concert werd door 760 mensen bezocht.

aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers.

[60] **25/11 tot en met 6/1 De ontdekking van Dordrecht in het CBK**

beschrijving: Zes Dordtse fotografen (Jeanne van der Horst, Anja de Jong, Anna Pool, Frans van Lent, Fred van Rijen en Hans de Jong) en de Amsterdamse fotograaf Thijs Wolzak legden in opdracht van het CBK de veelzijdigheid van Dordrecht vast. Uitgangspunt vormde de thema's van het stedelijke plan 'Dordrecht Vernieuwt'. Zij kozen niet voor het bekende historische havengebied, maar zochten minder bekende gebieden op, als: de toegangswegen tot het eiland van Dordrecht, het RED-terrein en diverse bedrijven en straten. De zeven series zijn gebundeld in een fotoboek dat in een beperkte oplage in de handel is gebracht.

doelstelling: Verbeteren van het imago van Dordrecht.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en CBK.

doelgroep: Breed publiek.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Niet te schatten.

aandacht in media: Besprekingen in de regionale pers en aankondiging in de NRC.

[61] **10/12 tot en met 10/3 Aai van de beurs in het Dordrechts Museum**

beschrijving: Een door het Dordrechts Museum ontwikkeld project rond de expositie over de Dordtse beeldend kunstenaar Ary Scheffer, bestaande uit een rondleiding over de expositie rond Ary Scheffer met een aansluitend lespakket. Dit project werd aangeboden aan de groepen 7 en 8 van de basisschool en binnen het Cultuurtraject 12-16 voor het voortgezet onderwijs voor het schooljaar 1995/96.

doelstelling: Educatie.

betrokken organisatie(s): Dordrechts Museum en het SCE.

doelgroep: Leerlingen uit het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs.

beoogd geografisch bereik: Regionaal.

bereikt publiek/deelnemers: Eind 1995 waren er nog geen inschrijvingen.

aandacht in media: Geen.

[62] **15,16,17/12 HaFa-jeugdweekeinde in Scholengemeenschap Dordtwijk**

beschrijving: Onder leiding van dirigent Arie Stolk studeerden leden van een twintigtal Zuidhollandse harmonie- en fanfare-orkesten een programma van vrij onbekende werken in, die aan het eind van het weekend voor een publiek ten gehore werd gebracht. Op deze wijze konden deze jonge amateurmuzikanten eens een ander repertoire spelen onder een andere dirigent en kennis nemen van elkaars muzikale presentaties.

doelstelling: Deskundigheidsbevordering van amateuristische kunst en tonen van culturele mogelijkheden van provincie Zuid-Holland.

betrokken organisatie(s): CRZH

doelgroep: Jonge amateurmuzikanten.

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er deden 120 jongeren mee en er kwamen circa 250 mensen luisteren naar de slotuitvoering.

aandacht in media: Bespreking in De Dordtenaar onder de kop: "Ruim honderd jongeren uit provincie komen musiceren in Dordrecht".

[63] **16/12 Slotavond in Dordrechts Museum**

beschrijving: Feestelijke afsluiting van Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 voor alle betrokkenen van het Zuidhollandse Cultuurstedenproject. Tijdens deze avond vond de overdracht van de titel Zuidhollandse Cultuurstad aan Delft plaats. Er werd een film met een overzicht van de Cultuurstadactiviteiten in Dordrecht vertoond, de cultuurwethouder van Dordrecht Gerard Schouw en de gedeputeerde Kunsten Zuid-Holland Van der Goot hield een toespraak. Daarnaast traden Marlies Helder en Plattèl op en was er de gelegenheid om de tentoonstelling over Ary Scheffer te bezichtigen.

doelstelling: Afsluiting Dordrecht Zuidhollandse Cultuurstad 1995 en overdracht titel Zuidhollandse Cultuurstad aan Delft.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Dordrechts Museum.

doelgroep: Vertegenwoordigers van provinciale, regionale en lokale culturele circuit, cultuur-ambtenaren, politici, sponsors en pers.

beoogd geografisch bereik: Provinciaal.

bereikt publiek/deelnemers: Er kwamen circa 300 genodigden.

aandacht in media: Veel commentaren en terugblikken op Cultuurstadjaar, o.a. interviews met wethouder Kunsten Gerard Schouw ("Verwachtingen zijn overtroffen"), Festivalbureau-medewerkster Ria Wubben ("Kunst in wijken waar ze amper bestond") en Adriaan Rees ("De stopverf is in beweging gekomen"). Ook werd er uitgebreid geciteerd uit de toespraken die op de afsluiting werden gehouden.

[64] **20-12 Presentatie van 'De Bank' op het Hugo de Grootplein**

beschrijving: De kunstenaar Trudy Kunkeler ontwierp en vervaardigde een ceramisch zitobject voor het Hugo de Grootplein in de wijk Krispijn. Het beeld bestaat uit een aantal uitvergroete boeken gestapeld op een plattegrond van Slot Loevestein en verwijst naar de overbekende vlucht van Hugo de Groot in een boekenkist uit dit slot.

doelstelling: Participatie (kunst in achterstandswijken) en bevorderen samenwerking tussen lokale instellingen.

betrokken organisatie(s): Festivalbureau en Wijkbeheer Oud-Krispijn

doelgroep: Wijkbewoners.

beoogd geografisch bereik: Buurt.

bereikt publiek/deelnemers: De presentatie werd bezocht door 68 mensen. Dit is vrij veel voor een dergelijk klein project op een achteraf lokatie, bij de opening van het veel grotere project Natuur de Stad in [29] kwamen minder mensen. Volgens de organisatoren is de relatief grote opkomst het gevolg van de positieve uitstraling van De Salon.

aandacht in media: Doordat De Bank binnen vier uur na de onthulling al gesloopt was, lag hier de nadruk op bij de bespreking van dit kunstwerk.